

Mdi Angie Motshekga,
Tona ya Thuto ya Motheo

Mna Enver Surty,
Motlatša-Tona ya Thuto
ya Motheo

Dipukutšhomo tše di tšweleditšwe go thuša bana ba Afrika-Borwa ka tlase ga boetapele bja Tona ya Thuto ya Motheo, Mdi Angie Motshekga, le Motlatša-Tona wa Thuto ya Motheo, Mna Enver Surty.

Rainbow Workbooks di bopa karolo ya mohlwaela a tsenogare woo maikemišetšo a wona e lego go kaonafatša mošomo wa barutwana ba Afrika-Borwa bao ba lego mephatong ye tshela ya mathomo. Projeke ye, bjalo ka ge e le ye nngwe ya dinepokgolo tša Dithulaganyo tša go Diragatša tša Mmušo, e kgonne go diragala ka thekgo ya mašeleng a go tšwa, ka ntle le go kgokgona go Sešegotlotlo sa Bosetšhaba. Se se kgontšhitše Kgoro go dira dipukutšhomo tše, ka maleme ka moka a semmušo, ka ntle ga gore Kgoro e lefe.

Re hutša gore barutiši ba tla holega ka dipuku tše mošomong wa bona wa tšatši ka tšatši wa go ruta, le go kgonthiša gore barutwana ba kgona go fetša lenanethuto. Re hlokometše gore re hlahle barutiši ditirong ka moka ka go tsenya maswao a ditaetši ao a laetšago seo morutwana a swanetšego go se dira.

Re tloga re hutša gore bana ba tla ipshina ka go dira mešomo ye e lego ka mo dipukwaneng tše ge ba dutše ba gola, ba ithuta, le gore wena, morutiši, o tla ipshina le bona mo lethabong la go ithuta.

Re kganyogela lena, barutiši, le barutwana ba lena, katlego, ka tšhomišo ya dipukutšhomo tše.

a b c d e
f g h i j
k l m n o p
q r s t u
v w x y z

Rainbow WORKBOOKS

SEPEDI HOME LANGUAGE
GRADE 6 – BOOK 1
TERMS 1 & 2
ISBN 978-1-920458-76-8

THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.

SEPEDI LELEME LA GAE – Mphato wa 6 Puku ya 1

ISBN 978-1-920458-76-8

Leina:

Klase:

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SEPEDI LELEME LA GAE

Puku ya 1
Kotara ya 1 & 2

MAIKARABELO A BAFSA BA AFRIKA-BORWA

Tekano

Swara batho ka moka ka go lekana le ka tshwanelo. O se ke wa hlaola.

Seriti sa botho

Hlompha bohle. Bontšha go loka le go hlokomela.

Bophelo

Dilo ka moka tše di phelago di bohlokwa. Swara dilo ka moka tše di phelago ka tlhompho.

Ba lapa

Godiša o be o hlomphe batswadi ba gago. Bontšha go loka le go botega go balapa.

Thuto

Tsena sekolo, ithute o be o šome ka maatla. Latela melao ya sekolo.

Mošomo

Thuša balapa ka mošomo wa ka gae. Bana ba se ke ba gapeletšwa go nyaka mošomo.

Tokologo le tšhireletšo

O se ke wa gobatša, wa hlakiša goba wa tšhošetša ba bangwe, gomme o se ke wa dumelela ba bangwe go dira bjalo. Rarolla go se kwane ka khutšo.

Thoto

Hlompha dithoto tša ba bangwe. O se ke wa senya thoto ebile o se ke wa utswa.

Bodumedi, go ba le tumelo le moakanyo

Hlompha ditumelo le meakanyo ya ba bangwe

Tšhireletšo

Hlokomela lefase. O se ke wa senya meetse le mohlagase. Hlokomela diphoofolo le dimela. Swara legae la geno le motse wa geno o hlwekile, o bolokegile.

Boagi

Eba moagi wa go loka, wa potego wa Afrika-Borwa. Hlompha melao, gomme o kgonthiše gore ba bangwe ba dira bjalo.

Tokelo ya go hlagiša maikutlo

O se ke wa phatlalatša maaka le lehloyo. Kgonthiša gore batho ga ba rogiwe goba ba hlabja ka mantšu.

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street
Pretoria
South Africa

© Department of Basic Education
Third edition 2013

ISBN 978-1-920458-76-8

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked, the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

This book may not be sold.

Mphato wa 6

Rainbow WORKBOOKS

Tsebotlhaka

1. Dintlha le dinonwane
2. Lefase la rena le a mangwe
3. Batho le mafelo
4. Lefase la diphoofolo

SEPEDI

Puku ya 1

Puku ye ke ya:

_____

- *Sehlopha se sengwe le se sengwe se na le dikanegelo tša sona tše di rategago tšeo ba di anegago gantši le gantši.*
- *Dikanegelo tše di bitšwa dinonwane.*
- *Kanegelo ye, ke nonwane ka ga mmutla wo o tletšego mathaithai.*
- *Lebelela diswantšho tše di lego mo letlakaleng le gomme o bolele gore o nagana gore go ya go diragala eng mo kanegelong ye.*

1 Mmutla o jeletša Tlou le Leruarua

A re baleng

Ka letšatši le lengwe Mmutla o be a sepela lebopong ge a tla bona Tlou le Leruarua ba bolela mmogo. O be a nyaka go kwa gore ba reng, ka fao a batalala lešabašabeng a hlwaya tsebe.

Leruarua le be le re: "Tlou, wena o phoofolo ye e fetago tše dingwe ka maatla lefaseng gomme nna ke phoofolo ye e fetago tše dingwe ka maatla ka lewatleng. Ge re ka šoma mmogo re ka kgona go laola diphoofolo ka moka gore di dire seo re se nyakago."

"Ee," Tlou a bolela, "O rerešitše! Ke kgopolo ye botse. Re swanetše go šoma mmogo."

Gomme Mmutla a bolela ka pelo a re, "Nka se dumelele gore se se diragale. Ba ka se ke ba ntaola. Ke tla ba radia." Šole! Ka lenyatšo a tloga fao a fofafofa, a segasega, a thetheoga le lebopo go fihla a tsena ka sekgweng. Ka sekgweng, a hwetša thapo ye telele ya go tia. Ka morago a boela lebopong go yo bolela le Leruarua.

"Leruarua," a realo Mmutla, "Wena o phoofolo ye maatla kudu. Na, nka go kgopela gore o nthuše?"

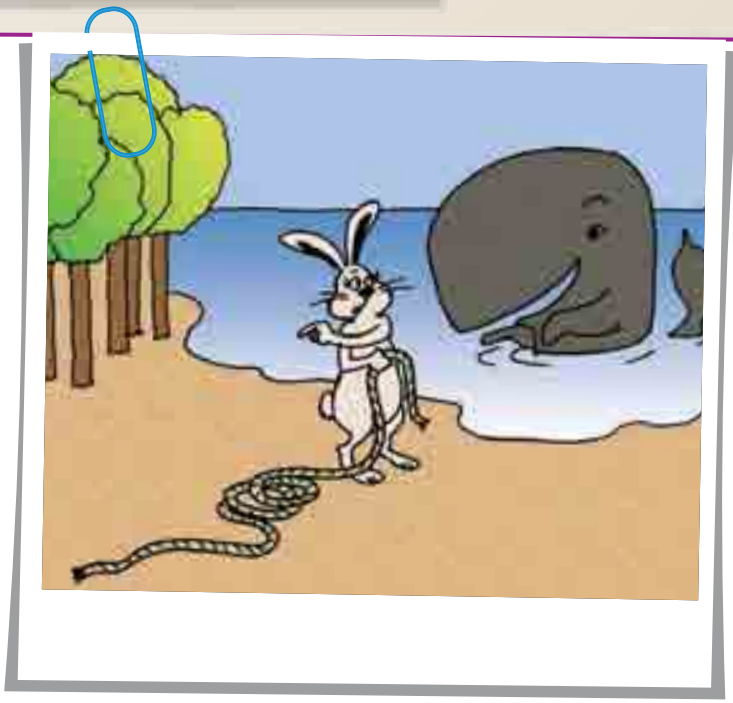

"Ee, o ka nkgopela," a realo Leruarua, a ekwa bose, ge a kgopelwa go thuša ka lebaka la ge a na le maatla. "Na nka go thuša ka eng?"

"Hle," a realo Mmutla, "Ke na le kgomo ye e tantšwego ke leraga, ka kua sekgweng. Na o ka nthuša gore re e tanyolle?"

"Ee," a realo Leruarua. "E tla ba lethabo go nna go go thuša."

Mmutla a napa a bofelela thapo moseleng wa Leruarua, gomme a re, "Ke tla yo bofelela ntlha ye nngwe ya thapo mo kgomong ya ka,

Mantšu a mafsa

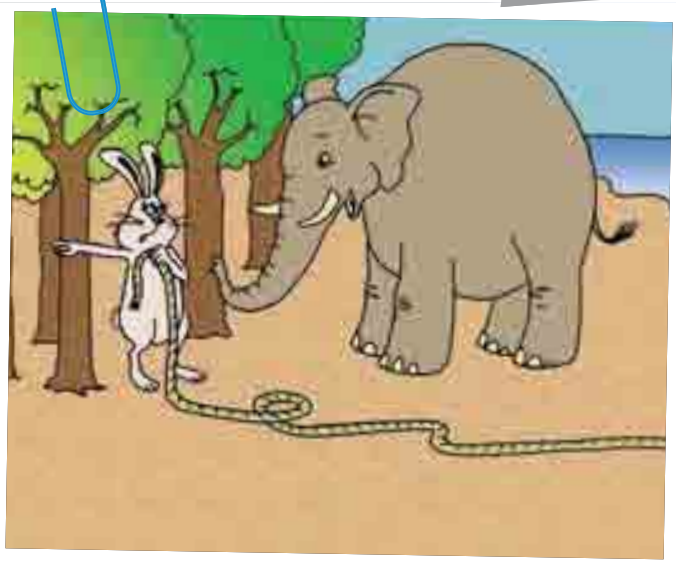

ka kua sekgweng. Wena o eme go fihla ke letša moropa wa ka gomme e be gona o thomago go goga."
Mmutla a tlogela Leruarua lebopong gomme a kitimela go nyaka Tlou.
"Tlou," gwa bolela Mmutla, "O phoofolo ye maatla kudu. Na, nka go kgopela gore o nthuše?"
"Ee, o ka nkgopela," gwa bolela Tlou, a ekwa bose, ge a kgopelwa go thuša ka lebaka la ge a na le maatla. "Na nka go thuša ka eng?"
"Hle," a realo Mmutla, "Ke na le kgomo ye e tantšwego ke leraga, ka kua sekgweng. Na o ka nthuša gore re e tanyolle?"
"Ee," a realo Tlou, "E tla ba lethabo go nna go go thuša. Ke na le maatla kudu mo e lego gore nka kgona go goga dikgomo tše masomepedi!"

"Ke a leboga," gwa realo Mmutla. Mmutla a napa a bofelela thapo yela pogong ya Tlou. "Ke tla yo bofelela ntlha ye nngwe ye, kgomong ya ka ka kua sekgweng. Wena o letele go kwa ge ke letša moropa wa ka gomme e be gona o thomago go goga," a realo gomme a tlogelela ka lebelo.

Ge a le ka kua sekgweng, Mmutla a tšea moropa a thoma go letša. Leruarua a thoma go goga gomme le Tlou a thoma go goga gomme thapo ya thoma go ngangega kudu. Tlou a retologa, a tatetša karolwana ya thapo pogong ya gagwe. Ka nako yeo Leruarua a makala ge a gogelwa kua lebopong. Se sa dira gore a befelwe kudu, gomme a kodumela ka lewatleng ka maatla. A goga ka maatla a magologolo. Go goga ga Leruarua gwa dira gore Tlou a relele kua lebopong gomme a wela ka lewatleng. Tlou a befelwa kudu, gomme a goga ka maatla go fetiša. Ge a tiiša gape go goga, Leruarua a tšwa ka meetseng.

"Ke mang yo a nkgogago?" gwa šutša Leruarua.
"Ke mang yo a nkgogago?" gwa goeletša Tlou.
Ka morago ba bona gore ke bona ba swerego dintlhana tša thapo.
"O nthadiile!" Tlou a rora.
"Ke tla go ruta gore o se sa ntira lešilo!" a realo Leruarua.

Ba thoma go goga thapo gape. Ka yeo nako thapo ya kgaoga, gomme Leruarua le Tlou ba folagana fase ka mekokotlo. Taba ye e ile ya ba befediša mo ba ilego ba se sa nyaka le go boledišana gape. Ka fao bobedi ga se ba ka ba buša diphoofolo tšohle ka meetseng le diphoofolo tšohle mo lefaseng, go ya le ka fao ba bego ba gopotše ka gona.
Mmutla a dula ka sekgweng, gomme a ipshina ka go kgokologa ka disego.

2 Go gopola ka ga Mmutla, Leruarua le Tlou

A re boleleng

- *Na kanegelo ye e bolela nnete? Goreng o realo?*
- *Na ke ka lebaka la eng Tlou le Leruarua ba be ba nyaka go šoma mmogo?*
- *Na o nagana gore ke ka lebaka la eng Mmutla a be a sa nyake se se direga?*
- *Na Tlou le Leruarua ba itše ba tla dira eng go thuša Mmutla?*
- *Na ba be ba swanetše go letela eng?*
- *Na o nagana gore Tlou le Leruarua ba a boledišana matšatši a?*
- *Ke ka lebaka la eng o nagana gore Mmutla o be a bona se se diregilego se segiša?*

A re ngwaleng

Na Mmutla o ile a dira eng ge a be a nyaka go kwa gore Leruarua le Tlou ba bolela ka eng?

Na Mmutla o kgopetše Tlou le Leruarua gore di mo thuše ka eng?

Na Mmutla o tateditše thapo kae?

Ke ka lebaka la eng Mmutla a ile a kitimela ka sekgweng?

Na go diragetše eng ka Leruarua le Tlou?

Na o ka rata go ba le mogwera wa go swana le Mmutla? Lebaka?

O šetše o ithutile go diriša di tsebjana go laetša mantšu ao a bolelwago thwii ke seboledi. Bjale o swanetše go ithuta melawana ye mengwe ye mebedi ya go diriša ditsebjana.

Sa mathomo, re diriša ditsebjana gabedi ge leina la seboledi le kgaola lefoko ka bogare. Mohlala:

- "Ke go kgopetše gabedi," a realo mma, "gore o hlatswe sebjana sa gago."
- "Hle, topang ditlakala," a realo morutiši, "lebala le tletše ditšhila."

Sa bobedi, ge re ngwala ka ga filimi, DVD, video goba puku, re ngwala leina la yona ka gare ga ditsebjana. Mohlala:

- Ke bone filimi ya "Bophelo ke semphekgo".
- Ke badile puku ya Matsepe ya "Kgorong ya Mošate".

A re ngwaleng

Bjale, dirišang melawana ya ka godimo go tsenya ditsebjana mafokong a a latelago.

1) Na o ya toropong ka thekisi? Katli a botšiša.
2) Na o nyaka go ya lebenkeleng lefe? Maleka a botšiša.
3) Na o kile wa bona filimi ya Mokgonyana Mmatswale?
4) Na o ile go bala puku ya Madiba ya Tsiri?
5) Ke swanetše go bala puku ye e bitšwago Morweši.
6) Fetša mošomo wa gago, a realo mma, go sego bjalo o ka se lebelele thelebišene.
7) O mathateng! Thabo a goelela. Mmago o go bone o dira seo.
8) Ke lapile kudu, a realo Boati. Ke ile go robala ka iri ya 7 mathapama.
9) Khekhe yeo e nkga bose, a realo rakgolo go Amogelang, ge a ntšha khekhe ka ontong.
10) Ke duma, a realo Tšhego, ge nkabe ke tseba gore morutiši wa rena ke mang ngwaga wo o tlago.

Gopola gore re itše mafelo a a fapanego a na le dinonwane tša ona. Nonwane ye re thomilego ka yona e mabapi le ka fao Mmutla a radiilego Leruarua le Tlou ka gona. Letlakaleng le le latelago le tlile go bala ka nonwane ya Seafrika ka ga Mmutla wa mahlajana. Yona e bitšwa "Ka moo Mmutla a radiilego Tau le Kwena ka gona". Mathaithai a Mmutla mo nonwaneng ye a no swana le a Mmutla ka go nonwane ye e fetilego. Mo dithutong tše di latelago le ile go bala ka ga nonwane ye e tšwago kua Japane.

Teacher

Sign:

Date:

3 Ka moo Mmutla a radiilego Tau le Kwena ka gona

A re direng

Lebelela diswantšho tše ka kelohloko gore o kgone go bona gore kanegelo e ka ga eng. Bjale šoma le modirišani wa gago. Le swanetše go dira dilo tše pedi.

- Sa pele, bolelang gore go direga eng seswantšhong se sengwe le se sengwe. Kanegelo ye e fapana gannyane le ya mathomo.
- Sa bobedi, bolelang kanegelo ka mantšu a diphoofolo tše tharo. Se se ra gore kanegelo e tla ba mabapi le seo diphoofolo di se bolelago.

O tla swanelwa ke go diriša seo o se tsebago ka ga maswaodikga a ditsebjana. Go na le sešego sa mantšu matlakaleng ka bobedi go go thuša go ngwala gore diphoofolo di reng. Ngwala mokgwarinyo wa gago pampišaneng, gomme o kgopele mogwera wa gago go o lekola.

re ngwaleng

Bjale ngwala kanegelo ya gago ka bothakga kgauswi le seswantšho sa maleba

Sešego sa mantšu 1

Bakinyana ya methalo	matsogo mo dinokeng,	leribiši mohlareng,	robetše,	lebelela,	sega

Mantšu a mafsa

Sešego sa mantšu 2

Koto	thapo ye e tiilego	gogile a ba a goga	fiša	tšwa kudumela	befetšwe	ke kgwahlile kutšwana	segile	tšhwene	phala	legotlo

A re direng

4 Ka ga Mmutla

Lebelela kanegelo ya Mmutla, Leruarua le Tlou gape.

Ke diphoofolo dife tšeo di bego di nyaka go laola lefase le lewatle?

Mmutla e be e le moanegwathwadi kanegelong yela. Na o ka hlaloša mmutla bjang?
•Na ke yo mobjang?
•Na o be a le bohlale?

Bjale hlaloša gore mogwera wa gago wa potego ke motho yo mobjang. Bolela gore ke ka lebaka la eng a le mogwera wa potego le gore ke eng seo o se ratago ka yena.

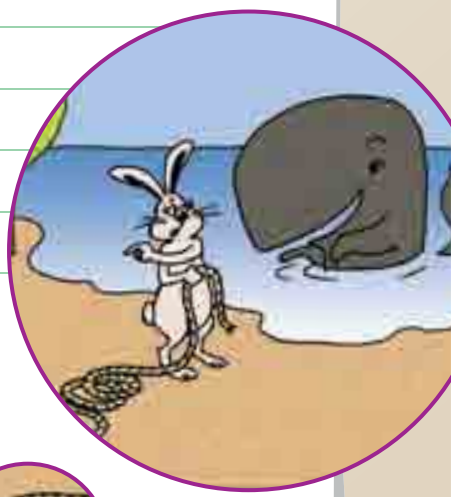

Tlogelo e diragala ge ditlhaka tše dingwe mo lentšung di tlogelwa gore lentšu le bolelege. Ditlhaka tše dingwe mo go lentšu la bobedi di a tlogelwa.
Mohlala: ***mma wa gagwe*** *e fetoga* ***mmagwe.*** *Go tlogetšwe* ***wa ga.***

Mantšu a mafsa

A re ngwaleng

Ngwala mantšu a a latelago go bontšha gore a tšwa go mantšu afe.

tatagwe	butiagwe	yagwe	bjagwe	rakgoloagwe

Bjale ngwala mantšu a ka go diriša tlogelo.

malome wa gagwe	sesi wa gagwe	makgolo wa gagwe	kobo ya gagwe	sekero sa gagwe

Tlotlontšu

Go na le mantšu ao re a dirago a makopana ka go diriša tlogelo ya ditlhaka tše dingwe. Mohlala: tatagwe e tšwa go tate wa gagwe.

Dira sediko go mantšu ao a ngwadilwego ka bokopana.

mmagwe	sesiagwe	ngwana wa gagwe	malomeagwe	rakgadi wa gagwe	mmaneagwe	koloi ya gagwe	kgomo ya gagwe
ntlo ya gagwe	rakgadiagwe	makgoloagwe	sekolo sa gagwe	rakgoloagwe	kgomo ya gagwe	mmutla wa gagwe	leoto la gagwe

Ngwala mafoko a mararo fao o dirišago mantšu ao a ngwadilwego ka bokopana

Teacher

Sign:

Date:

5 Monna yo a rekilego moriti

A re boleleng

Na o nagana eng ka hlogo ya lephephe le la mošomo?
Na o nagana gore nonwane ye e ka ba mabapi le seo se kilego sa direga?
Bjale lebelela diswantšho tše gomme o nagane ka ga lefase le nonwane ye e tšwago go lona.

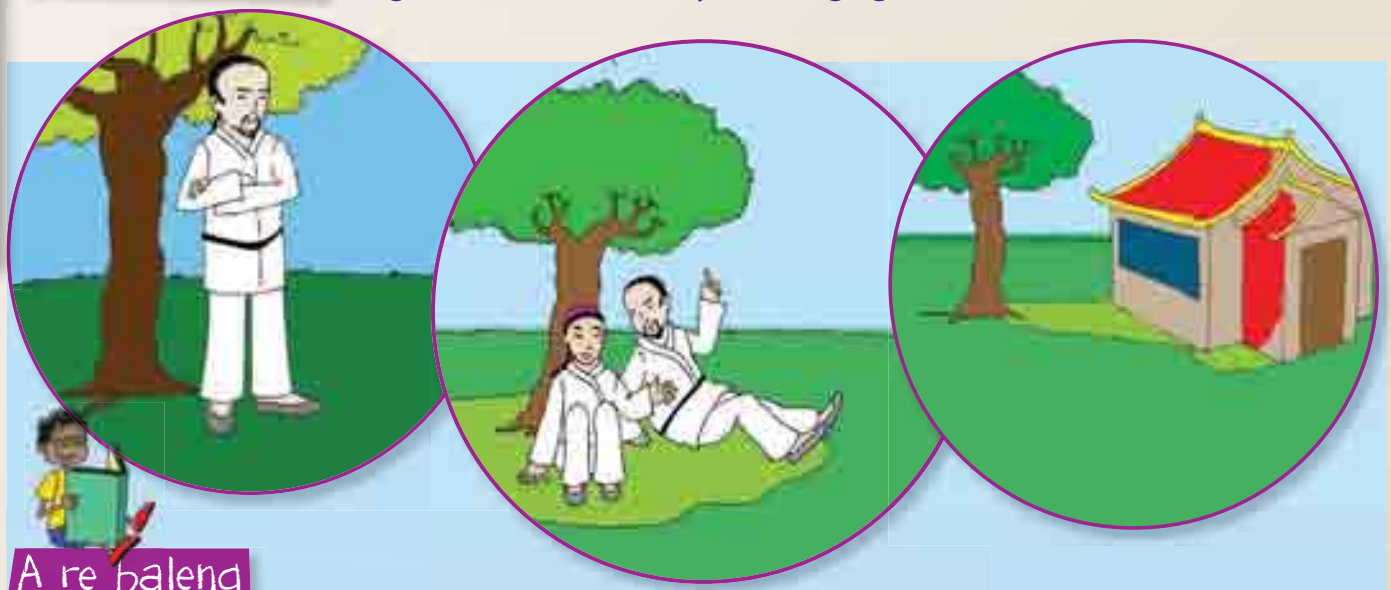

A re baleng

Go kile gwa ba le monna yo mongwe yo a bego a humile kudu. Ka madimabe o be a se na pelo ye botse, o be a se a loka, gape o be a le yo mobe. O be a le ngame e bile a le šoro; ke ka lebaka leo batho bohle ba motse ba bego ba mo tšhaba. Go be go se yo a ka batamelago ngwako wa gagwe, gape go be go se yo a ka bolelago le yena. Ka letšatši le lengwe go be go fiša kudukudu. Monna yo wa ngame a swarwa ke boroko a dutše ka tlase ga moriti. Moriti o be o le ka ntle ga ngwako wa gagwe.
Ge a tsoga a hwetša lesogana kgauswi ga gagwe le lona le ipshina ka moriti.

Monna wa mohumi: O dirang mo? Sepela, moriti wo ke wa ka!

Lesogana: Moriti wo e ka se be wa gago. Mohlare wo ke wa motse wo.

Monna wa mohumi: Ihuuu! Mohlare wo le moriti wa wona ke tša ka!

Lesogana: Hle, mohlomphegi, ke rata go reka moriti wa mohlare wa gago.

Monna wa mohumi: O ka kgona go reka moriti wa ka ka digautanyana tše hlano.

Lesogana:Tšea gee, mohlomphegi, tšea gauta ya gago. Ke a leboga mohlomphegi. Bjale ke nna mong wa moriti wo.

Monna wa ngame a tšea gauta a e tsenya ka potleng, a segasega a le noši gomme a boela ka ngwakong wa gagwe a thabile.

Ka moragonyana letšatši la thoma go sobela gomme moriti wa mohlare wa ba wo motelele kudu go fihla o khupetša ngwako wa monna wa ngame. Ke moka lesogana, ka sebete la tsena ka

Mantšu a mafsa

ngwakong wo mobotse.
Monna wa mohumi: O dira eng ka ngwakong wa ka? Etšwa ka mo, mošemane wa setlatla.

Lesogana:
Mohlomphegi, moriti wa mohlare wo mokoto o khupeditše ngwako wo, gomme moriti ke wa ka. Ka fao le ngwako wo, ke wa ka.

Ka pefelo monna yo mošoro a tlogela ngwako wo mogolo go ya go ile. Badudi ba motse ba ile ba tla go bona ngwako wa gagwe wo mogolo gomme ba ipshina ka go ba ka gare ga wona. Badudi ba motse ba ile ba tumiša lesogana ka ge le ba thušitše go hlomola motse mootlwa.

A re boleleng

Na o nagana gore kanegelo ye ke ya nnete? Lebaka?
Na thuto ya kanegelo ye ke eng? (Na ke eng seo re swanetšego go ithuta sona kanegelong ye?)
Na o nagana gore lebaka ke eng batho ba go tšwa dinageng tša go fapana ba rata go anegela bana ba bona dikanegelo tša mohuta wo?
Na o nagana gore batho ba go swana le monna yo mobe yo, wa pelo ye mpe ba sa le gona?

A re ngwaleng

Bala kanegelo gape gomme o arabe dipotšišo.

Na baanegwa ke bomang kanegelong ye?

Na ke ka lebaka la eng monna wa ngame a ile a "segasega" ge a tsenya gauta ka potleng ya gagwe?

6 Moriting wa mohlare

Re a tseba gore leina ke leina la motho, lefelo goba selo. Lehlaodi le re botša se sengwe ka ga leina. Mohlala ke wo, go tšwa kanegelong ya ka godimo: Monna yo mobe.

A re direng

Ka dihlopha tša lena, diragatšang kanegelo ye. E bonolo go e diragatša ka ge e ngwadilwe ka mokgwa wa go ngwala papadi. Le ge go le bjalo, lemogang gore le swanetše go fa kanegelo mafelelo a mafsa. Diragatšang papadi ya lena ka phapošing. Bolelang gore ke sehlopha sefe seo se nago le mafelelo a go kgahliša kudu.

A re ngwaleng

Dira sediko go lehlaodi lefokong le lengwe le le lengwe. Ka morago o thalele leina leo le hlaolwago.

Monna yo mobe o dula ka ngwakong wo mogolo.
Mohlare wo motala o na le moriti wo motelele.
Lesogana le diretše baagi moletlo wo mogolo.
Lesogana le lekopana le dutše moriting.
Monna yo mošoro o ganetša mošemane go dula tlase ga moriti.

Thalela lehlaodi mafokong ao a latelago. Ka morago o ngwale lelatodi la lehlaodi leo sekgobeng se se filwego. Re go file mohlala.

O be a bapala mmino o **tee.**	mentši
Badudi ba be ba thabile ge monna yo mošoro a tlogile mo motseng.	
Batho ba be ba boifa go tsena ka ngwakong wo mogolo.	
Tšhego o futše diperekisi mohlareng wo motelele.	
Lesogana le apere hempe ye tšhweu.	
E be e le moletlo wo mobose.	
O nametše pere ye nnyane.	
Ke bolela le mošemane yo mokopana.	
Re na le morutiši yo mofsa.	
Mokutu o na le koloi ye mpsha.	

A re boleleng

Bolela le mogwera wa gago ka seo le se bonago seswantšhong se. Diriša mahlaodi go hlaloša seo o se bonago mo seswantšhong.

A re ngwaleng

Hlaloša gore monna wa mohumi mo kanegelong ye, ke motho wa mohuta mang. (Tlhalošo ya mohuta wo e bitšwa semelo). Diriša a mangwe a mahlaodi ao o ithutilego ona thutong ye.

Teacher

Sign:

Date:

7 Mošemane yo a bego a dula thotobolong

A re baleng

- *Lebelela kanegelo ya kuranta ye le diswantšho. Na o nagana gore kanegelo e mabapi le eng?*
- *Na o nagana gore kanegelo ye e bolela nnete? Goreng o realo?*

Mphatlalatšane 12 Diphalane 2010

Mošemane le dimpša tša gagwe

Mokutu wa mengwaga ye lesomenne e sa le a dula thotobolong ya ditlakala go tloga a sa le yo monnyane. Thotobolo ke lefelo la go nkga. Ka nako Mokutu ga a na dijo tše di lekanego tša go ja. Bophelo bja gagwe bo boima; le ge go le bjalo o tletše ka lerato la go hlokomela dimpša tša go ota tše di felago di mo potapotile gona kua thotobolong. Le ge Mokutu a na le dijo tše dinnyane, o šadišetša dimpša sengwenyana. Ye ke kanegelo ya gagwe.

Thotobolo ga se lefelo le lebotse le o ka dulago go lona. Ka nako ke a boifa. Batho ba ba dulago fao ga ba phele gabotse. Ka nako ba tšhuma dilo gore ba ntšhe phefo gomme muši wa gona o gobatša mahlo a gago le maswafo.

Ge ke be ke na le mengwaga ye meraro, ke be ke dula le rakgolo le makgolo. Ka morago ga go hlokagala ga bona, nna, mma le buti wa ka re ile ra yo dula le mmane, gomme o ile a re raka. Re be re se na mo re ka yago gona; ke ka fao re ilego ra kgetha go tlo dula mo thotobolong. Mma o ile a lwala gomme ra mo iša bookelong. O dutše bookelong nako ye telele gomme a ba a hlokagala. Ke ile ka nyama kudu.

Balapa la bomma ba be ba sa re nyake; ka fao re ile ra boela thotobolong ka morago ga poloko. Ke ile ka ikagela ntlwana ye nnyane gona kua thotobolong. Ke ye nnyane. Ke mokhukhu. Ka nako ke hwetša diaparo tše dikgolo. Tšona ke a di hlatswa gore ke di apare. Ka nako ke lewa ke bodutu, fela dimpša di ntloša bodutu. Ke tšona balapa la gešo. Ke na le dimpša tše 20. Tše nne tša dimpša tše dinnyane di robala le nna mola tše dingwe di robala ka ntle ga mokhukhu. Di a ntlhokomela. Dimpša ga di kgone go bolela fela di ka phološa bophelo bja gago.

Ke ngwaletše mopresidente lengwalo la go mo kgopela gore a thuše batho bao ba dulago dithotobolong.

A re boleleng

- *Ngwala lenaneo la mathata ka moka a go fapana ao a bolelago ka ona mo kanegelong ya gagwe.*
- *Bapetša mathata ao le a a bolelago ka ona ka lengwalong le a le ngwaletšego Mopresidente*
- *Mokutu o bile le mathata a mantši mo bophelong. Ke mathata a makae gomme a ra goreng?*
- *Na o sa dula thotobolong?*
- *Na bana ba go swana le Mokutu ba ka ya kae go hwetša thušo?*

Lenaneo la mathata:

Mantšu a mafsa

A re baleng

Bala lengwalo le Mokutu a le ngwaletšego Mopresidente.

Thobela Mopresidente Zuma

Hle, thuša batho bao ba dulago thotobolong. Ga go na meetse, dijo le mohlagase. Hle, tšea bana ba ba dulago thotobolong gomme o ba iše legaeng la polokego, o be o ba romele sekolong. Nna ke na le mahlatse. Bophelo bja ka bo fetogile ka ge ke hweditše legae le lefsa. Ke thomile go tsena sekolo. Ke rata barutiši ba ka ebile ke rata go bala. Pelo ya ka e sa tshwenyegile kudu ka ga buti wa ka. O sa dula gona kua thotobolong gomme go kotsi kudu. Gona kua thotobolong go be go na le batho bao ba bego ba nthata ba lokile. Dimpša tša ka di be di nthata, di mpotegela gomme le nna ke be ke di rata. Hle, Mopresidente, anke o thuše batho ba kua thotobolong. Ba hloka dijo. Ba hloka thušo ya gago.

Ka boikokobetšo

Mokutu

Tlotlontšu

Lebelela pego ya kuranta gammogo le lengwalo. Thalela mahlaodi ka moka ao Mokutu a a dirišago go hlaloša bophelo bja gagwe kua thotobolong. Bjale ngwala mafoko a mahlano o diriša mahlaodi.

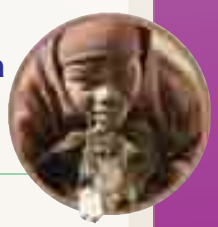

Ngwala mafoko o diriša dipara tše di latelago tša mantšu. Re go file mohlala.

Nna	ya ka	Nna ke rata mpša ya ka.
wena	ya gago	
yena	ya gagwe	
rena	tša rena	
bona	tša bona	
yena	ya gagwe	
wena	ya gago	

8 Ka ga nna

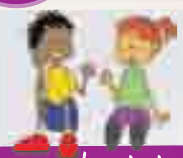

A re boleleng

Mo thutong ya go feta o badile ka ga bophelo bja Mokutu ge a be a sa le mošemanyana yo monnyane.

Botša sehlopha sa gago ka ga bophelo bja gago le gore go diregile eng ka bophelo bja gago dikgatong tša gago tša go phela. Ngwala ka go kholomo ya la nngele mengwaga ye bohlokwa ya bophelo bja gago gomme o hlaloše gore go diragetše eng kgatong ye nngwe le ye nngwe. Thoma ka nako ye o belegwego ka yona go fihla nakong ya bjale.

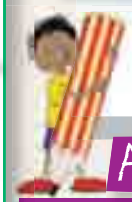

A re ngwaleng

Mengwaga	Dintlhakgolo tša bophelo bja ka
Belegwe ka	

Mantšu a mafsa

A re ngwaleng

Ngwala ka go pukutšatši ya gago ditaba tše di hlalošago nako ye o bego o ikwa o thabile kudu.

Dumela Pukutšatši

Bopa lefoko le le feletšego ka go thala mothalo go tšwa kua karolong ye e lego ka lehlakoreng le lepinki go ya kua karolong ye e nepagetšego ye e lego ka lehlakoreng le letalamorogo.

Ke be ke hwetša diaparo tša kgale gomme		malao a ka a borutho.
Ke be ke se na mo nka yago ka fao		ke sa hlologela bagwera ba ka.
Dimpša tša ka di rata go robala le nna ka gobane		ke di hlatswa gore ke di apare.
Le ge gonabjale ke dula le lapa la lerato		ka ikagela ntlwana ye nnyane.

Ngwala maswaodikga ao a nepagetšego.

na o dula kae gonabjale

na o thabetše go dula le bapala la gago le lefsa

na o rata go tsena sekolo

letšatši la ka la matswalo le ka kgwedi ya phupu

Teacher

Sign:

Date:

9 Mosetsana wa sekolo o hlakodiša bophelo bja mošemane

A re baleng

- *Pele o thoma go bala athekele ya kuranta, lebelela tabakgolo, seswantšho le lephephetsebiši letlakaleng le le latelago. Leka go nagana gore pego e mabapi le eng.*
- *Bjale bala athekele.*

Mmegaditaba — Mošupologo 27 Dibokwane 2010

Morutwana yo monnyane o a hlakodišwa

Boni Lahlang, morutwana wa mengwaga ye 12 wa Mphato wa 5 sekolong sa praemari sa Lehlabile, o hlakodišitše mošemane wa sekolo yo a bego a kgangwa ke meetse ka letamong. Tebogo, wa mengwaga ye seswai, o be a thutha ka letamong la kgauswi le sekolo ka Labohlano mathapama. Go ya ka dipego, mošemane wa Mphato wa 3 o be a leka go taboga go tloga mohlareng fela a thula thabe ka hlogo pele a wela ka meetseng. Boni yo a bego a le tseleng ya go ya gae a etšwa sekolong, a bona mošemane a phaphametše ka letamong. O ile a tabogela ka meetseng ka pelapela gore a mo hlakodiše. Ke mokaptene wa tša go thutha sekolong sa bona ebile o na le setifikeiti sa Thušo ya Pele.

Boni a tliša mošemane godimo leribeng gomme a mo tsoša a dira gore a buše moya gape. O be a tseba go tsoša motho ka go mmudullela ka moya. Basefapano se sehubedu ba re mokgwa wa go phafoša motho ka go mmudullela ka moya ga se mokgwa wo boima, fela motho o swanetše go dira ka pela. Ge motho a emiša go hema o swanetše o dire ka pela go mo thuša.

Ka mahlatse mogwera wa Boni, Fentše, o be a feta fao lefelong la kotsi. Mpša ya gagwe ya thoma go gobola gomme a ya thokong yeo Boni a bego a thuša mošemane. O ile a tsebiša hlogo ya sekolo gomme yena a bitša ba ditirelo tša go hlakodiša. Boni o tla fiwa sefoka ka lebaka la bogale bja gagwe le go hlakodiša bophelo bja Tebogo. Hlogo ya sekolo, Mdi Malatji, o re o boditše bana ba sekolo gore ba se ke ba seleka, gape le gore ba se ke ba ya letamong ka bobona. Hlogo ya sekolo o kgopetše bana ka moka go tsenela dithuto tša Thušo ya Pele le dithuto tša go thutha

Mantšu a mafsa

Kuranta e gatišitše lephephetsebiši le le lego ka ga thušo ya tšhoganetšo, le le laetšago gore mekgwa ya go boloka bophelo e bonolo gomme e ka dirwa ka ntle le mathata. Bala lephephetsebiši ka moka ga lona.

A Tsela ya moya

- Sekamišetša ka thoko hlogo ya motho yo a nwelelago, gore meetse a tšwe ka molomo le ka dinko. Bušetša hlogo maemong a gare.
- Emišetša seledu godimo.

B Go hema

- Na motho o a hema? Ge a sa heme, thoma khemišo ya molomo-mo-molomong. Tswalela mašobana a dinko.
- Thiba molomo wa gagwe ka lešela (goba plastiki ye e nago le lešoba) go thibela phetelo ya HIV ka dintho goba dišo.
- Gatelela melomo ya gago melomong ya motho yoo.
- Butšwetša moya ka molomong.
- Sekamišetša hlogo ya gagwe morago.
- Hlokomela gore mafahla a gagwe a a kokomoga ge o ntše o hema.

C Tshepelo ya moya

- Theeletša go thebatheba mo tšhikeng ye e lego mo molaleng wa motho yoo.
- Ge tšhika e sa thebathebe gona gatelela lerapo la mafahla la molwetši ka diatla tše pedi.
- Pompa mafahla ga 15, gomme ka morago o butšwetše moya gabedi ka molomong.
- Boeletša gantši go fihla ge go thebatheba go boa goba go fihla thušo ya ditsebi e fihla.

Dinomoro tša Tšhoganyetšo tša Bosetšhaba

Maphodisa 10111 **Ambulanse 10177**

Mogala wa bana 0800 055555 **Dinomoro tše dingwe**

10 Mokgwa wo Boati a hlakodišitšego mošemane ka gona

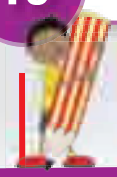

A re ngwaleng

Bala athekele ya kuranta gape. Araba dipotšišo tše.

Na tabakgolo ya kuranta ke eng?

Na kotsi e diregile ka letšatši lefe?
(Tlhahlo: lebelela letšatši la phatlalatšo ya kuranta.)

Na go diragetše eng ka Mokutu? Ngwala mafoko a mararo go hlaloša gore go diragetše eng. Thoma mafoko a gago go ya ka fao go laeditšwego ka tlase.

1) La mathomo o ile

2) Ke moka o ile

3) Mafelelong o ile a

Na ke makgoni afe ao Boni a nago le ona ao a hlakodišitšego bophelo bja Mokutu?

Na **TGT** ya go thuša ka nako ya tšhoganetšo ke eng?

T

G

T

Na ke ka lebaka la eng o swanetše go khupetša molomo wa gago ge o dira khemišo ya molomo-mo-molomomg le motho?

Mašakana

Re šomiša mašakana a go swana le a ( ) ge re nyaka go fa mmadi tshedimošo ya go tlaleletša goba ge re nyaka go hlaloša se sengwe. Ge o bona mašakana ge o bala, o swanetše o eme, o bale seo se lego ka mašakaneng, o se gopole, ke moka o tšwele pele go bala. A ele hloko ka pukung ye ge o dutše o tšwela pele.

A re ngwaleng

Nyalanya mantšu a le ditlhalošišo tša ona. Ngwala nomoro ya lentšu ka go la nngele kgauswi le tlhalošo ya maleba.

1.	Lefelo la kotsi	mokgwa wo o kgethilwego wa go dira selo
2.	Tsošitše	lefelo leo go lona kotsi e diragetšego
3.	Lefelo	go dira gore motho a phele gape
4.	Bokgoni	lefelo

Lebelela gape athekele ya kuranta. Thalela maina ka moka. Thalela mainaina (maina a batho le a mafelo) ka bohubedu gomme mainagohle (maina a dilo) ka botalalerata. Bjale ngwala maina ka tlase ga hlogo ya maleba.

Motho		Lefelo		Selo	
Boni		Sekolo sa mpša		Lehlabile	

Ngwala mafoko a ka lebjale. A ngwale nke tiro e direga gonabjale.

Boni o hlakodišitše mošemane wa sekolo yo a bego a kgangwa ke meetse ka letamong.

Mošemane o be a leka go fofa go tloga kalaneng.

Boni o fofetše ka letamong gomme a tliša mošemane mo leribeng.

Bjale hlaloša gore Boni o ile a ikwa bjang. Ngwala tlhalošo ya gago ka lebaka la lebjale.

Teacher

Sign:

Date:

11 Mathomo a bohlokwa

A re ngwaleng

Hlogo e bopilwe ka sehlopha sa ditlhaka seo se fetošago tlhalošo ya lentšu ge re e hlomesetša mathomong a lentšu. Mohlala, hlogo **mo** e laetša botee mola hlogo **ba** e laetša bontši go maina a mangwe. Ge re hlomesetša hlogo **mo**- go kutu **–tho**, re ba le leina **motho**. Re na le dihlogo tša go fapana tša maina mo Sepeding. Go na le tša go swana le: ba, le, ma, se, di, bjalobjalo.

Feleletša mafoko a ka go ngwala dikgobeng ka dihlogo tše.

mo	ba	se	di	le

Boni o bona _____šemane a phaphametše ka letamong.

Morutiši o laya _____na ba sekolo gore ba se tsene ka letamong.

Hlogo ya _____kolo e bolela le batswadi.

Boni o na le _____thuto tša Thušo ya Pele.

Ga se tshwanelo go bolela ka _____lomo wo o tletšego dijo.

Ke rata go rwala _____ngina le tee.

Buti o nametše _____fatanaga se sehubedu.

Mokutu o thutše kalana ya _____hlare wo motelele.

Dira phoustara ya go tutuetša bana ba sekolo sa lena go ithuta ka ga Thušo ya Pele goba ka ga go thutha.

Temana ye e hlamegilego gabotse e swanetše go ba le kgopolo e tee ye kgolo. Lefelo le lebotse mo temaneng la go tšweletša kgopolo ye kgolo, ke lefoko la mathomo. Ge o nyaka go bolela ka kgopolo ye nngwe ye kgolo, o swanetše go thoma ka temana ye mpsha.

A re ngwaleng

Lebelela mafoko a ka tlase gomme o tloše ao a sa nyalelanego le kgopolo ye kgolo (kgopolokgolo). Bjale ngwala temana sekgobeng seo se filwego.
O tla swanelwa ke go beakanya mafoko ka tatelano ye e nepagetšego.

Boni o hlakodišitše mošemane. (kgopolo ye kgolo)
Mošemane o fofetše ka letamong.
O thutše lekala la mohlare ka hlogo gomme a wela ka meetseng.
Letamo ke le lebotse.
Matlakala ke a matala.
Ka mahlatse Boni a feta fao.
Boni a fofela ka meetseng go hlakodiša mošemane.

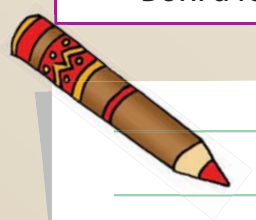

12 Mangwalo a mabedi

A re baleng

Boni o anegela motswala wa gagwe ka mokgwa wo a ilego a ikwa ka gona ge a hlakodiša Mukutu.

24 Rakoma Street
Lehlabile
Polokwane
0152
28 Dibokwane 2013

Dumela Boati
Na o sa gopola letamo le re ilego ra ya go lona ge o be o nketetše? Re ipshinne ka go pshikologela ka meetseng.

Maabane ge ke be ke le tseleng ya go ya gae ke etšwa sekolong ke putlile lebaleng la kgauswi le letamo. Ke bone selo se phaphametše godimo ga meetse gomme ka batamela gore ke bone gore ke eng. Ke ile ka tšhoga kudu! E be e le mošemane, gomme ka nagana gore o hlokagetše. Ke ile ka rola dieta, ka hlobola sekhethe gomme ka fofela ka meetseng. Ka mo swara gomme ka mo gogela ka ntle. Ge ke mo lebelela gona fao ke mmeilego gona, ka lemoga gore ke a mo tseba. E be e le Mokutu Lahlang, mošemane wa Mphato wa 3 sekolong sa rena.

Ke be ke tšhogile kudu, Boati, ka gobane o be a sa heme. Ka mahlatse ke be ke sa gopola TGT ya thušo ya tšhoganyetšo, yeo ke ithutilego yona dithutong tša ka tša Thušo ya Pele. Ka goga plastiki ya khabara ya puku ya ka, ka e phula lešoba gomme ka dira khemo ya molomo-mo-molomong go yena.

Ke ile ka thaba kudu ge a thoma go hema. Ka thaba le go feta ge ke bona Atli a fihla a na le hlogo ya sekolo sa rena Mdi Malatji.

Ke thabile kudu ge Mokutu a phela. Ke ya go botša batho ka moka bao ke ba tsebago gore ba ithute go thutha le go tsenela dithuto tša Thušo ya Pele.

Ka Labohlano le le tlago balapa la boMokutu ba tlile go mpha mpho ya go nteboga.

Hle, Boati, anke o kgopele bommago gore ba go dumelele go tla sekolong sa rena. Ke go hlologetše kudu.

Motswala wa gago

Boni

Hle, ke go rometše diswantšho tša rena fao re bego re bapala mmogo.

Mantšu a mafsa

A re ngwaleng

Ke wena Mokutu. Ngwalela Boni lengwalo le ka go lona o mo lebogago ge a hlakodišitše bophelo bja gago. Diriša atrese ya gago.

Ngwala atrese ya gago mo .....

.....

.....

.....

Ngwala letšatšikgwedi mo .....

Dumela Boni

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Ngwala mafelelo a gago mo

.....

Ngwala leina la gago mo

Bjale ngwala leina la Boni ka ntle ga enfolopo. (O tla hwetša atrese ya gagwe ka go lengwalo le a le ngwaletšego Boati.)

Leina

Atrese

Khoutu

Teacher

Sign:

Date:

- *Go na le diathekele tša kuranta mo letlakaleng le.*
- *Lebelela dihlogo gomme o lebelele diswantšho.*
- *Na o nagana gore diathekele di mabapi le eng?*
- *Na o nagana gore di na le dilo tša go swana?*

13 Go itlhokomela

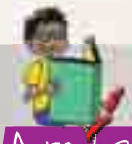

A re baleng

Mphatlalatšane 13 Hlakola 2009

Melao ye mefsa ya go kgoga e šireletša bana

Bana ba lefase ba go feta seripagare ba hema moya wo o tšhilafaditšwego ke muši wa motšoko, gape 5% tša mello ka Afrika-Borwa e hlolwa ke disekerete. Melao ye mefsa ye e lego kgahlanong le go kgoga e hlatlegela tšhireletšo ya bana.

Mokgatlo wa Lefase wa tša Maphelo o re eletša gore go hema muši wa motho yo a kgogago mola wena o sa kgoge go kotsi kudu go maphelo a rena, kudu go bana. Maikemišetšo a melao ye mefsa ya Afrika-Borwa ya go kgoga ke a go thibela batho go kgoga fao bana ba lego gona. Se se tla ba šireletša gore ba se heme muši wa motho yo a kgogago wo o hlolago asma, go hema ka go tswinya, bronkhaethese goba malwetši a mangwe a mafahla. Melao ye mefsa e iletša go kgoga ka koloing yeo e nago le bana ba mengwaga ye ka tlase ga 12, gomme ga go motho yo a dumelelwago go kgoga ge mengwaga ya gagwe e le ka tlase ga ye 18, ebile ga se ba dumelelwa go dula mafelong ao a beetšwego ba go kgoga fela.

Go tlaleletša fao, dikhamphani tša disekerete di swanetše go bea diswantšho mo diphaketeng tša disekerete go laetša bakgogi kotsi ye e tlišwago ke go kgoga maphelong a bona. Ebile ga se ba swanela go diriša mareo a go swana le "mušimoso wa tlase", "bofefo" le "magareng" ka ga disekerete tša bona. Dikhamphani tše dingwe tša disekerete di ngwala mareo a mo diphakaneng tša bona ka ge di dira batho gore ba nagane gore disekerete tše "bofefo" ga di na kotsi go swana le tša ka mehla. Taba ye ke bofora. Disekerete tše bofefo ga di fokotše tlhaselo ya bolwetši.

Khansele ya Bosetšhaba ye e lego Kgahlanong le go Kgoga (NCAS) e bolela e re: "Molao wo mofsa o tla ba le khuetšo ye kgolo mo maphelong a batho. Maafrika-Borwa a dipersente tše 22 a a kgoga gomme ba dipersente tše 78 ga ba rate go hemela meši ya bao ba kgogago. Go kgoga go thopa sefoka sa go hlolela batho mahu a ka pela ao a ka thibelwago. Motšoko o bolaya Maafrika-Borwa a 44 000 ngwaga ka ngwaga, gomme palo ye e feta ya mahu a dikotsi tša ditsela gararo."

Bana ba Thutafase ya Bosetšhaba Phato 2010

Polipoli e phološa lesea

Ge mofepi wa ngwana, Morweši Matlala, a ekwa polipoli, Babi, e re "Mma, Lesea!" o be a tseba gore go swanetše go be go na le phošo. A kitima a rata go bona gore molato ke eng. A hwetša ngwana wa mengwaga ye mebedi, Mapula, a kgangwa ke dijo ebile mmala wa gagwe o fetoga wo motalalerata ka ge a sa kgone go hema. Morweši o ile a kgona go thenkgolla dijo (a diriša mabokgoni ao a ithutilego ona dithutong tša gagwe tša Thušo ya Pele) gomme ka go dira bjalo Mapula a phologa. Babi, polipoli, e be e tseba gore Mapula o mathateng gomme e be e nyaka gore Morweši a tle go mo thuša. Setsebi se segolo sa Boditšhaba sa dipolipoli se re dipolipoli ke dinonyana tše di hlalefilego kudu. "Di kgona go kwa ge dilo di tšhoša. Di rata batho kudu, gomme di kgona go lemoga kotsi."

Lehono Mapula o phetše gabotse e bile o a kgahliša gomme Babi ga e nyake gore a e široge. E mo latela gohle mo a yago e tšama e re, "Ke a go rata".

(E amantšwe go tšwa go National Geographic Kids Agostose 2010)

A re boleleng

Bala tlhalošo ye e latelago gomme o lebelele sethalwa.

Hlalošetša mogwera wa gago gore maswafo a šoma bjang. Bjale thala mesebe mo sethalweng go laetša ka fao moya o tsenago le go tšwa ka maswafong ka gona. Na o kgona go bona gore ke ka lebaka la eng Mapula a be a sa kgone go hema ge a be a thibilwe ke dijo? Na o kgona go bona seripa sa leswafo seo se sentšwego ke go kgoga?

Na o kgona go bona ka fao diathekele tše pedi tša dikuranta di nyalelanago ka gona?

Go šoma ga maswafo a gago

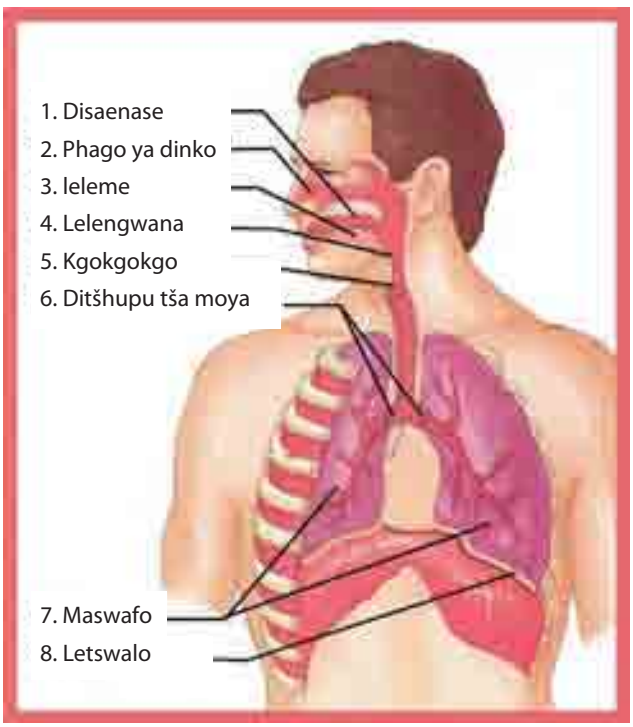

Ke hemelela ka gare le ka ntle ka dinko le ka molomo.

Moya o ba monola, wa ruthela le go hlweka ge o le ka phagong ya ka ya dinko.

Moya o theoga ka mogolo wa moya le ka dipeipi tša maswafo go tsena maswafong a ka.

Ka tlase ga maswafo a ka go na le digoba tša go tia. Ke letswalo la ka. Le thuša maswafo a ka go gogela moya wo o hlwekilego ka teng le go ntšhetša moya wo o šomilego ka ntle.

Go dikologa maswafo a ka go na le dikgopo tše 24. Mošomo wa tšona ke go šireletša maswafo a ka. Dikgopo tša ka di thuša gape maswafo a ka go kokomoga le go hunyela.

14 Go itlhokomela

A re baleng

Bala diathekele tše pedi tša dikuranta gomme o arabe dipotšišo tše:

Na diathekele tše di swana kae?

Na melao ye e lego kgahlanong le go kgoga e tla šireletša bana bjang?

Ke ka lebaka la eng go sa loka gore "bofefo" mo godimo ga phakete ya sekerete?

Na ke ditsebi dife tšeo di tsopolwago ka go athekele ya kiletšo ya go kgoga?

Na ke setsebi sefe seo se tsopolwago ka go athekele ya polipoli?

Na go kgoga o sa kgoge ke goreng? (Keletšo: Lebelela tlhalošo ye e lego ka gare ga mašakana ka athekeleng ye e lego ka kuranteng.)

Na khathune ye e bolela eng ka ga go kgoga?

Mantšu a mafsa

A re direng

Diragatša e tee ya ditaba tše di latelago ka phapošing.

- Laetša motho yo mogolo a kgoga kgauswi le ngwana. Tiragatšo e laetše seo muši o se dirago go ngwana. Eba le mogaši yo a botšago motho yo mogolo gore ke ka lebaka la eng a se a swanela go kgoga kgauswi le bana.
- Laetša seo se diragaletšego ngwana Mapula. Yo mongwe wa lena mo sehlopheng o swanetše go ba polipoli gomme yo mongwe a be Mapula.

Dira phoustara yeo e tsebišago batho ba bagolo gore ga se ba swanela go kgoga kgauswi le bana.

A re ngwaleng

Ge o dirile se, gona hlahloba phoustara ya mogwera wa gago ka go araba dipotšišo tše:			
Na hlogo e na le maatlakgogedi?			
Na phoustara e na le seswantšho go thekga molaetša?			
Na o nagana gore molaetša o tla hlohleletša batho gore ba se ke ba kgoga?			
Na tshedimošo ye e lego phoustareng e nepagetše?			
Na phoustara e ka kaonafatšwa bjang?			

Ge o dirile se, bolela ge eba Phoustara ya mogwera wa gago e a kgontsha ka go araba dipotsiso tse:

Teacher

Sign:

Date:

15 Go kgoga go kotsi

A re ngwaleng

Nyaka lentšu leo le tlogetšwego mo lefokong. Dira bonnyane ka go hlomesetša moselana wa **ana** goba wa **nyana** go feleletša lefoko

O ithutile ka ga dihlogo gomme o a tseba gore di tla mathomong a lentšu. **Moselana** ke sehlopha sa ditlhaka seo se fetolago tlhalošo ya lentšu ge o hlomesetšwa mafelelong a lentšu. Mohlala, moselana **ana** o laetša bonnyane mola moselana **nyana** o laetša lenyatšo goba lerato.

disekerete	kotsi
maswafo	moya

_____ ga se tša lokela maphelo a rena.

Ke _____ a go se re selo.

Setsebi sa maswafo se ba botša ka _____ya go kgoga

Go tsena _____ wo mobose ka dinkong.

Mantšu a a latelago a hlomeseditšwe ka dihlogo le meselana. Thalela modu wa leina. Dira sediko go dihlogo le go meselana.

moselana

moselana	mothonyana	dijonyana	sekeretenyana	maswafonyana
maatlana	moyana	pulana	marunyana	

A re direng

Diswantšho tše di laetša ditiro tše di tšwelago pele. Bolelang mabapi le gore ditiro tše di tšea nako ye kae.

Ke sa kitima lebelo.

Ke robetše mpeteng

Ke hlapa meno a ka

Ke bapala kgwele ya diatla

Mantšu a mafsa

A re ngwaleng

Bjale ngwala mafoko a gago a mararo ka ga tiro ye e tšwelago pele. Mohlala:
"Ke sa nagana."

Tlotlontšu

Nyalanya dihlogo tše di lego ka go kholomo ya pele le mantšu ao a lego ka go kholomo ya bobedi. Ka morago o ngwale lentšu ka go ngwala sekgobeng se se filwego ka go la mmagoja.

me		rapo	
ba		tsebi	
le		hlare	
se		tho	
mo		kolo	
di		sadi	

16 Go ngwala athekele ya kuranta

Beakanya kuranta ya gago. Rerišana le molekani wa gago ka ga dipotšišo tše di lego mo mmepeng wa monagano.

A re direng

Na tiragalo e diregile neng?

Na setsebi se boletše sa reng?

Na tiragalo e be e le mabapi le eng?

Na tiragalo e diragetše kae?

Ke bomang bao ba kgathilego tema?

A re ngwaleng

Ngwala kuranta ya gago sekgobeng se o se filwego. Efa kuranta ya gago leina. Efa hlogo ya maatlakgogedi gomme ka morago o ngwale ditaba tša gago, o diriša dintlha tše o di tšweleditšego go mmepe wa monagano. Ge o feditše go dira se, fanang diathekele le ba bangwe ka phapošing gomme le bone gore ke mang yo a nago le ditaba tša go kgahliša go feta tša ba bangwe.

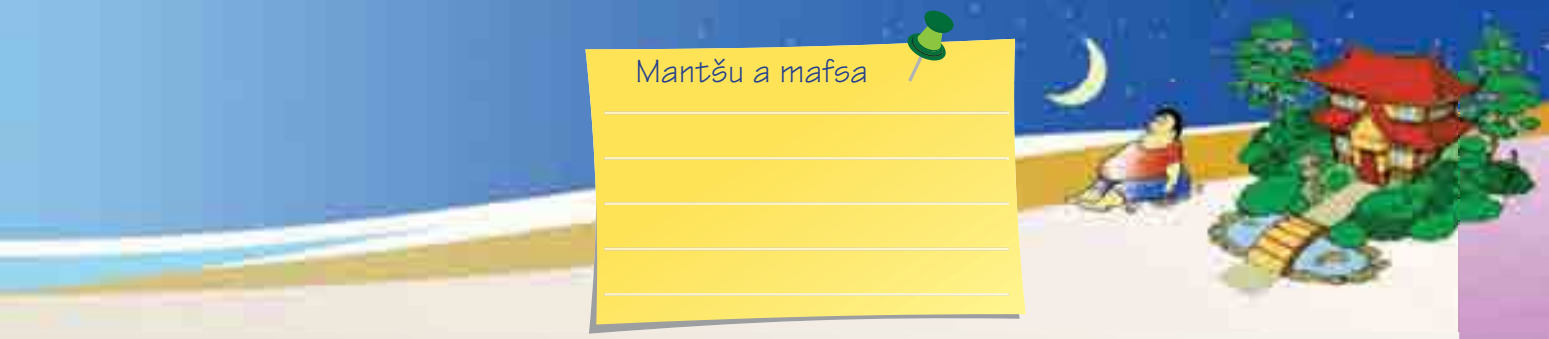

Mantšu a mafsa

Leina la kuranta le letšatšikgwedi

Ka (Ngwala leina la gago)

Thala seswantšho

Hlogo

Bolela seo tiragalo e bego e le sona

Bolela gore tiragalo e diragetše neng

Bolela gore e be e ama bomang

Bolela gore e fedile bjang

Teacher

Sign:

Date:

2

17 Medumo ya theto

A re boleleng

Go fihla bjale mo kotareng ye, o badile dinonwane go tšwa kua mafaseng ao a fapanego ebile o badile dikanegelo tše mmalwa go tšwa dikuranteng. Bjale re ile go lebelela mohuta wo mongwe wa dingwalwa, e lego, theto. Direto tše dintši di na le mošito wo itšego goba morethetho le thulaganyo ya mantšu ao a rumago ka go swana, k.g.r go na le dinoko tše di swanago ka medumo; gomme ga se direto ka moka tšeo di rulagantšwego ka mokgwa wo. Selo seo direto ka moka di nago le sona ke gore di šišitše ka tlhalošo.

Re nagana gore beke ye le tlile go ipshina ka mokete wa theto.

A re baleng

Katse e a ngaola.
Ditau di a rora.
Maribiši a re huuahuua.
Dibera di a gona.
Ditserentsere di re tswiritswiri.
Magotlo a re tswiitswii.
Dinku di re mmeemmee.
Gomme nna ke a bolela!

Ditšhwene di a tlarola.
Dikgomo di re mmuummuu.
Mapidibidi a re kwaakakwaaka.
Maeba a re kunkurukunkuru.
Dikolobe di re gweegwee.
Dipere di re pprrpprr.
Dikgogo di re kokookokoo.
Gomme nna KE RE!

Dintši di re boboboo.
Dimpša di a bogola.
Bomankgagane ba re tswitswitswi.
Diphiri di re huuuu.
Digwagwa di re gwaagwaa.
Dipolipoli di re kwakwakwaka.
Dinose di a bobola.
Gomme nna KE A BOLELA.

A Shapiro (e amantšwe)

A re direng

Gantši direto di diriša mantšu go tšweletša maatlakgogedi a medumo. Dira medumo ya diphoofolo tše tshela tše go bolelwago ka tšona ka godimo mo seretong. Dumelela bagwera ba gago ba bolele gore o ekiša phoofolo efe.

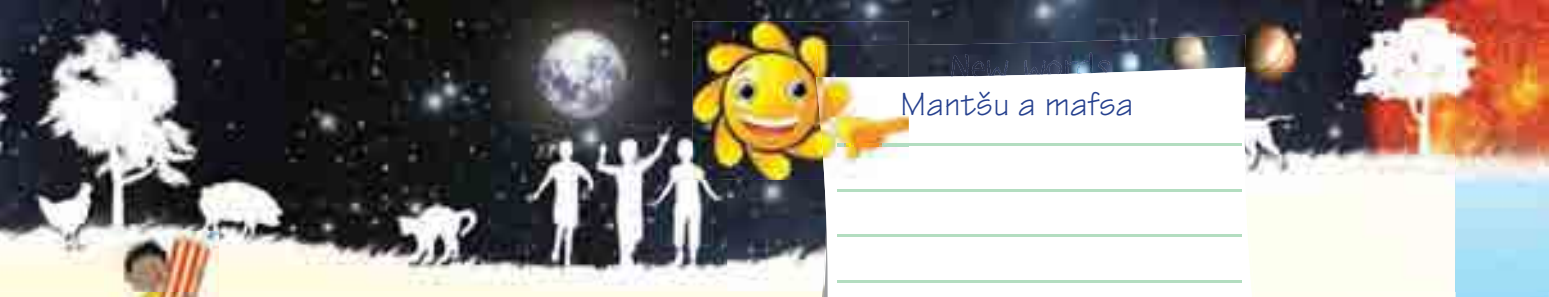

New words

Mantšu a mafsa

A re ngwaleng

Na sereto se se bolela ka ga eng?

Batho ga ba re mmuuu goba ba re kwakwakwakwa. Na ba dira modumo ofe? Thalela mantšu ao a emelago medumo ye e dirwago ke batho mo seretong se, gomme o a ngwale dikgobeng tše di filwego .

Ngwala diphoofolo tše tshela go tšwa seretong gomme kgauswi le ye nngwe le ye nngwe o ngwale modumo wo e o dirago.

Nyaka mantšu go tšwa mo seretong ao a rumago le mantšu a.

rora		kwaka		mmuu	
bolela		tswiitswii		bogola	

A re ngwaleng

Ekwa gape ka ga meselana

Gopola, re ka oketša tlhalošo ya lentšu ka go hlomesetša moselana kua mafelelong a lona.

Ke moselana ofe wo re o hlomesetšago mantšung ge re nyaka go bopa lediredi?

bina + ela = binela goba **gaša + ela = gašetša**

Mo mantšung ao a felelago ka tumammogo le tumanoši 'a' ya lediri e fetoga 'ela'.

Mo go mantšu ao a felelago ka senoko sa 'ša' 'ela' e fetoga 'etša'. Mehlala ye mengwe ya lediredi ke:

Roka + ela = rokela; phoša + ela + phošetša

Hlomesetša moselana wa ela mo mantšung ao a lego ka mašakaneng go feleletša mafoko a.

1. Mošemane o (bala) makgolo puku.
2. Boati o (ngwala) mogwera wa gagwe lengwalo.
3. Katlego o (gotša) mma mollo.
4. Mpša e (ja) ngwana dijo.
5. Bana ba (hlagola) sekolo go godiša sekhwama sa bona.

Sekaseka dikarabo tša gago gomme o ngwale mantšu a gago ka pukuntšung ya gago.

1=ela 2=ela 3=etša 4=ela 5=ela

Teacher

Sign:

Date:

18 Mmino wa theto

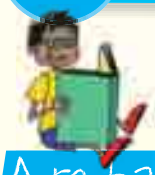

A re baleng

Dikatse di robala mogongwe le mogongwe

Dikatse di robala mogongwe le mogongwe: e ka ba godimo ga tafola, setulo.
Godimo ga dikhaboto, panka ya lefastere, kgauswi le se sengwe le se sengwe.
Ka ditrowareng tše di butšwego, ka dieteng le diropeng tša motho di a robala.
Ka dikhatepokising, ka dikhapotong tša go tsenya masokisi.
Kae goba kae! Ga di na taba! Di a ithobalela.

Eleanor Farjeon (e amantšwe)

A re ngwaleng

Na sereto se bolela ka eng?

Na o nagana gore mongwadi o rata dikatse? Efa lebaka?

Nyaka mantšu go tšwa seretong ao a rumago bjalo ka mantšu a, gomme o a ngwale mo dikgobeng tše di filwego.

bangwe		dieteng		taba	
robala		lepokisi		butšwego	

Go ya ka sereto, dikatse di rata go robala kae? Dira lenaneo la mafelo ao.

Na o ka nagana ka mafelo a mangwe ao dikatse di ratago go robala go ona?

Mantšu a mafsa

Bose bja theto

Moethimolo, mathata fela

Maabane ke bile le meethimolo.
Ka nnete ke be ke lwala.
Ka ba ka ya go bona ngaka
A mpha pilisi ye khubedu.

Ka iri ya seswai ka ya malaong.
Gomme ka monwana ka tima lebone.
Ka dinko lepokisi la dithišu ka fetša
Ka go ethimola bošego ntle le lebone.

Ka ethimola, ka ba ka ethimola bošego ka moka.
Gomme ke paletšwe ke go ikhutša.
Morutiši – ke lona lebaka ka moka
La go šitwa ke mopeleto ka ge le mma a be a ikhutša.

Bruce Lansky (e amantšwe)

A re ngwaleng

A re boleleng

- Leka go theeletša mmino goba morethetho wa sereto se. Se balele godimo gomme o ope diatla tša gago ge o ekwa morethetho.
- Bolela le mogwera wa gago ka ga tabakgolo ya sereto.
- Ke ka lebaka la eng mongwadi a ile a ya ngakeng?
- Na ngaka e mo file sehlare sefe?
- Ke eng seo se dirilego gore mongwadi a feile moleko wa mopeleto?
- Na o nagana gore se ke nnete goba ke metlae fela. Efa lebaka?
- Lebelela mantšu a a ngwadilwego ka bohubedu. Na a swana ka eng?

Leka go ngwala sereto sa gago. Leka go dira gore mothalo wo mongwe le wo mongwe wa bobedi o rume ka mantšu ao a dumago go swana. Ngwala sereto sa gago mo pampišaneng. Se balele mogwera wa gago godimo gomme ka morago o se ngwale sekgobeng se se filwego ka tlase.

A re ngwaleng

Teacher
Sign:
Date:

19 Sereto sa go tumiša Afrika-Borwa

A re baleng

A re swaraneng ka diatla Maafrika - Borwa
Re setšhaba sa go ikgantšha ka setšo
Re mmogo ge re opela koša ya setšhaba
Morena boloka setšhaba sa gešo

Le rena bana ba bannyane
A re tiišeng go aga lefase la borena
A re hlabolleng, seetša se rene
Morena boloka setšhaba sa gešo

A re ageng re holofetše
Re baetapele ba ka moso
Baetapele nageng yešo ya seetša
Morena boloka setšhaba sa gešo

A re boleleng

- Na sereto se bolela ka eng?
- Ke ka lebaka la eng re re ke sereto sa go tumiša?
- Na sereto se na le mošito?
- Le le baithuti, le nagana gore bjalo ka baithuti, le ka dira eng go kaonafatša naga ya rena? Ngwala dikgopolo tša gago mo mmepeng wa segokgo.

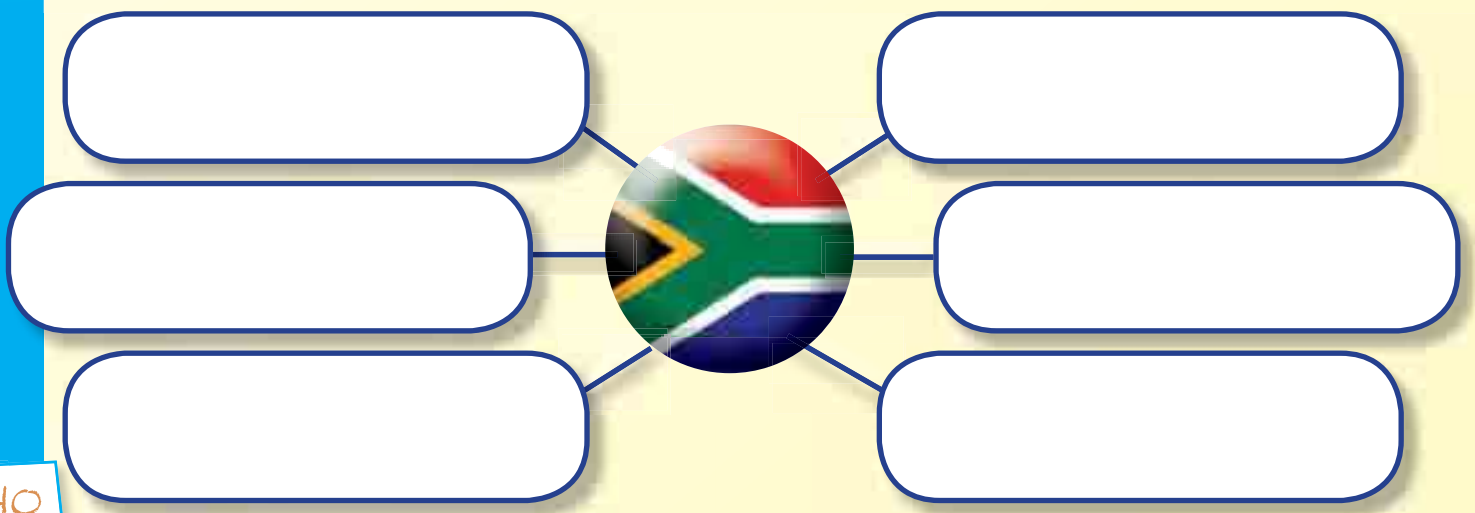

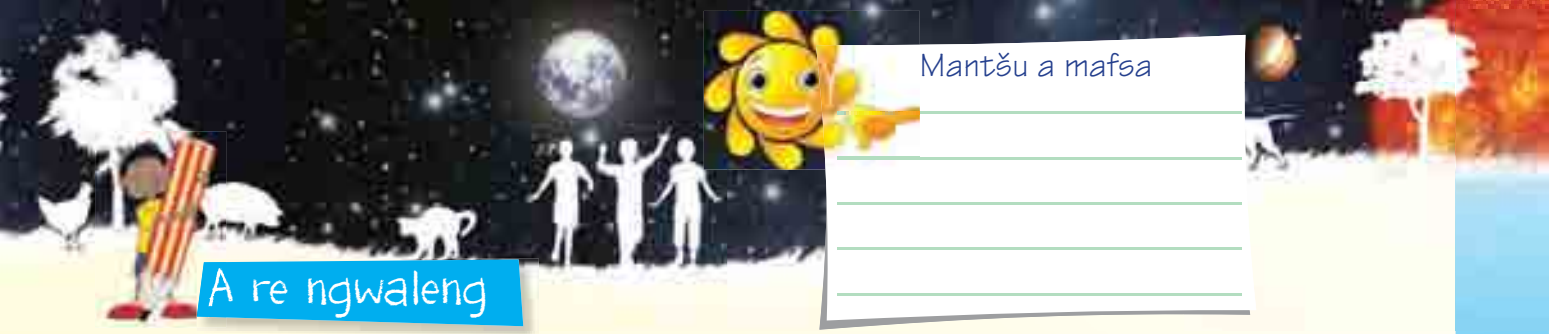

Mantšu a mafsa

A re ngwaleng

Bjale ngwala temana o bolele ka fao Afrika-Borwa e ka dirwago lefelo le lekaone go phela mo go lona. Diriša dikgopolo tše di lego mmepeng wa segokgo. Re go file lefokokgolo la hlogo go thoma temana ya gago.

Afrika-Borwa ke naga ye botse gomme rena ka moka re ka thuša go e dira lefelo le lekaone go phela mo go lona.

Bjale ngwala sereto sa gago ka ga bophelo mono Afrika-Borwa.

A re ngwaleng

O ithutile kudu ka mantšu ngwaga wo. Go fa mohlala, o ithutile gore mahlaodi ke mantšu ao a hlaolago maina. Nyaka mahlalošetšagotee a mantšu a:

Diriša mantšu ao a lego ka lepokising go go thuša.

Mahlalošetšagotee ke mantšu ao a nago le tlhalošo ya go swana. Go fa mohlala, **thabile** ke lehlalošetšagotee la **thakgetše.**

ditšhila tshela timetše mogolo sehlefetše boifa phadimago

tšididi bonnyane thumaša otile sejabana robala

Teacher Sign: Date:

tšhogile		gotetša	
phadimago		etsela	
tonya		fofa	
fšetše		nonne	

Bekeng ye re ya go tšea leeto go dikologa lefaufau. Ge re boela mo lefaseng re tla lebelela lefase le le re dikaneditšego.

20 Direto go dikologa letšatši

A re boleleng

- Na o tseba maina a diplanete?
- Na o makatšwa ke gore diplanete ke tše dibjang?
- Na o šetše o kile wa bona ye nngwe ya tšona bošego kua lefaufaung?
- Na o tseba gore re bokgole bjo bokaakang go tšwa kua letšatšing?

A re baleng

Mo seretong se, Pluto e sa bitšwa planete. Le ge go le bjalo, ka 2006 borasaense ba dumelelane ka tlhalošo ye mpsha ya gore planete ke eng, gomme ba tšea sephetho sa gore Pluto, ka nnete, ga se planete. Ge ntše go eya, diplanete tše difsa tše mmalwa di utolotšwe. Se se re bontšha gore re sa ntše re swanetše go ithuta dilo tše dintši ka ga lefase le re phelago mo go lona.

Diplanete tše senyane di dikologa letšatši,
Theeletša ge ke di bitša ka maina.

Mekhuri? Mono! Nomoro ya pele
Planete ye kgauswi le letšatši.

Venase? Mono! Nomoro ya bobedi
O a phadima, o mofsa bjalo ka ngwedi.

Lefase? Mono! Nomoro ya boraro
Lefase, legae la rena gararo.

Mmase? Mono! Nomoro ya bone
O hwibiletše go utollwa re bone.

Jupita? Mono! Nomoro ya bohlano
Planetekgolo, ga se phago ya dino.

Sethene? Mono! Nomoro ya botshelela
Didiko tša lerole le lehlwa di a tswakana.

Yurenase? Mono! Nomoro ya bošupa
Planete ye e batametšego legodimo kua godimo.

Nepotšhune?Mono! Nomoro ya seswai
E na le kolo ye ntsho ya bogolo bjo bo makatšago.

Pluto? Mono! Nomoro ya senyane
Ye nnyane kudu, ke ya mafelelo mothalong!

M. Goldish (e amantšwe)

Mothofatšo

Mo seretong se, moreti o bitša diplanete ka maina gomme tšona di a araba. O bolela le planete ye nngwe le ye nngwe o ka re ke motho. Se re se bitša gore ke mothofatšo k.g.r o dira dilo tša go se phele gore e be nke di a phela.

A re boleleng

- Na sereto se bolela ka eng?
- Na o nagana gore ke ka lebaka la eng moreti a ngwadile sereto se?
- Na sereto se go botša eng ka ga maemo a diplanete?
- Na planete ya rena Lefase. e bokgole bjo bokaakang le letšatši?
- Na sereto se se na le morethetho goba mošito? Se balele godimo gomme o biniše leoto la gago go ya ka mošito.

Mantšu a mafsa

A re ngwaleng

Nyaka dipara tše pedi tša mantšu mo seretong tšeo di kwanago ka modumo gomme o di ngwale ka lenaneong le o le filwego.

bobedi	letšatši				

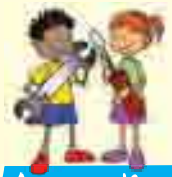

A re direng

Bjale lebelela sereto le sethalwa sa ka tlase. Bona ge eba o tla kgona go tlatša maina a diplanete go ya le ka fao sereto se bolelago ka gona mabapi le boemo bja tšona le letšatši. Sereto se go botša boemo bja planete ye nngwe le ye nngwe. Re ngwadile leina la planete ya mathomo gomme wena o swanetše go ngwala tše dingwe ka moka. Ge o feditše, anke o lebelele dikarabo tša gago ka go kgonthiša le sereto. (Gomme o gopole gore – Pluto ga se planete.)

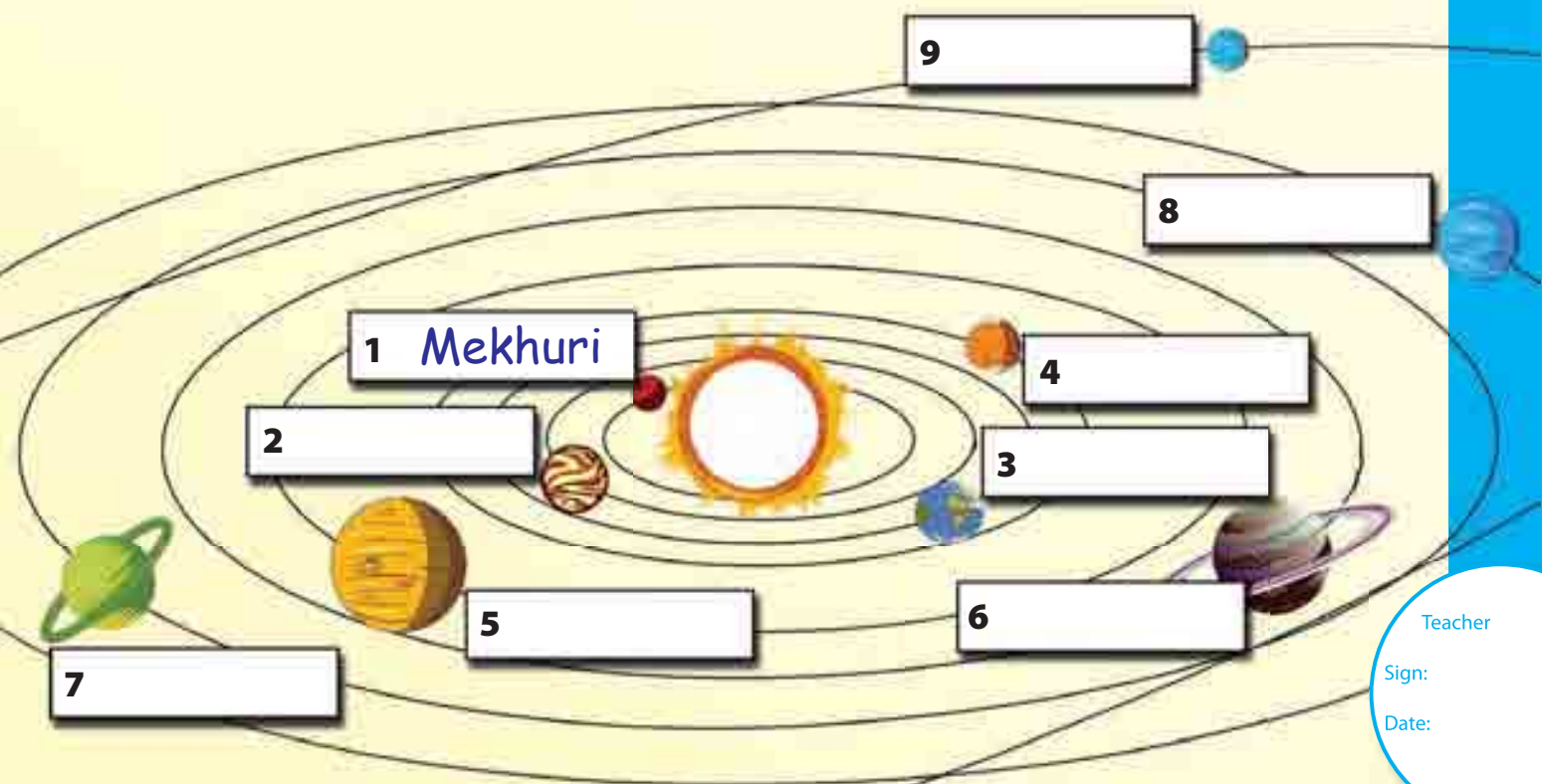

Teacher

Sign:

Date:

21 Kgolomodumo ya go phadima

- Na o kile wa tsoga e sa le ka masa gomme wa bona letšatši?
- Na o kile wa bogela letšatši ge le dikela? Na le be le le bjang?

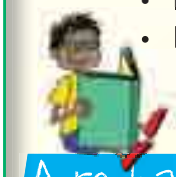

A re baleng

Na o kile wa tsoga e sa le ka masa kudu? Na o kile wa bona bošego bo tšea nako pele letšatši le hlaba? Ge o sa ka wa le bona gona dira gore o dire bjalo ka go tsoga e sa le ka masa kudu letšatši le lengwe. O lebelele legodimo. Ge o ka tsoga e sa le masa kudu o tla hwetša legodimo e sa le le leso. Fela ge o ka lebelela nakwana ye teletšana, o tla bona ka bohlabela ge legodimo le dutše le fetoga ka gonnyane go ba le lesehla. Bohubetšwana bo a phatlalala go ya le lefaufau. Ka pelapela o tla bona bohubetšwana bo rotoga bo hlodimela fao lefase le felelago gona. Ke letšatši.

Ka go iketla bogolo bja lona bo tla bonagala ge le ntše le hlatlogela kua leratadimeng. Nnete gona letšatši ga le hlatloge. Mo go rena le bonala nke le hlatlogela godimo kua leratadimeng. Seo ka nnete se diragalago ke gore karolo ya lefase ye re phelago mo go yona e retologa go fihla bogolo bja lona bo lebana le letšatši.

Se se ra gore ge seripa sa rena sa lefase se apešitšwe ke lesedi, seripa se sengwe se mo leswiswing.

Ka fao, ge wena o tsogela go ya sekolong, bana bao ba lego ka kua lehlakoreng le lengwe la lefase bona ba ya go robala. Ge e le mesong ka mo karolong ya rena ya lefase, ke bošego ka kua karolong ye nngwe.

Mantšu a mafsa

A re direng

Na temana e bolela ka eng?
Na o tsoga ka nako mang ge o eya sekolong?
Bana ba ka lehlakoreng le lengwe la lefase ba dira eng ge wena o tsoga? Efa lebaka?
Na mongwadi o re o ile go bona mebala efe ge leratadima le fetoga go tšwa bošegong
go ya mosegareng?
Sa mathomo
Ka morago
Sa mafelelo

A re ngwaleng

Lebelela dipara tše tša mantšu. Mantšu a ngwalwa ka go swana, a mangwe a duma ka go swana gomme a na le tlhalošo ye e fapanego. Re a bitša ditumatshwano.

fihla	fihla	lema	lema
thaba	thaba	noka	noka
sega	sega	oma	oma

Diriša dipara tše tharo tša ditumatshwano tša ka godimo gomme o ngwale lefoko ka le lengwe le le lengwe la mantšu go bontšha gore o kwešiša tlhalošo ya lona. O swanetše go ngwala mafoko a tshelelago.

Bana ba <u>fihla</u> dipuku gore Malose a se di bone.
Bana ba <u>fihla</u> sekolong ka iri ya bošupa mesong.

Teacher

Sign:

Date:

22 Letšatši le gokae?

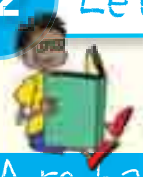

A re baleng

Dikilometara tše di ka bago dimilione mo leratadimeng, go na le bolo ye kgolokgolo ya gase ye e fišago ya go phadima. Re e bitša letšatši. Letšatši gabotsebotse ke naledi. Ke naledi ye e lego kgauswi kudu le rena mo lefaseng. "Sol " ke leina la mathomo leo letšatši le bego le bitšwa ka lona, gomme le tšwa mo lentšung la Seisimane "solar" le le rago gore "sa letšatši". Lehono letšatši le na le maina a a fapanego mo dipolelong ka moka tše di fapanego tša lefase.
Letšatši ke le legologolo fela le bonala e le le lennyane. Se se bakwa ke go ba kgakala kudu. Le bokgole bja dikilometara tše dimilione tše 150 go tloga mo lefaseng. Letšatši le a fiša, le fiša kudu go feta ka fao o ka naganago ka gona. Ke ka fao le phadimago ka tsela ye. Ge selo se fiša kudu se phadima go fetiša. Letšatši le phadima kudu, gomme ga re a swanela go le lebelela thwii.

A re ngwaleng

Ge e le gore letšatši ke le legologolo, ke ka lebaka la eng le bonala e le le lennyane ka tsela ye?
Na letšatši le bokgole bjo bokaakang go tloga mo lefaseng? Ngwala bokgole bjoo ka ditlhakapalo.
Na letšatši ke bolo ya mollo?
Na planete ye talalerata ye letšatši le phadimelago mo go yona e bitšwa eng?

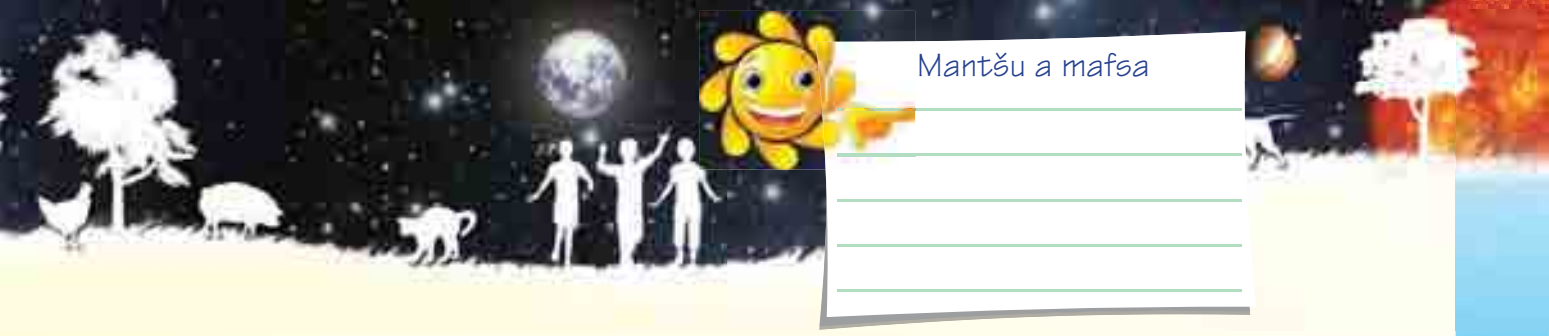

Mantšu a mafsa

Tlotlontšu

Efa lelatodi la le lengwe le lengwe la mantšu a.

kgauswi		phadima		mosegare	
bogologolo		pitlagantšwego		leswiswi	

Letšatši le ya kae bošego?

A re baleng

Ke bona letšatši le legolo le phadima
Ke makatšwa ke gore le ya kae bošego le gadima?
Na le a robala goba le a iphihla?
Goba le phadima lehlakoreng le lengwe ge le fihla?

Na le robala ka morago ga dithaba
Bošegošego ge go swiswala?
Goba le nyaka nakonyana ya go ikhutša?
Go ikhutša morago ga go ruthofatša lefase

Na le iphihla kua bophirima
Goba le ya go ikhutša fela?
Na le no thelelela kua tlase
Goba le sepela toropo ka toropo?

O ka re letšatši le a dikologa la ba la dikologa,
Le phatlalatša mahlasedi a lona ntle le modumo.
Ee, ka nnetennete, le swanetše go dira modumo
Gale lefase ga le phaphathi.

A re boleleng

Na sereto se se na le mošito? Bintšha leoto la gago ge o ekwa mošito.
Na mongwadi o diriša mantšu ao a rumago ka go swana? Na a kae?
Na ke methalotheto efe ye e rumago ka go swana.

A re ngwaleng

Na sereto se bolela ka eng?
Na ke potšišo efe ye moreti a e botšišago ka ga letšatši? Ngwala tše tharo.
Efa dipara tše nne tša mantšu ao a rumago ka go swana a tšwelelago mo seretong.

Teacher
Sign:
Date:

23 Lebaka leo le dirago gore ngwedi o fetoge sebopego

A re baleng

Ijoo! Lebelela kua ngweding,
Bona gore o phadima bjang;
Ijoo! Mma, o swana le
Lebone mo moyeng.
Beke ye e fetilego o be o le wo monnyane
Gomme o bopegile bjalo ka bora;
Gomme bjale o godile
Gomme ke sediko bjalo ka O.

E Follen. (e amantšwe)

A re boleleng

Na sereto se bolela ka eng? Tsopola lehlalošetšagotee la "swana le" go tšwa mo seretong. Na moreti o bolela ka eng ge a re ngwedi o swana le "bora" ebile gape o swana le "O"?

Ke mantšu afe ao a rumago ka go swana? A ngwale.

A re direng

Na o be o tseba gore gabotsebotse ngwedi ga o phadime, le gore lesedi la ona ga se la ona ka sebele? Ngwedi o swana le seipone, gomme o phadima ka lebaka la lesedi le le tšwago kua letšatšing. Ngwedi o kgona go fetola sebopego, go tšwa mo sebopegong sa bora go ya kua sebopegong sa "O" o le sediko, gomme ka morago o boele o be bora gape. Diphetogo tše di diragala ge ngwedi o ntše o dikologa lefase. Diphetogo tše re di bitša dikgatotebego tša ngwedi. Na o nagana gore go direga eng?

Mantšu a mafsa

Bolela ka seo se diragalago mo sedikong se.

A re boleleng

Dikgatotebego tša ngwedi

Mahlasedi

Lebalana
Letšatši la 0

Bora bjo bo sesefalago
Letšatši la 26

Kotara ya mafelelo
Letšatši la 22

Bogolo bjo bo sesefalago
Letšatši la 18

Letšatši la 29

Ngwedi wo o tletšego
Letšatši la 14

Bora bjo bo tlalago
Letšatši la 4

Kotara ya mathomo
Letšatši la 7

Bogolo bjo bo tlalago
Letšatši la 10

Na go direga eng mo sethalweng se? Ngwedi o bonala nke o fetola sebopego sa ona mo kgweding ka moka. Sethalwa se se laetša "dikgatotebego tša ngwedi". Sethalwa sa ka gare se laetša ka fao ngwedi o dikologago lefase ka gona gomme o bonagatša lesedi le le tšwago letšatšing. Sethalwa sa ka ntle se fa leina la tebellego ye nngwe le ye nngwe gomme e laetša ka fao ngwedi re o bonago ka gona ge re o lebeletše go tloga lefaseng.

A re ngwaleng

Gopola, re ka fetola tlhalošo ya lentšu ka go hlomesetša hlogo mo mathomong a lona. Mo lenaneong la ka tlase go na le mantšu a mangwe ao re hlomeseditšego dihlogo tše "mo" goba "se". Ngwala mafoko a mararo ao mo go ona o dirišago mantšu a, go laetša gore o kwešiša tlhalošo ya ona.

Se+kepe	Se+lemo	Mo+sadi	Mo+riri
Se+diba	Se+bjana	Mo+nna	Mo+riti
Se+rurubele	Se+tulo	Mo+šemane	Mo+hlare

Teacher
Sign:
Date:

24 Poledišano ya bošegong bja maabane

Mafoko a mangwe ao a lego mo gare a hlaloša moanegwa yo a lego ka go la nngele. Thala mothalo go tloga lefokong le lengwe le le lengwe go ya go moanegwa wa maleba.

A re ngwaleng

Koloi ya gagwe e na le lebone le le panyapanyago le letalalerata.
O na le yunifomo ye botse ye talalerata.
Moriri wa gagwe o emeletše ka dithoro tše di sehlefetšego.
O ka re motho a nyaka go hlapišwa.
O na le kodu ye koto.
O bonala a tšhogile ebile a le molato.
O bonala a le bogale.

Ngwala temana ye mo go yona o hlalošago yo mongwe wa baanegwa ba.

Mantšu a mafsa

A re ngwaleng

Bjale ngwala se baanegwa ba babedi ba se bolelago. Se se bitšwa poledišano. Poledišano e go botša fela se batho ba se bolelago. Diterama di ngwadilwe fela bjalo. Ge o feditše poledišano ya gago, diragatša ditiragalo tša gona ka phapošing.

Lephodisa: Na o dira eng mo mmileng bošego bjale?

Matome: _____

Lephodisa: _____

Matome: _____

Lephodisa: _____

Matome: _____

Lephodisa: _____

Bjale ngwala mafoko a mabedi a gago ka polelosebolediši, o diriša ditsebjana.

A kopanye. Makopanyi ke mantšu ao o ka a dirišago gore bongwadi bja gago bo elele. Ge re diriša khutlo, go ra gore mmadi o swanetše go ema gomme a ikhutše. Ge o na le dikhutlo tše dintši, bongwadi bja gago bo ka se ke bja elela gabotse ka gobane mmadi o swanetše go ikhutša gantši. Ka makopanyi o kgona go kopanya mafoko a mabedi.

Diriša a mangwe a makopanyi a go kopanya mafoko a:

gomme	ka fao	ka gobane	fela	ka ge

Mošemane o be a tšwetše ka ntle bošegogare. O be a lebeletše ngwedi.
Mošemane o be a tšwetše ntle bošego ka gobane o be a lebeletše ngwedi.
Lephodisa le išitše mošemane kua gae _____ go be go le bošegogare.
Mmagomošemane o be a se gona ka gae _____ tatagwe o be a robetše.
Mošemane o be a tshwenya _____ butiagwe o be a tshwenya go feta.
Mošemane ga a apare jeresi _____ go be go tonya.

Teacher
Sign:
Date:

25 Lefase la rena ke Bohwa bja rena

Leeto la rena kua lefaufaung le fedile gomme re boetše Lefaseng. Bjale ke nako ya go lebelela lefase le le re dikaneditšego. A re thomeng ka go lebelela naga.

A re baleng

Pego ya seyalemoya

Matšatši a a makhutšo a dikolo, bana ba laletšwa go tsenela lenaneo la makhutšo ka ga "ka moo o ka hlokomelago lefase la gago ka gona." Ke la bana ka moka ba Mphato wa 6 bao ba dulago metsemagageng. Khoso e sepetšwa ke Kgoro ya tša Temo. Go amogelwa bašemane le basetsana. O ka kgopela go tsenela khoso ka go leletša 012-3456782 pele ga mafelelo a Matšhe. O ile go ithuta ka ga kgogolego ya mobu, le ka mathata ao e a tlišetšago borapolasa. Mobu ke wa rena ka moka. Etla o tle o bone ka fao re senyegelwago ke mobu wa rena ka gona, le ka moo re ka emišago kgogolego ka gona. Kgoro ya tša Bolemi e tla fana ka dinamelwa le marobalo.

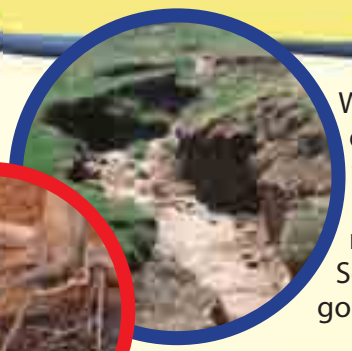

William o gola a dutše a diša dikgomo le dipudi. Balapa la gabo ba a diila ka gobane bogolo bja mogolo wa tatagwe bo dirišetšwa go lefela tšhelete ya sekolo ya bana ba bagolo. Tatagwe o šoma toropong, gomme mmagwe o a lema. Gomme dijo di gwahlafala ngwaga ka ngwaga go tšwa mo mobung, gomme ga a tsebe gore lebaka ke eng. Se a se tsebago ke gore ge mobu o le wo mothata, dibjalo di ka se ke tša gola.

William o etela mogwera wa gagwe, Hosea, yo a dulago bokgole bja dikilometara tše 5, gomme o bona gore kua polaseng ya bona dibjalo di gola gabotse. Ba bjala mehlare gomme ba epa mešimana go dira gore pula e se ke ya gogola mobu. Tatago Hosea o tseba kudu ka ga bolemi gomme bjale o leka go thuša boradipolasa ba bangwe.

William o nagana ka ga seo a se bonego kua polaseng ya gaboHosea. Gape o nagana ka ga pego ye a e kwelego mo seyalemoyeng. Bošego bjoo, o ile a bolela le mmagwe. O mmotša ka ga seo a se bonego kua polaseng ya gaboHosea, gomme a botšiša ge eba a ka kgona go tsenela khoso. Mmagwe a dumela ka gobane a tshwenyegile kudu ka polasa ya bona le ka ga dibjalo tšeo go lego bothata gore di gole.

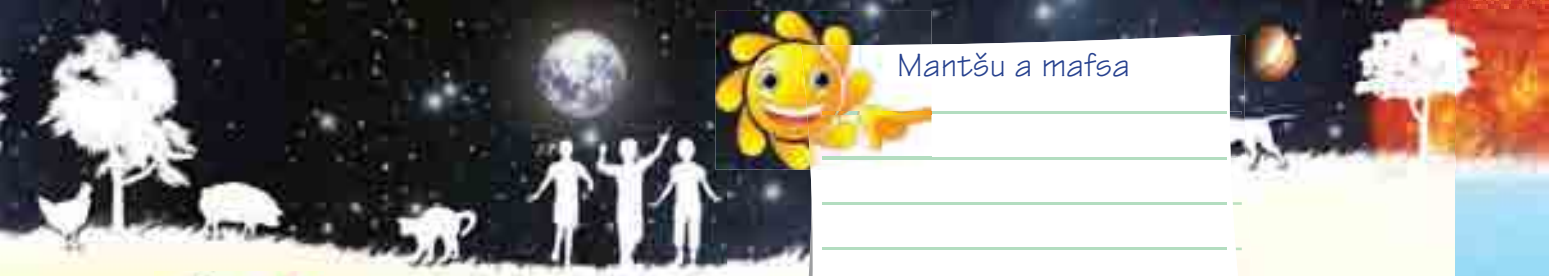

Mantšu a mafsa

A re boleleng

Ke ka lebaka la eng o nagana gore William o rata go tseba ka ga mekgwa ya bolemi?
Na o a tseba gore ke ka lebaka la eng mmago William a se sa kgona go bjala dibjalo tše di phelago gabotse? Efa lebaka.

A re ngwaleng

Bala kanegelo gape, gomme ka morago o arabe dipotšišo.
Na William o tsebile bjang ka ga khoso ya bolemi?

Ke ka lebaka la eng William a nyaka go tsenela khoso?

Efa dilo tše tharo tšeo William a naganago gore o tla ithuta tšona.

1.
2.
3.

A re direng

Lebelela pego ya seyalemoya gape.
Bjale dira phoustara go bapatša khoso ya bolemi.

Teacher

Sign:

Date:

26 Ba tšwa ba sepela

A re baleng

William o botšiša Hosea gore na ga a rate go tsenela khoso le yena. Ba lemoga gore e ya go swarelwa sekolong kua Polokwane. Ka fao, mo matšatšing ao a tlago a makhutšo a dikolo ba ile go tsenela khoso. Ge ba fihla fao, bana ka moka ba amogelwa ke MmaMolete, Mohlankeditemo. Selo sa mathomo se a ba boditšego sona ke gore ba tlile go ithuta ka fao ba ka hlokomelago mobu ka gona.

Mdi Molete o botša bana dilo tše dintši ka ga mobu. A re go na le dilo tše pedi tšeo di ka utswago mobu wa rena: meetse le phefo. Meetse a pula a kgona go gogola mobu. O ka bona se ge noka ya lena e le ye khubedu goba ye tshehla ka mmala. Bohubedu goba bosehla bo tšwa mobung wo o tološitšwego ke meetse. Tahlegelo ye ya mobu e bitšwa kgogolego ya mobu. Naga ye e lego motheogeng e tla lahlegelwa ke mobu ge meetse a elelela kua tlase. Ka pela mobu o ba wo mothata gomme meetse a pula a palelwa ke go nwelela mo mobung, ka fao a elelela thwii ka nokeng, a gogola mobu. Ge mobu o šetše o lemilwe, kgogolego e a oketšega. Mafelelong re hloke meetse a dibjalo, gomme re hloke meetse ka didibeng.

Mdi Molete o botša bana gore ba ka bona bjang gore kgogolego e thomile. O re nako ye nngwe o ka bona meedinyana ka mašemong. Meedinyana e ka no thibja ka bjang gomme o ka bona mobu wo boleta ka morago ga bjang. Ge o ka gogolwa ke pula, meedinyana e ba gona. Meedinyana ye e bitšwa maope. Ngwaga wo o latelago, pula e dira gore maope a iše fase go feta. La mafelelo, a iša kudu gomme bana le diphoofolo ba ka wela ka go ona.

Ka dikgweng ga go na kgogolego ya mobu, ka gobane mehlare e šireletša mobu. Diketekete tša mengwaga tše di fetilego, tharonneng ya lefase e be e khupeditšwe ke mehlare. Le ge go le bjalo, balemi bao ba nyakago oketša dinaga tša bona gore ba kgone go bjala dibjalo tše dintši ba fela ba tloša mehlare le mabjang. Matšatšing a lehono, palo ye e ka bago 80% ya mehlare ye nkilego ra ba le yona e remilwe goba e fišitšwe ka mollo goba e bolailwe ke malwetši. Mafase a mangwe a sa na le mafelo a magolo a sekgwa sa pula, fela le tšona di senywa letšatši ka letšatši.

O ba fa tlhalošoboemo (manifese) gore ba bale. "Se ke seo re dumelago go sona. Re nyaka gore le lena le dumele go sona."

Tlhalošaboemo ke ye. Ipaleleng yona.

Go bjala mobu wo mofsa

Mobu o bohlokwa. Re nyaka dibjalo ka moka tše borapolasa ba ka di bjalago. Bokamoso bja lefase la rena bo ithekgile ka mobu wo o lokilego. Ka fao, re swanetše go tseba ka ga kgogolego ya mobu le gore re ka e fediša bjang. Kgogolego ya mobu e swana le lehodu le le utswago lefase le le lokilego ka go iketla. A re bušeng mobu wa rena. Go se be le yo a tla lalago ka tlala. Balemi ba bagolo le bana ba tsenele lenaneo le. Anke re boeleng kua go se botatemogolo ba bego ba na le sona. A bana ba lwele lefase le le tla tsogago e le la bona.

Mantšu a mafsa

A re boleleng

Lebelela manifese gomme o bolele ka ga lefase le o phelago go lona.

Na o phela lefelong leo go nago le kgogolego ya mobu? Ge o dumela, na o dumelelana le manifese? Na o dula mo motseng goba toropong bjalo ka tatagoWilliam le barwa ba gagwe ba bagolo? Ge go le bjalo, na o ikwa bjang mabapi le manifese?

A re ngwaleng

Na manifese ke eng? Na manifese wa Mdi Molete o bolela ka ga eng?

Na ke eng se o ka se tsenyago ka go manifese? Se ngwale gona mo.

Na kgogolego ya mobu ke eng?

Na ke eng seo se senyago mehlare ya rena?

Ngwala dilo tše bohlokwa tše nne tše Hosea le William ba ithutilego mo khosong ye. Di akaretše mo dikgobeng tše di filwego.

1

2

3

4

Teacher

Sign:

Date:

27 Ka ga mobu

A re baleng

Mdi Molete o rutile William, Hosea le bana ba bangwe gore go na le mehuta ye mentši ya mobu. Mohlala: mobugodimo le mobutlase

(1)Mobugodimo ke mobu wo dibjalo di golago gabotse mo go wona. Mobugodimo o humile ka diminerale le menontšha ye mengwe (dilo tše di fago dimela dijo tše di di hlokago gore di gole gabotse). Go boima go bušetša mobugodimo ge o gogotšwe.

(2) Mobutlase ke mobu wo o lego ka tlase ga mobugodimo. Mmala wa gona ga o a tsenelela bjalo ka wa mobugodimo, gomme gantši o na le selokonyana goba mohlaba mo go wona. Mobutlase o bothata go feta mobugodimo. Mmago William ga a kgone go bjala dibjalo tše di lokilego mobung wo mothata.

Mo matšatšing a kgale, ge naga e be e lapa, batho ba be ba tlogela sekgwa gore se gole gape gomme mehlare ya boela. Gomme bjale, ka gobane go na le batho ba bantši, re swanetše go šomiša naga ye ntši ka dinako ka moka. Re nyaka naga go bjala dibjalo gore batho ba tle ba hwetše dijo. Gomme ge re rema mehlare re swanetše go netefatša gore re apeša naga gape ka dibjalo tše di tla swarago mobugodimo, gore o dule o le gona. Ge re bjala mabele, dipotata, matokomane le dinawa, tše ka moka di tla swara mobu o le gabotse le ge dipula di ena.

Borapolasa gape ba swanetše go bjala mehlare ye mmalwa e sego fela dibjalo. Borapolasa ba ba tsebago ba bjala bjang go šireletša medu ya mehlare ge e gola. Ga ba feele matlakala ka moka ao a wago mo mehlareng ka gobane matlakala a šireletša mobugodimo, gomme a ba dijo tša mobu ge a oma.

Ge naga ya gago e le mo mothetheogeng, o na le mošomo wo montšinyana go netefatša gore ga o lahlegelwe ke mobugodimo. O swanetše go dira dithabanyana. O ka diriša mahlaka a lehea le a mabele go dira dithabanyana, go na le go a fiša. Ge o na le maswika a mantši mo mobung, o ka a diriša go aga dithabanyana.

Mantšu a mafsa

A re boleleng

Na o swanetše go aga dithabanyana kae go thibela meetse a pula go gogola mobugodimo? Boledišanang ka se mo dihlopheng tša lena. Lebelela seswantšho gomme o bone gore ke ka lebaka la eng go le bohlokwa go dira dithabanyana go putla mothetheoga go swara meetse a pula.

A re ngwaleng

Phumola mafoko ao a sa thekgego lefoko la mathomo la hlogo.

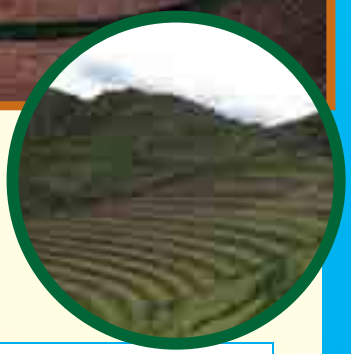

Mmago William o be a sa kgone go bjala dibjalo mo mobung wa gagwe.
Mmago William o rekile roko ye mpsha.
O be a leka go bjala dimela mobutlaseng wo mothata.
William o be a nyaka go etela mogwera wa gagwe.
Mobugodimo o na le meetse, diminerale le menontšha ye mentši ye e thušago dimela go gola ka tshwanelo.

Bjale ngwala temana o diriša mafoko ao a šetšego. Oketša ka lefoko goba mafoko a mabedi a gago.

Dira sediko go nako ye e nepagetšego.

Maabane o **bjala**/**bjetše** mafela le ditamati.
Maloba o **epa**/**epile** mešimanyana ya go bjalela.
Ngwagola ba **gaša**/**gašitše** khompose mo dimeleng.
Gosasa o tlo **aga**/**agile** meboto ya khompose go khupetša dibjalo.
O tla **ya**/**ile** go ithuta ka ga mobu.

Nyaka o dire sediko go dilo tšeo di sepelago mo mobung

S	E	B	O	K	O	M	S
K	L	G	L	K	X	M	E
G	I	E	E	G	B	U	G
O	C	H	K	O	E	T	W
P	H	E	E	G	E	L	A
A	E	R	K	O	T	A	G
L	E	K	E	K	E	E	W
M	M	U	T	E	D	I	A

Seboko
mmutedi
phepheng
kgogo
ditšhoši
segokgo
kgopa
lekeke
mmutla
segwagwa

Teacher
Sign:
Date:

A re baleng

A re ngwaleng

28 Tshomisopolelo

Na o kgona go gopola gore ditumatshwano ke eng? Hlalošetša modirišani wa gago.
Ke ka lebaka la eng go le bohlokwa go tseba phapano magareng ga ditumatshwano tše pedi?
Nagana fela o amogela lengwalo la go tšwa go mogwera wa gago le bolela ka ga "noka" ya gagwe ye e robegilego, gomme a re, "Ke lebeletše gohle gomme ga ke a bona noka mo motseng."
Mehlala ye mengwe ya ditumatshwano ke ye. Ngwala mafoko ao mo go ona o dirišago ditumatshwano tše. Mafoko a gago a laetše gore o kwešiša tlhalošo ya ditumatshwano tše.

lema
lema
noka
noka
pela
pela
bona
bona
fola
fola
thaba
thaba

Bjale thalela lediri goba lentšu le le bontšhago tiro mo mafokong a.
O swanetše go dira kgopelo ya go tsenela khoso ye pele ga mafelelo a Hlakola.
Pula e gogotše mobu.
Re tla go fa senamelwa.

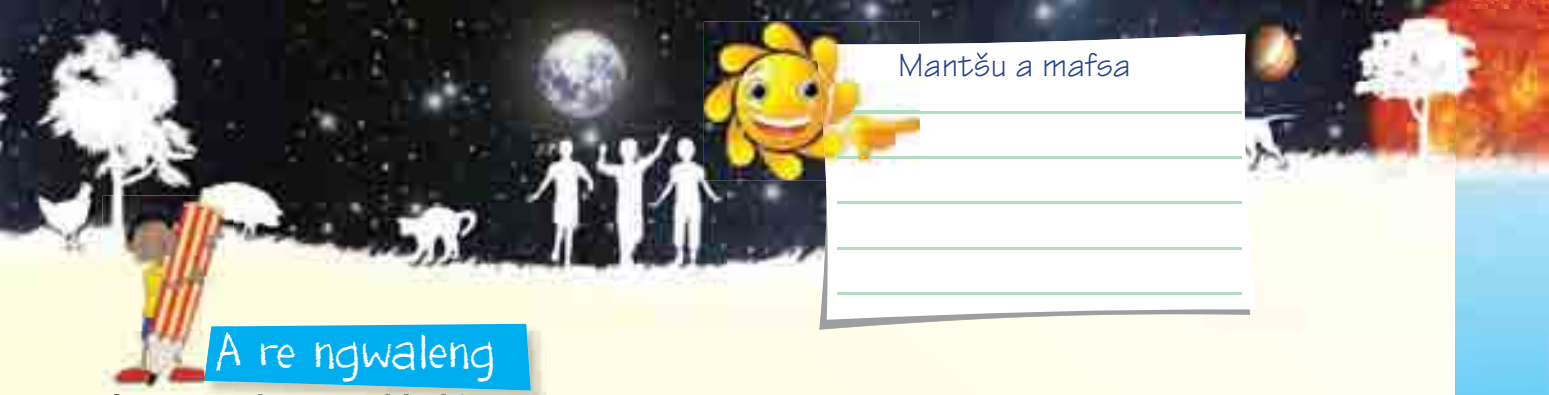

Mantšu a mafsa

A re ngwaleng

Ekwa gape ka ga mahlathi

Ge re nyaka go bolela kudunyana ka ga tiro, re kgona go diriša lehlathi.
Mahlathi a re botša ka ga nako goba lefelo goba mokgwa
(ka moo tiro e dirwago ka gona). Lebelela mafoko a:

O ka tsenela khoso ka matšatši a makhutšo a lehlabula.
E tla swarelwa kua magae.
Mobu o gogolega ka lebelo.

Ngwala mahlathi mo lenaneong ka tlase ga hlogo ye e nepagetšego.

Nako	Lefelo	Mokgwa

Lehlathi e ka ba lentšu goba sekafoko(sehlopha sa mantšu)

Mo mafokong a ka tlase, thalela lehlathi goba sekafoko sa lehlathi, gomme o ngwale "nako", "lefelo" goba "mokgwa" ka thoko ga tšona.

1. Dira kgopelo ya projeke ye gosasa. .	*nako*
2. O ka dira dikgopelo tša projeke ye ka go letša mogala.	
3. O tla boela morago motseng wa geno.	
4. Mošomo wa Kamela kua gae e be e le go diša dikgomo le dipudi.	
5. Dijo di be di fela ka bontši mo nageng.	
6. Ge mobu o le wo mothata, dibjalo di mela ka bothata.	
7. Dibjalo tša polasa di gola gabotse.	
8. Bjale o thuša balemi ba bangwe ka go ba fa maele.	
9. O kwele ka papatšo mo seyalemoyeng.	

Teacher
Sign:
Date:

29 A re bjaleng mehlare

- Na o tle o theeletše mananeo a seyalemoya?
- Na o tle o kwe batho ba botšološwa mo seyalemoyeng?
- Na o tseba ka ga bana bao ba yago kua dikampeng tša sekolo go ithuta ka tlhago?

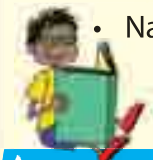

A re baleng

Bala potšološo ye e latelago.
E ngwadilwe ka mokgwa wa poledišano,
wo o sa hlalošego gore batho ba dira eng.
E go botša fela gore batho ba boletše ba reng.

Potšološo ya seyalemoya

Mogaši: *Mo potšošološong ya mesong ya lehono re na le Hosea le William, bao malobanyana mo, ba tsenetšego khoso ya ka fao go ka thibelwago kgogolego ya mobu ka gona.*

Mmotšološi: Dumelang bašemane. Anke le re botše, ke eng seo le se ratilego go feta?

Hosea: Re be re rata go itiwa ke moya gomme re sa dire mešomo ya ka gae. (Ba a sega.)

William: Ke bone dilo tše dintši mo polaseng ya gaboHosea.

Mmotšološi: Na ke eng tšona dilo tšeo?

William: Tše dingwe di ama mobu. Ee, go bohlokwa kudu go leka go boloka mobu wa gago wo o lego ka godimo, ka gobane ke wona wo dimela di golago mo go wona gabotse.

Mmotšološi: Fale re ka boloka mobu wo o lego godimo bjang?

Hosea: Mo lefelong leo le theogago, o ka dira diolwana go putla motheoga. Se se thibela meetse a pula go gogola mobu wo o lego ka godimo. Mehlare le mabjang le yona e thuša go swara mobu wo o lego ka godimo o eme ge dipula di ena.

Mmotšološi: Ke kwa gore le ile go tšwa gape ka kampa ya bobedi ya tlhago gona mo kgauswi. Na yona e ka ga eng?

William: Yona e lebeletše taba ya go bjala mehlare, le go thuša go bjala dibjalo. Khoso ya gona e tla ba ka nako ya makhutšo a dikolo. E tla swarelwa kua kgauswi le Tzaneen. Re ya gona ka pese.

Mmotšološi: Bjale ge batheeletši, re na le bašemane ba babedi mo, bao ba ithutago dilo tše bohlokwa ka ga mobu le bolemi. Re ba kganyogela mahlatse!

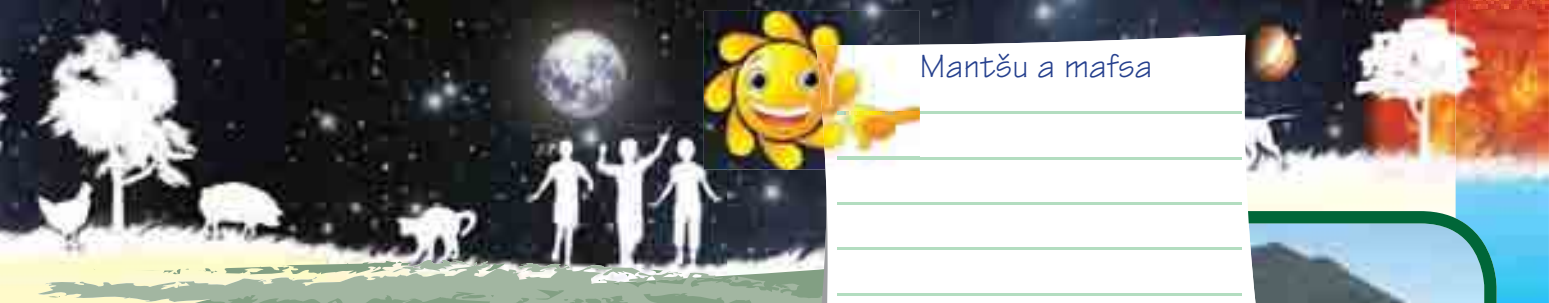

Mantšu a mafsa

Projeke ye ya Dikgwa

Mo matšatšing a a latelago a makhutšo a dikolo, bašemane ba ile go tšea leeto ka pese ba sepela ka sekgweng le mafelong ao mehlare e remilwego gona. Ka pela pese ya ema kua Projekeng ya Dikgwa gomme bana ba fologa.

Ka letšatši la mathomo, mohlankedi wa projeke, Ngaka Mothiba, a tšea bana gore ba sepele kilometara e tee go tšwa bomedišetšong bja mehlare. Ba mo godimo ga thaba. Go na le diforo tše ditshese tše di theogelago kua tlase moeding. Mahlakore a dikanale ke lepona, ga go na dimela tše di golago fao. "Se se tliŝwa ke go rengwa ga mehlare. Batho ba rema mehlare ye gomme ba e šomiša go ba dikgong goba mošidi," a realo Ngaka Mothiba.

"Na go tšere pula nako ye kaakang go dira diforo?" Hosea a botšiša.

"Na o gopola o bona meetse a masehla ka dinokeng ge re be re sepela mo?" Ngaka Mothiba a botšiša. "Ee, ke kgogolego ya mobu. Go tšea fela mengwaga ye meraro gore pula e epe diforo tše. Kgogolego ya mobu mahlakoreng a thaba ke bothata bjo bogolo."

Ngaka Mothiba o botša yo mongwe le yo mongwe gore ka letšatši le le latelago o ile go ba bontšha ka moo Projeke ya Dikgwa e bjalago mehlare ye mefsa ka gona go tšea legato la ye e remilwego.

"Go rengwa ga mehlare go ama tlhago," a ba botša. "Mohlare wo wa mmabane o tsebega kudu mo dinonyaneng ka gobane di ikagela dihlaga mo go wona ka gobane meetlwa e di šireletša kgahlanong le babolai ba go swana le dinoga. Makala le matlakala a mafsa a lewa ke ditlou mola mehlare ye mengwe e lewa ke dithutlwa le ditšhwene. Ditšhwene di ja matšoba, borekhu le dipeu tše ditala. Dikhunkhwane tša go swana le dinose di gogelwa ke mmala wo moserolane le monkgo wo mobose wa matšoba gomme di dira mošomo wa go tulafatša. Ke holofela gore bjale o kwešiša ka fao go lego bohlokwa ka gona gore re bjale mehlare."

A re boleleng

Bolelang ka dipotšišo tše mo dihlopheng tša lena.

- Na o nagana gore ke ka lebaka la eng bašemane ba ile ba botšoloŝwa mo seyalemoyeng? Ke mananeo afe a seyalemoya ao a botšološago bana? Efa a mmalwa.
- Na go tšea pula nako ye kaakang go dira diforo ka morago ga gore mehlare e remiwe?
- Hlaloša ka fao diforo di hlangwago ka gona.
- Na ke ka lebaka la eng batho ba rema mehlare?

Teacher

Sign:

Date:

30 Leeto la go ya kua sekgweng le kua bomedišetšong bja mehlare

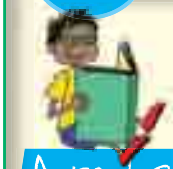

A re baleng

Ka letšatši la bobedi bana ka moka ba ile ba ya kua bomedišetšong bja mehlare kua batho ba bjalago mehlare gona go tšea legato la yeo batho ba e remilego. Ba bona diketekete tša mehlašana. Mehlašana ye mennyane e bitšwa mahlogela. Batho ba ba šomago kua bomedišetšong bja mehlare ba dula kgauswi le bjona. Ba tseba gore ba ile go hwetša tšhelete kua bomedišetšong bja mehlare ebile ba ya go kgona go bjala dibjalo kgauswi le mehlare.

Kua bomedišetšong bja mehlare, mahlogela ka moka a na le ditlankana. Ditlankana di na le maina a selegae a mahlogela, leina la Seisemane, leina la sesaense le sehla se a bjetšwego ka sona. Moragonyana mo bekeng ye o ile go ithuta ka ga mohlare wa mmabane wo o bitšwago mookakwena. Mohlare wo o na le maina a a fapanego mo malemeng: koorsboom (Seafrikanse), mookakwena (Sepedi), umHlosinga (Sezulu), nkelenga (Setsonga) le munzhelenga (Sevenda). Bafaladi ba Maafrikanere ba be ba nagana gore bolwetši bjo bo tšwa mehlareng, ba be ba bo bitša "koorsbome". Leina le le ra gore mohlare wa mmabane. Mmabane o loketše go fodiša mpshikela gape o ka dirišiwa ka mekgwa ye e fapanego mo tlhagong.

Bomedišetšo bja mehlare bja Projeke ya Dikgwa bo bohlokwa ka gobane bo bjala mehlare go tšea legato la yeo e remilwego. Re a tseba gore mehlare e šomišwa bjalo ka dikgong. Gape re hwetša dienywa go tšwa mehlareng, gape go na le mehlare ye mentši ye e re fago mehuta ye e fapanego ya meriana. Ga se dingaka tša setšo fela tše di dirišago dimela le mehlare go dira meriana. Palo ye kaaka 40% ya meriana ye re e rekago dikhemising e tšwa mehlareng. Mehlare gape e dirišwa go dira pampiri, ka fao re swanetše go diriša pampiri gabotse gomme re se ke ra e senya. Selo se sengwe seo re ka se dirago ke go thuša go kgoboketša dipampišana tše makgolokgolo tše di drišitšwego gore di dirišiwe sefsa.

A re boleleng

Ke eng gape se o ka se dirišago sefsa?
Na o ka dira eng ka matlakala a merogo ao o sa kgonego go a ja?
Na molemi a ka diriša bjang mahlaka a mahea le a mabele sefsa?

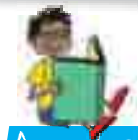

A re baleng

Ditupunyana kua Projekeng ya Dikgwa

Ka letšatši la boraro la khoso, bana ba ile ba tšwela ka ntle go yo bogela mošomo wa ditupung wa pšalo ya dikgwa. Batho ba šoma ka maatla mo bomedišetšong. Ngaka Mothiba a hlaloša gore mo setupunyaneng se sefsa ba swanetše go tlatša diforo ka mobu wo o ntšhitšwego kua dikarolong tše dingwe tša thaba. Bašomi ba epela mehlare mekoti, gomme ba e tlatše ka mobu wo o lokilego wo moso wa go tšwa mo sekgweng. Mekoti e nošetšwa matšatši a mmalwa. Bašomi ba bjala mabjang go hlakanya mobu, gore mehlare e kgone go gola gabotse. Mo ngwageng wa bobedi, ba ntšha sekoro gomme ba bjala dibjalo.

Ka le le latelago, Ngaka Mothiba a iša bana kua sekgweng sa nnete. O ba botša gore ge matlakala a kgobokana ka tlase ga mohlare, a bopa se se bitšwago "ditšhila tša matlakala". Ba emiša ditšhila tša matlakala ka kelohloko le go iketla, gomme ka tlase ga ona go na le dikhunkhwane tše di thušago go bodiša matlakala le dikota: ditšhošwane le dikgopa le diboko; digwagwa, diphepheng le tše dingwe. "Dibodiši le dipakteria ka mo tlase di na le mošomo wo o kgethegilego," a realo Ngaka Mothiba, "ka gobane di bodiša dikota, gomme go bola mo go fetola dikota mobu. Na o kgona go bona gore ke mošomo wo boima bjang go dira mobu? Ke ka lebaka leo re swanetšego go leka ka maatla go boloka mobu."

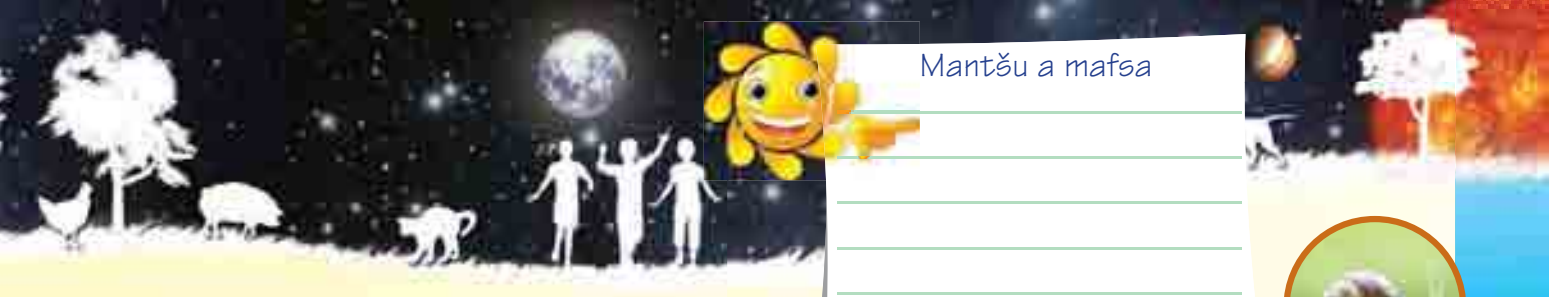

Mantšu a mafsa

A re boleleng

Araba dipotšišo tše.
Na Ngaka Mothiba o iša bana mafelong afe gore ba yo a bona?
Na o ba bontšha eng kua lefelong le lengwe le le lengwe?

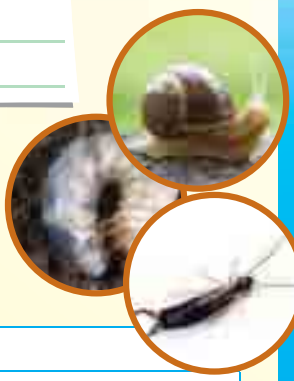

Mafelo	Na o ba bontšha eng?
Lefelo 1	
Lefelo 2	

Na mohlare o dirišetšwa eng ka tlhago?

Na ke tshedimošo efe ye e fiwago mo lenaneong la mehlare kua bomedišetšong bja mehlare?

Ke ka lebaka la eng go le bohlokwa go hwetša batho ba ba tšwago mo tikologong go tlo šoma mo bomedišetšong bja mehlare?

Ke ka lebaka la eng go le bohlokwa mo go bona go bjala mehlare?

Hlaloša dikgato tša go bjala lehlogela le lengwe le lefsa mo setupung.

Ke eng se se dirago gore mehlare e bole gomme e fetoge mobu?

Teacher

Sign:

Date:

31 Mohlare wa mophaene

Bala sereto gomme o arabe dipotšišo.

A re baleng

Mephaene

Theeletša šwahlašwahla
Agaa!, ekwa go folagana
E a šogagana mehlare ye megolo
A go we dikutu tša bogologolo.

Banna ba disaga ba saga mephaene
E bego e gwanta bjalo ka mašole ka dilaene
Mengwaga ye masomešupa e lelefetše
Go tšea metsotso ye lesome
Go e buraganya fase.
E wetšwa fase ke batho ntle le kwelobohloko
Dikhoune tša mophaene di fofafofa moyeng
Bona bjalo ka ge di phadima lefaufaung.

Margaret Mahy (e amantšwe)

A re ngwaleng

Bala sereto gape gomme o arabe dipotšišo tše di latelago.

Efa mabaka a mabedi ao a dirago moreti gore a re mehlare ke ye "megolo"?

1

2

Ke ka lebaka la eng mehlare e šogagana ge e ewa?

Ke ka lebaka la eng moreti a swantšhanya dilaene tša mehlare le mašole?

Na o ikwa bjang ge moreti a re mehlare e tšea mengwaga ye masomešupa go gola gomme go tšea metsotso ye lesome fela go e šogaganya?

Mantšu a mafsa

A re direng

Ka 2010 mohlare wa mmabane o ile wa kgethwa bjalo ka mohlare wo batho ba swanetšego go o bjala ka Beke ya Arbor mo mathomong a Setemere. Mohlare wo o lokile kudu mo kagosefseng ya dikgwa – o bjalwa mo mafelong a mehlare e remilwego gona. Dira phoustara go tutuetša pšalo ya mehlare. Phoustara ya gago e be seswantšho gomme e fe mabaka a go bjala mehlare. *Diriša tshedimošo ye nngwe le ye nngwe ye o ithutilego yona mo bekeng ye.*

Teacher

Sign:

Date:

32 Dithutišo tša tšhomišopolelo

A re ngwaleng

Fetolela mafoko a a latelago go polelopegelo.

"Mohlomphegi, na go tšere pula nako ye kaakang go epa diforo tše?" Hosea a botšiša.

"Go tšea mengwaga ye meraro fela", a araba bjalo Ngaka Mothiba. "Meetse a gogola mobu mafelong ao go se nago dimela," a tlaleletša.

Tsenya maswaodikga mo mafokong a a latelago. O swanetše go tsenya ditlhakakgolo, difegelwana, dikhutlo, ditsebjana, bjalobjalo. Tsenya maswaodikga temaneng ka boyona, gona ka mo pukung ye.

A re ngwaleng

na ke nnete gore o be o rema mehlare gomme o sa lemoge tshenyo ye o bego o e dira gwa botšiša William ke nnete go fihla projeke ya pšalosefsa ya dikgwa e thoma gwa bolela tate masia bjale ka ge re thwetšwe mo re tšea sekgwa se bjalo ka sa rena sa nnete a myemyela ijoo gwa hlaboša baithuti go a thabiša

Nomora mafoko a gore a hlomagane ka tatelano ye e nepagetšego.

Ka morago ga moo, tšhela meetse ka mošimeng matšatši a mmalwa pele o bjala lehlogela.

Thoma ka go epa mošima wo mogolwanyane go feta lehlogela gomme o be boteng bja go feta gabedi.

Sa mafelelo, bjala lehlogela la gago gomme o oketše ka bjang gore mobu o bofagane.

Ka morago o tlatše teetharong ya mošima ye e lego kua maragong ka khompose goba mobu wo o nonnego wo moso.

A re ngwaleng

Tšea gore o kua kampeng o na le Hosea le William.

Ngwalela mogwera goba yo mongwe wa leloko lengwalo. Mmotše ka ga bose bjo o lego go bjona gona mo kampeng. Gape o mo anegele ka ga dilo tše di go thabišago tše o ithutilego tšona.

Mantšu a mafsa

Dumela

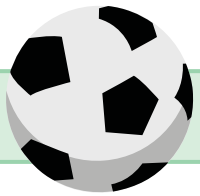

3

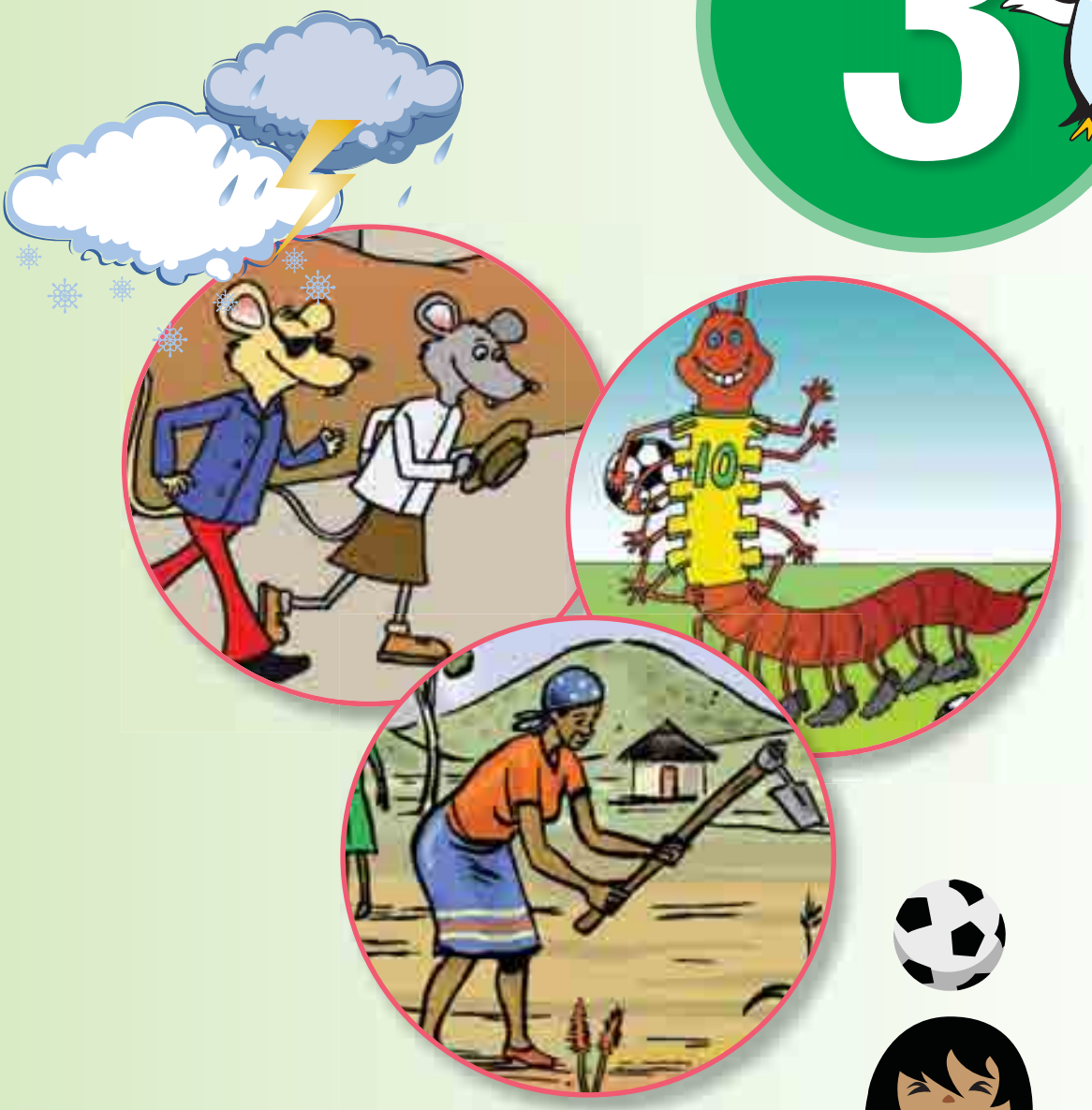

33 Kgwele ya maoto, kgwele ya maoto gohle

A re direng

Na o rata go bapala goba go bogela papadi efe?
Na mmamoratwa wa gago wa tša dipapadi ke mang? Ka lebaka la eng?
Na o nagana gore ke eng seo se swanetšego go direga gore o be nkgwete ya dipapadi?
Ke bomang bao ba lego dinkgwete tša Afrika-Borwa go tša kgwele ya maoto, diatletiki, go thutha le dipapadi tše dingwe?

A re baleng

Ka ngwaga wa 2010 Afrika-Borwa e bile monggae wa Diphadišano tša Mogopo wa Lefase wa FIFA. Diketekete tša babogedi di etetše distadiamo tše lesome go bogela dipapadi. Dihlopha tša kgwele ya maoto tša go tšwa dinageng tša go fapana ka moka di kgeregetše mono go tlo lwela Sefoka se.

Na ke dintlha dife tše o di tsebago ka ga phadišano ye?
Bala tshedimošo ye e filwego mananeong a ka tlase, ka morago o arabe dipotšišo tše di latelago.

Lenaneo 1; Distadiamo tša Mogopo wa Lefase wa kgwele ya maoto wa 2010

Toropokgolo	Stadiamo	Palo ya madulo a babogedi
Motsekapa	Green Point	68 000
Mangaung	Free State	40 000
Thekwini	Moses Mabhida	70 000
Johannesburg	Ellis Park	60 000
Johannesburg	Soccer City	95 000
Nelspruit	Mbombela	40 000
Polokwane	Peter Mokaba	40 000
Tlhabane	Royal Bafokeng	45 000
Tshwane	Loftus Versveld	45 000
Port Elizabeth	Nelson Mandela Bay	50 000

Mantšu a mafsa

Lenaneo 2: Dipoelo tša Mogopo wa Lefase wa kgwele ya maoto wa FIFA wa 2010				
Makgaolakganyana				
Letšatšikgwedi	Stadiamo	Naga 1	Naga 2	Dintlha
02 Phupu 2010	Nelson Mandela Bay/ Port Elizabeth	Netherlands	Brazil	2:1
02 Phupu 2010	Johannesburg	Uruguay	Ghana	1:1
03 Phupu 2010	Cape Town	Argentina	Germany	0:4
03 Phupu 2010	Johannesburg	Paraguay	Spain	0:1
Sekamakgaolakgang				
06 Phupu 2010	Cape Town	Uruguay	Netherlands	2:3
07 Phupu 2010	Durban	Germany	Spain	0:1
Makgaolakgang				
11 Phupu 2010	Johannesburg Soccer City	Netherlands	Spain	0:1

A re ngwaleng

Diriša tshedimošo ye e lego ka go Lenaneo la 1 le la 2 go araba dipotšišo tše di latelago. Ngwala dikarabo tša gago mo dikgobeng tše di filwego.

Ke stadiamo sefe se e lego se segologolo?	
Na se tšea batho ba bakae?	
Na papadi ya makgaolakgang e ralokilwe neng?	
Na e ralokilwe kae? Toropongkgolo efe gape le stadiamong sefe?	

Ke dinaga dife tše di ralokilego ka makgaolakganyana?

Na Ghana e ralokile neng?	
Na Ghana e ralokile le naga efe?	
Na dintlha e bile eng ge Ghana e be e raloka?	
Na Ghana e ralokile kae?	
Ke sehlopha sefe seo se thopilego sefoka?	
Na dintlha di bile eng?	

Na o be o thekga sehlopha sefe? Lebaka?

Teacher

Sign:

Date:

34 Dipotšološo le naletšana ya kgwele ya maoto

Na ke dibapadi dife tša Afrika-Borwa tše o naganago gore di na le bokgonikgoni? Ke eng seo se ba dirilego gore ba atlege?

Anke re boleleng le naletšana ye e atlegilego ya kgwele ya maoto.

Noko Alice Matlou

Ge batho ba bolela ka kgwele ya maoto, dinaletšana tše ba bolelago ka tšona ke banna. Fela yo mongwe wa dibapadi tša kgwele ya maoto wa maemo a godimo ke mosadi: Noko Alice Matlou. Matlou o kgethilwe ke Tlemagano ya Kgwele ya Maoto ya Afrika go ba Sebapadi sa Ngwaga wa 2009. Ke Moafrika-Borwa wa mathomo wa go thopa sefoka se.
Bala potšološo ye e swerwego le Matlou gore go hwetšwe tshedimošo ye e tletšego ka yena.

Na o belegetšwe kae? Na gonabjale o dula kae?
Ke belegetšwe Moletši, Gaphaudi, Limpopo. Ke gona fao le bjale ke sa dulago gona.

Na o thomile go ba le kgahlego go tša dipapadi neng?
Ke thomile go bapala kgwele ya maoto kua sekolong sa praemari. Ke be ke šetše ke rata dipapadi gomme ke be ke kgona diatleletiki le kgwele ya maoto. Ke be ke kitima ebile ke na le lebelo kudu, kudukudu mabelo a dimetara tše 100 le tše 200. Ge ke be ke le kua sekolong ke be ke ragoga kudu gomme ke robile direkoto tše mmalwa. Ka morago, ka ngwaga wa 2000, ka thoma go bapala kgwele ya maoto ya seprofešenale ke bapalela sehlopha sa Brazilian Ladies. Ka 2007 ka thoma go bapalela Banyana Banyana.

Na o itshwara bjang gore o dule o phetše gabotse?
Ke itšhidolla gabedi ka letšatši. Ke tsoga mesong gomme ke kitime metsotso ye 30. Gomme ka iri ya 3, ke itšhidolla sebaka sa diiri tše tharo. Ke ka nako yeo ke itšhidollago ka go raga bolo.

Ke kgakollo efe ye o ka e fago batho ba bafsa?
Itšhidolle ka maatla, gomme o tla bapala gabonolo.

Mantšu a mafsa

A re ngwaleng

Ka morago ga go baia athekele ka ga Matlou le potšološo, araba dipotšišo tše di latelago.

Matlou o atlegile ka dilo dife

Na o itšhidolla gakae?

Na go bapala kgwele ya maoto ga gagwe go thomile bjang?

A re direng

E re modirišani wa gago a itire naledi ya dipapadi. Ka morago botšološa modirišani wa gago gore o tsebe dilo tše dintši ka ga katlego ya gagwe.

A re ngwaleng

Bjale kgetha motho yo mongwe mo sekolong sa geno goba mo motseng, yo o naganago gore o na le talente. Kgopela motho yo gore o mmotšološe. Mo potšološong, leka go hwetša dikarabo tša dipotšišo tše di latelago.

Na mengwaga ya motho yoo ya bongwana e be e le bjang? Ke eng se se dirilego gore motho yoo a be radipapadi (goba lefapha le a atlegilego go lona)?

Na ke ka lebaka la eng o tšea motho yo bjalo ka motho yoo a atlegilego? Na ke dilo dife tše dikgolo tše a atlegilego mo go tšona?

Na ke molaetša ofe wo motho yoo a nago le wona go bafsa ba Afrika-Borwa?

35 A re direng gabotse

A re ngwaleng

Tsenya ditsebjana mo mafokong a. Gopola go diriša ditsebjana tše go bontšha mantšu ao a bolelwago.

Noko! Gwa realo mohlahli. Na o itšhidolla ka maatla mabapi le Liki ya Boditšhabatšhaba? Ke holofela bjalo.
Ee, gwa bolela Noko. Ke itšhidolla diiri tše nne letšatši le lengwe le le lengwe.
Mohlahli a myemyela. Swara o tiiše! a realo. Ke sona se ke ratago go se kwa.

Lebelela mafoko a. Thalela lediri goba lentšu le le bontšhago tiro mo lefokong le lengwe le le lengwe. Ka morago o dire sediko go lehlathi le le hlalošago mokgwa, lefelo le nako ye tiro e diragaditšwego ka yona.

Matlou o itšhidolla kudu, ke ka fao a thopilego sefoka.
Boramabelo ba eme ka letšhogo; ba letetše gore lebelo le thome.
Mohlahli o boletše ka maatla le sehlopha.
Sehlopha se theeleditše mohlahli ka tsebe tše pedi.

Feleletša mafoko a, o šomiša ka gobane le ka lebaka la.

Banyana Banyana ba fentše thonamente ka lebaka la
O bile naledi ya kgwele ya dinao ka gobane
O be a fiwa sefoka ka lebaka la
Bagwera ba gagwe ba a mo lebogiša ka gobane

Mantšu a mafsa

A re baleng

Bala sereto se se lego ka ga "naledi ya kgwele ya maoto."

O se ka wa ba wa botšiša moselaphala

O se ke wa ba wa kgopela moselaphala
Go bapala kgwele ya maoto.
Gopola gore, o na le dipara tše 50
tša diteki mo lokhareng ya wona.

O teribola dibolo tše 50
Ka dipara tša dieta tše 50,
Gomme o di raga ka moka ka nako e tee.
Ga o lahlegelwe gantši.

Ke mophegišani wa maatla
Mo e lego gore ge le ka gahlana,
Sa pele o tla bona maoto a wona a 100
Gomme o tla no bona o fentšwe.

Kenn Nesbitt (e amantšwe)

A re boleleng

Na o a dumela gore sereto se ke sa metlae? Ka lebaka la eng?
Thalela mantšu ka moka ao a thomago ka "di".
Ke ka lebaka la eng moreti a re moselaphala ke mophegišani wa maatla?

A re ngwaleng

Ge re romela SMS re ngwala mantšu a rena ka go fapana. Re a dira a makopana ka mo go kgonegago. O ka re ke polelo ye e fapanego. Lebelela ge eba o ka kwešiša gore di-SMS tše di ra goreng.

k tlo gbon	
k gbtse	
K y sklng	
k t'le krkeng	
k tlo gbn ka 3	

Bjale ngwala SMS ye o ka e romelago Matlou go mo lebogiša mabapi le katlego ya gagwe.

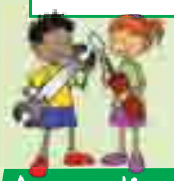

A re direng

Thala seswantšho go hlaloša mafoko a. Matlou o ragela bolo kua dipaleng ka leoto la nngele. Ka letsogo la mmagoja le le moyeng o šupa gore go lokile fela mothibadino o thiba kgwele.

Teacher
Sign:
Date:

Letšatšikgwedi

36 Go hlaloša papadi

A re ngwaleng

Thoma le nngwe le le nngwe la mafoko a ka le ge gomme ka morago o kopanye dikarolo go bopa mafoko ao a kwešišegago.

Le ge	Amo a ithuta ka maatla		gantši ga a fenye lebelo.
	ramabelo o itšhidolla ka maatla		ga ke se bolele gabotse.
	rapolasa o šomile kudu		ka nako ye nngwe o hwetša meputso ya tlase.
	ke rata dithuto tša Seisemane		dibjalo tša gagwe ga di a gola gabotse.

Bjale nyalanya gomme o kopanye mafoko a ka go diriša fela goba le ge.

Ramabelo o tšwetše pele go kitima	**le ge**	a be a na le mmepe.
O be a timetše		a gobaditše letolo la gagwe.
Ba be ba hlaka	**fela**	o be a kgona go dirišana le mogwera wa gagwe.
O tlogetše puku ya gagwe kua gae		ba be ba na le dijo tše di ba lekanego.

Bjale kopanya mafoko a o diriša le ge goba eupša.

Merogo e godile gabotse.		Go nele pulanyana fela.
Morutiši o be a lokile.		a be a le bogale.
Ke nyaka go reka paesekela.		ga ke na tšhelete ye ntši.
Re nyaka go tšea leeto ka sekolo.		ga re na tšhelete ye e lekanego.

Mantšu a mafsa

A re ngwaleng

Ngwalela mogwera wa gago lengwalo o mo hlalošetše ka ga papadi ye o bego o e bogetše goba ye o bego o e bapala. E be e le papadi ya mohuta mang? Ke mang yo a fentšego? Efa tlhalošo ya papadi. Tlhalošo ya gago e be le maatlakgogedi a mabose.

Ngwala atrese ya gago mo. .....

.....

.....

.....

Ngwala letšatšikgwedi mo .....

Dumela

Ngwala mafelelo a gago mo.

.....

Ngwala leina la gago mo.

.....

Bjale ngwala leina le atrese ya mogwera wa gago

Leina

Atrese

Khoutu

37 Mo lefelong le le tonyago

- **Mo lephepheng la go šomela la beke ye, re ile go lebelela mafelo a go tonya kudu mo lefaseng.**
- **Themperetšha ye e tonyago kudukudu ye o šetšego o kile wa e kwa ke efe?**
- **Na o ikweša borutho bjang ge go tonya kudu?**

A re boleleng

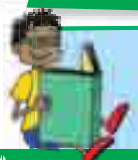

A re baleng

Re roriša diphenkwini

Dinonyana tše di makatšago tše, ka diaparo tše dibotsanyana, di ka no thekesela mo lehlweng,
Gomme ge di fihla kua lewatleng la diaese
Wena bogela fela gore di sepela ka go phakiša bjang!
Koša ya tšona e kwala e le bjalo ka sello sa tonki, ga di kgone go fofela kua godimo,
Gomme diphenkwini di sepela gabotse; fela etlang ke lebotše...
Mafofa a tšona a di šireletša kgahlanong le meetse, makhura a tšona a ntšha phefo,
Maphego a tšona a a phaphasela ge di thutha ka gobane ga a menege!
Mesela ya tšona e loketše go otlela, di porika ka maoto a tšona a mabedi,
Ka fao mpotše bjale, go tšwa mo go tše o di kwelego... Na diphenkwini ga di na maitshwaro a mabotse?

Robin Bernard (*e amantšwe*)

Kuranta ya Guardian — 16 Mosegamanye 2010

Go tonya le pula di bolaya diphenkwini tše 600 mo Afrika-Borwa

Diphenkwini tša Seafrika tše di ka bago 600 di hwile ka go tonya mo sehlakahlakeng sa Afrika-Borwa. Dinonyana tše di hwile mo maemong a boso a go tonya mo matšatšing a mabedi a go feta kua Algoa Bay mo profenseng ya Kapabohlabela, go boletše ba South African National Parks lehono.

Seboleledi sa South African National Parks se rile "ka mehla go a tonya ka Mosegamanye, gomme ngwaga wo re bile le go tonya le pula. Se se hlotše phefo ye e tonyago kudu. Go tonya mo, go ile gwa ama diphenkwini tša Sehlakahlaka sa Dinonyana."

Seboleledi se rile ditsuana di be di na le dibeke tše mmalwa fela gomme di be di le tše dinnyane, di fokola kudu. "Ga di na mafofa," a hlaloša. "Di na le mafofa a boleta fela gomme ka boso bja go tonya diphenkwini tše di ka bago 600 di ile tša hwa."

Diphenkwini tša Seafrika ke lešika le le nyamelelago ka lebaka la go fokotšega ga tšona.

NA O BE O TSEBA? **Letšatši la boditšhatšhaba la Diphenkwini** le ka la 26 Lewedi. Le begilwe bjalo ka letšatši le le kgethilwego ke mokgatlo wa Afrika-Borwa wo o hlokomelago diphenkwini.

Moreti o diriša mehuta ye e kgethilwego ya mantšu go hlaloša diphenkwini.

- A re mafofa a diphenkwini "ke diaparo tše dibotse". Papišo ye re e bitša **tshwantšhišo**.
- Ka morago, a re di lla "bjalo ka" tonki. Se ke **tshwantšhanyo**.
- A re di a thekesela ge di sepela gomme di a phaphasela ge di thutha. Mantšu a ga a rume ka go swana, fela a duma ka go swana. Se re se bitša **poeletšomodumo** goba **poeletšotumanoši**.

Itirele mehlala ya tshwantšhanyo.

O kitima bjalo ka .....

O robala bjalo ka .....

O opela bjalo ka .....

NA O BE O TSEBA? Letšatši la boditšhatšhaba la Diphenkwini le ka la 26 Lewedi. Le begilwe bjalo ka letšatši le le kgethilwego ke mokgatlo wa Afrika-Borwa wo o hlokomelago diphenkwini

A re ngwaleng

Mo thoko ga lentšu le lengwe le le lengwe la a, ngwala lentšu leo le dumago go swana le ona.

botse		tonki		makhura	

Balang sereto gomme ka morago le boledišane ka dipotšišo tše di latelago.

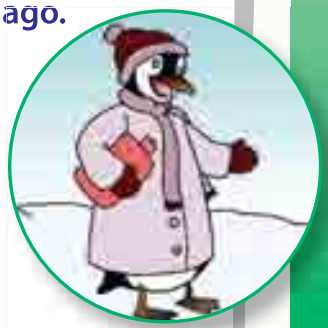

- Mafofa a diphenkwini a swana le diaparo tša mohuta mang?
- Medumo ya tšona e swana le ya eng? Ekiša modumo wa mohuta woo.
- Moreti a re di a "thekesela" ge di sepela. Na se se laetša eng?
- Na o nagana gore moreti o rata diphenkwini? Goreng?
- Na o nagana gore diphenkwini di ka phela mo mafelong a go tonya?
- Na diphenkwini di ikweša borutho bjang?

Bjale bala athekele ya kuranta gape gomme o arabe dipotšišo tše.

Ke eng se se bakilego lehu la diphenkwini?

A re ngwaleng

Di hwile ka sehla sefe?

Ke eng se se ruthetšago diphenkwini? Ke eng se se omišago diphenkwini (lebelela sereto).

Matsuana a diphenkwini a fapana bjang le diphenkwini tše di godilego?

Na matsuana a be a le bogolo bjo bokaakang?

Ke ka lebaka la eng pula le go tonya di ile tša bolaya diphenkwini ka tsela ye?

Ke ka lebaka la eng diphenkwini di bonwa e le "mohuta wo o nyelelago"?

Teacher

Sign:

Date:

Letšatšikgwedi

38 Lefelo le le tonyago kudu mo lefaseng

A re baleng

Lefase le na le dikarolo tše pedi tše di tonyago kudu ngwaga ka moka. Dikarolo tše di kua "godimo" le kua "tlase" ga lefase. Dikarolo tše re di bitša Phoulu ya Lebowa le Phoulu ya Borwa. Lefase le le dikaganeditšego Phoulu ya Borwa le bitšwa Antarctica. Ke yona e tonyago kudu mo lefaseng. Antarctica e apešitšwe gohle ke aese.

Ge o lebelela kloupu o tla bona gore Antarctica e gokae. E kua tlase ga kloupu. E tšea fela tee-someng ya bogodimo bja lefase gomme e apešitšwe ke kobo ya aese ye e lego magareng ga dimetara tše 1 500 le 1600 ka bokoto. Phoulu ya Borwa e fela mo bogareng bja Antarctica. Ke karolo ye e tonyago kudu e bile e tletše diphefo. Ke batho ba mmalwa fela ba ba dulago fao. Borasaense ba dula gona fao nako ye kopana gomme ba dula mo meagong ye e kgethilwego. Selemo sa kua Antarctica se magareng ga Diphalane le Hlakola. Ka nako ye ya selemo ga go be leswiswi. Ka nako ya marega, yeo e thomago ka Moranang ya fihla ka Lewedi, go direga sa go fapana kudukudu. Go na le leswiswi dikgwedi tše tshela. Nna le wena re ka se ke ra akanyetša gore go tonya bjang kua Antarctica, nnete gona le ka nako ya selemo. Palogare ya themperetšha ya Pherekgong, selemo se le mo gare, e ka tlase ga 0°C ka 28 dikrii Celsiase. (Re e ngwala ka mokgwa wo: -28°C.) maemo a go tonya ke 0°C, gomme se se ra gore 28° e tonya go feta kgatselo!

Afrika-Borwa e na le sehlopha sa borasaense ba ba dulago kua seteišeneng sa dinyakišišo kua Antarctic ngwaga ka moka. Nakong ya marega palogare ya themperetšha kua phoulung ya Borwa e kgona go wela kua tlase go fihla ka -89°C. Borasaense ba swanetše go dula mo moagong wo o agetšwego go ba ruthofatša mo dithemperetšheng tšeo di lego kua tlase. Ka mo gare ga moago ba na le khitšhi ye e kgethilwego, diphapošiborobalong, phapošiboiketlong, le phapoši ya ngaka ge ba ka lwala. Lebelela ge eba o ka kgona go ba bona mo diswantšhong tše.

ANTARCTICA

Mantšu a mafsa

Diphenkwini kua Antarctica

Diphenkwini tša kua Antarctica di feta dinonyana tšohle ka bontši. Ga di kgone go fofa fela di diriša maphego a tšona a makopana go thutha. Ke dithuthi tša maemo a godimo. Ge di le mo lefaseng di thekesela di ntše di hlamaletše goba di pharuma gannyane. Diphenkwini di dula di ruthetše bjang? Diphenkwini di na le boalo bjo bokoto bja makhura go dikologa mmele wa tšona, gomme di na le mafofa a mantši ao a fetafetanago. Mafofa le makhura gammogo a raka moya wa go tonya, phefo le meetse mo mebeleng ya tšona. Go ikweša borutho go feta, diphenkwini di kgohlagana ka dihlopha.

E amantšwe go tšwa go PIRLS (Sample Passages, Questions and Scoring Guides) Antarctica: Land of Ice

A re boleleng

- **Athekele ye e bolela ka ga eng?**
- **Mongwadi o nyaka go re botša ka ga eng?**
- **Ke goreng o nagana gore diphoulu tša Lebowa le tša Borwa di tonya ka tsela ye?**
- **Lebelela tlhalošo ya mongwadi ya diphenkwini. Na e swana le ditlhalošo tše di lego mo seretong le mo athekeleng ya kuranta ka ga diphenkwini? Di swana ka eng? Di fapana ka eng?**

A re ngwaleng

O badile athekele. Bjale araba dipotšišo tše di latelago.

Na o ka hwetša kae Antarctica mo kloupung?

Na karolo ye e tonyago kudu ya Antarctica ke efe?

Nagana ka ga se athekele e se bolelago ka ga Antarctica. Bjale efa mabaka a mabedi ao a dirago batho gore ba se rate go ya gona magareng ga Moranang le Lewedi.

Ngwala dilo tše tharo tše di thušago diphenkwini go dula di ruthetše kua Antarctica.

1

2

3

39 Maafrika-Borwa kua Antarctica

A re boleleng

Na o be o tseba gore Maafrika-Borwa a manši a dula le go šoma kua Antarctica?
Na o ka rata go dula lefelong le le fapanago le mafelo a mangwe mo gohle?

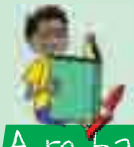

A re baleng

Sehlopha sa Afrika-Borwa sa kua Antarctica

Lenaneo la Bosetšhaba la Afrika-Borwa la Antarctica (SANAP) le dira dinyakišišo tša saense e bile le hlokometše moago wa Afrika-Borwa wa Antarctica ngwaga ka moka. Ngwaga le ngwaga go goroga sehlopha kua Antarctica ka Desemere, se se dulago ngwaga ka moka. Marega ka moka go leswiswi gape go a tonya. Sehlopha se se dula fao se le noši go fihla se boela Afrika-Borwa ka Dobokwane ya ngwaga wo o latelago. Ga go bonolo go dula sebaka se setelele bjalo o le kgole le legae, kudukudu mo maemong ao a tseneletšego kudu mo o dulago le batho ba sekae fela.

Marlon Manko – makheneke wa dikoloi tša disele

Ke nna Marlon Manko, yo mongwe wa bomakheneke ba dikoloi tša disele wa sehlopha sa SANAE 2010. Antarctica e a makatša. Go phela gona go nkamile kudu.
Ke be ke sa kwešiše gore batho ba ra goreng ge ba re "lefase le ka se tsoge le swane gape". Bjale ke a kwešiša. Go ya kua Antarctica e bile sebaka se bohlokwa mo bophelong bja ka. Molaetša wa ka mo go bafsa ke wa gore: mohlala wo o o tlogelago ga se wa go bontšha batho gore o ya kae, fela ke wa go ikgakolla gore o tšwa kae.

Saziso Nginda – moentšenere wa tša mohlagase

Ke nna Saziso. Ke tšwa kua eZagwityi kua Butterworth. Ke tsene sekolo sa praemari sa mo gae gomme ka morago ka ya kua sekolong se se Phagamego sa Kentane (Macibe). Bofelong ke ithutetše Boentšenere bja tša mohlagase. Kua moagong wa Antarctica ke hlokometše tša mohlagase le meetse. Re hloka dilo tša go dira mošomo wa rena le go phela mo maemong a mabjalo. Ke rata go bogela difilimi, go theeletša mmino, go bala le go eta. Go phela mono ke maitemogelo a a humišago bophelo bja ka. Selo se ke se hlokago kudu ke go ya kua kerekeng ka Lamorena le balapa la ka.

Daleen Koch – Rasaense/Moentšenere

Nna ke Daleen. Ke tšwa kua Bronkhorstspruit mo Gauteng. Ke tsene sekolo kua Tshwane gomme ka ithuta kua Yunibesithing ya Johanesborogo go ba Moentšenere wa Mohlagase le Diilektroniki. Ge ke sa dire selo, ke itloša bodutu ka go bogela difilimi, go thutha, go thinya, go bapala hoki, go phela ka ntle le go bolela le bagwera ba ka. O ka se ke wa dira dilo tše kua kampeng ya rena. Mošomo wa ka kua ke go lekanyetša diphetogo tša lefase mabapi le lefapha la dimakenete. Mabapi le mošomo wo ke diriša didiriswa tše di nyakago tlhokomelo. Ke rata mošomo wa ka ebile ke rata le sebaka se ke se filwego sa go šoma le go ba yo mongwe wa ba ba tlilego mo.

Mantšu a mafsa

A re ngwaleng

Na o nagana gore Maafrika-Borwa a natefelwa ke go dula le go šoma kua Antarctica? Goreng o realo?

Na o ka rata go ya phoulung ya Borwa? Ka lebaka la eng?

Ngwala temana ye e tletšego ka ga Antarctica o diriša se o ithutilego sona ka ga lefelo le. Bolela gore le gokae, o be o hlaloše maemo a boso goba o ngwale ka ga diphenkwini tše di dulago fao. Gape o ka ngwala ka ga Maafrika-Borwa ao a šomago gona kua.

Teacher

Sign:

Date:

40 Tšhomišopolelo

A re ngwaleng

A re lebelele gape mantšu ao a hlalošago. Re tla thoma ka mahlaodi. Gopola gore lehlaodi le hlaola leina, ka fao le re botša tše dintši ka ga motho, selo, maikutlo, bjalobjalo.

Bapiša maina a a latelago le mahlaodi. Ka morago o hlophe dipara tše nne gomme o ngwale lefoko ka para ye nngwe le ye nngwe.

Maina

phenkwini	**letšatši**	segagane	letšoba	moentšenere	koloi	puku	thaba	seno	boso

Mahlaodi

hubedu	sehla	ntsho	šweu	tala	be	golo	sese	telele	botse

Bjale a re lebeleleng mahlathi. Lehlathi le hlaloša lediri, ka fao le re botša ka go tlala ka ga tiro. Bapiša madiri a a latelago le mahlathi. Ka morago o hlophe dipara tše nne gomme o ngwale lefoko ka para ye nngwe le ye nngwe.

Madiri

phadima	ja	nwele	**kitimile**	fofa	goeletša	sepetše	dula	sega

Matlhalosi

Ka lebelo	ka tlala	kua godimo	ka go iketla	ka kgalalelo	ka lethabo	godimo	bose	ka lenyora

Mantšu a mafsa

A re ngwaleng

Diriša lenaneo le le latelago go go thuša go ngwala mafoko a mane ka kganetšo

Ga	ke o re ba	rate putle bapale befelwe je ne bogele bone	lehlwa. tsela ge roboto e le khubedu. kgwele ya dinao. bonolo. dimonamonane tše dintši. pula marega. thelebišene letšatši lengwe le lengwe. lehlwa mo Afrika-Borwa.
O O E Se	a di a e a a		

Pula ga e ne marega.

Bjale ngwala mafoko ao go ona o dirišago ao mantšu a a kganetšo.

se ke wa	ga ke	ga o a	O ka se	ga o kgone

Lebelela kua morago mo mafokong a o a ngwadilego a lego ka kganetšo. Bjale fetola mafoko ao gore a be dipotšišo gomme o a thome ka **Na.**

Na pula e a na marega?

Mafelelong, hlopha gomme o dire sediko go lentšu le le nepagetšego mo lefokong le lengwe le le lengwe.

A/**Na** dikgomo di fula bjang?
Na/**A** o putla mmila ge roboto e le ye khubedu?
Diphenkwini! **Na**/**a** di a fofa goba di a thutha?

A/**na** di phela ka lewatle?
Na/**a** o rata go phela kua Antarctica?

Letšatšikgwedi

41 Ka moka di ikeme ka maemo a boso

A re boleleng

- Na o rata kudu boso bjo bobjang? Ka lebaka la eng?
- Na ke goreng go le bohlokwa mo go rena go tseba gore boso bo ya go ba bjang ka moso goba beke ye e tlago?
- Baakanyi ba boso ba dira eng?
- Na o tle o theeletše kakanyo ya boso? Ka lebaka la eng?
- Na maemo a boso a bjang lehono?
- Hlaloša gore maemo a boso a bjang dihleng tša go fapana mo o dulago gona.
- Na o ka ya lefelong la phišo ye kgolo goba le le tonyago kudukudu? Efa mabaka a karabo ya gago.

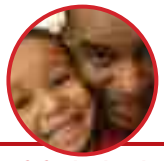

Ge go na le phefo re ka se tsoge re kgonne go tšwela ka ntle go ya go swara dihlapi lehono.

Phefo e fefeula dipuku tša gago! Kitima o di sware ka pela!

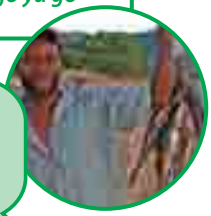

Go tla ba dipula tša magadima mola le mola go bapa le lebopo.

Upington e tla tšwela pele go fiša kudu gomme go omile ka themperetšha ya bogolo bja 34•C.

Ee, hle! ke be ke nyaka go ya kua lebopong.

Ke tla yo namela thaba gosasa. Ga ke nyake go timela mo dithabeng.

Go ile go wa lehlwa mo Drakensburg.

Go tla ba le maru le pula mo Gauteng.

A re ye go thutha kua letamong!

Ge lehlwa e eba le lentši kudu re tla swanelwa ke go emiša go otlela ka gobane re ka se kgone go bona.

Go tla ba borutho. Go na le phiišo kua Polokwane ya bogodimo bja 30•C.

Ke ya go dira eng? Diaparo tša ka ga di ye go oma lehono

Ke gabotse! Ke sa tšwa go bjala dipeu tše difsa.

Letšatši le lengwe gape la go fiša! Go aga ditsela ke mošomo wo boima ge go fiša.

Go tla ba dipula tša matlakadibe tša diphefo tše dikgolo go bapa le lebopo la bophirima.

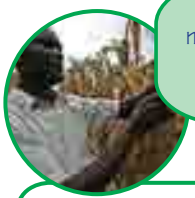

Ge pula e ka se ke ya na mo bokgauswaneng, re ile go lahlegelwa ke dibjalo ka moka tša ngwaga wo.

Ga go na bothata, re ka no šutišetša kgwele ya maoto pele go fihla nakwana ye e tlago.

Mantšu a mafsa

A re boleleng

**Ke mang yo a thabetšego tša maemo a boso?
Ke mang yo a sa thabago? Ke ka lebaka la eng
o se wa thaba? Na o rata kudu boso bjo bo lego bjang?**

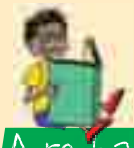

A re baleng

Bala sereto ka ga boso gomme ka morago o arabe dipotšišo.

Etšwa wena letšatši,
Etšwa wena letšatši,
Ke a go tseba, o a fiša.
Maabane o dirile gore ke ye go thutha.

Pula, pula, wena o gokae?
Ke nyaka go bjala merogo ya ka.
Mehlare e omile gobane ga o gona
Pula, pula, wena o gokae?

Phefo, phefo, phefo!
O phaphamaditše diaparo tša ka mo terateng.
Phefo, phefo, phefo!

Maabane o fefeutše ntlo ya ka wa e weša!
Phefo ga o na kwelobohloko.

Matlakadibe, matlakadibe,
Ge o gohlola ka lentšu le legolo la gago
Ke tima seyalemoya sa ka
Ke tima thelebišene ya ka.

Phadimo ya letšatši, pula, matlakadibe le phefo,
Le tla ka dinako dingwe.

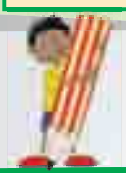

A re ngwaleng

Efa maemo ka moka a boso ao moreti a bolelago ka ona.

Ngwala temana ka letšatši le o bego o se wa ipeakanyetša maemo a boso. Go no fa mohlala, mogongwe o be o sa tšea jeresi ge o eya sekolong, gomme ka pelapela gwa thoma go tonya kudukudu. Goba mohlomongwe o be o se wa swara sambrele gomme pula ya tšhologa.

Teacher
Sign:
Date:

42 Re bala ditšhate tša maemo a boso

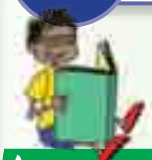

A re baleng

Lebelela mmepe wa maemo a boso gomme o feleletše lenaneo la ka tlase.

A re ngwaleng

Ngwala maemo a boso le dithemperetšha tša ditoropokgolo tše di latelago.

Toropokgolo	Bonnyane bja themperetšhara	Bogodimo bja	Tlhalošo ya maemo a boso
Polokwane			
Johannesburg			
Mangaung			
Thekweni			
Upington			
Mthatha			
George			

Bjale ngwala dikarabo tša dipotšišo tše.

Na ke mafelo afe a go fiša kudu go feta mo Afrika-Borwa? Efa maina le dithemperetšha tša ona.

Na pula e na toropong efe?

Ke toropo efe ye e nago le go foka ga phefo ye e tonyago?

Efa leina la toropo goba toropokgolo ye e apešitšwego ke maru. _____

Na themperetšha ye e lego godimo kudu e gokae? Na yona ke bokae? _____

Na themperetšha ye e lego tlase kudu e gokae? Na yona ke bokae? _____

Na lebelo la phefo le tsela ya phefo ya Motsekapa ke bokae? _____

Mantšu a mafsa

A re ngwaleng

Lebelela seswantšho sa ka tlase. Seswantšho sa mohuta wo se bitšwa kerafo-ya-methalo. Ela hloko gore mothalo wo mongwe le wo mongwe o na le mmala wa ona wo o fapanego. Na methalo e re botša eng? O tla hwetša karabo kua tlase ga kerafo.

Motsekapa, Kerafo ya Klaemete ya Afrika-Borwa (Bogodimo: 42m)

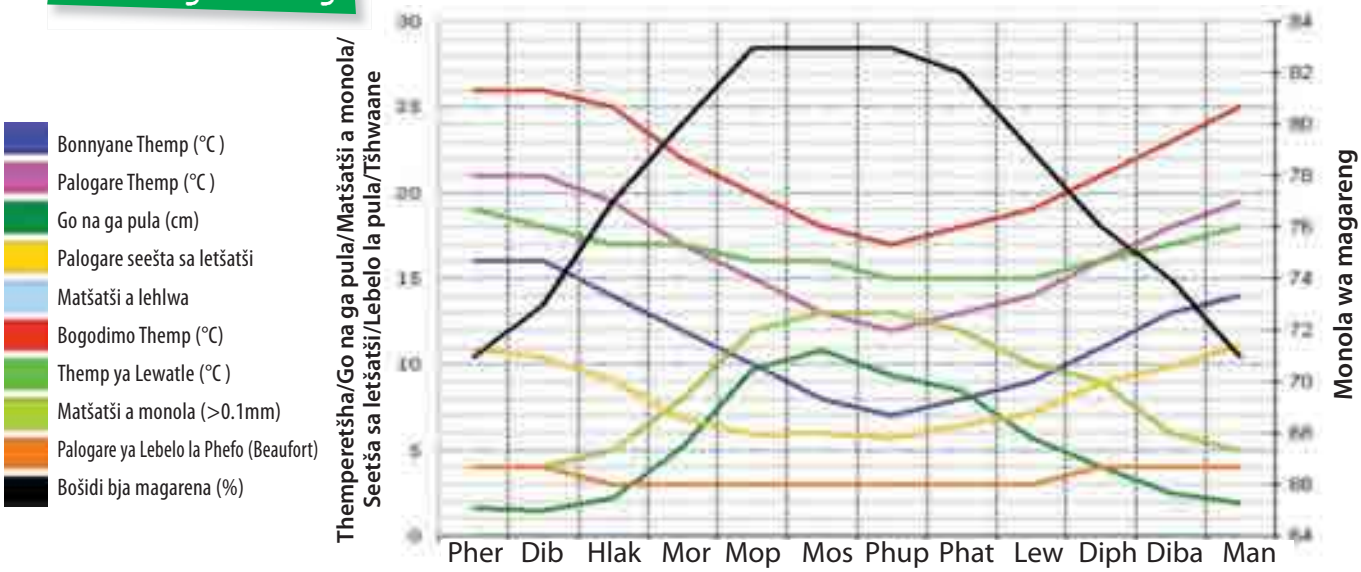

Mo lenaneong le, ngwala mebala ya methalo yeo e laetšago tše di latelago:

Palogare ya themperetšha		Themperetšha ya lewatle	
Palogare ya diiri tša letšatši le lengwe le le lengwe		Monola	
Palogare ya matšatši a lehlwa		Lebelo la phefo	

Šoma le mogwera wa gago. Lebelela tšhate gape gomme o arabe dipotšišo tše di latelago.

Bonnyane bja themperetšha mo mafelelong a Lewedi e be e le bokae?

Palogare ya diiri tša letšatši mafelelong a Dibokwane e be e le bokae?

Na ke kgweding efe fao monola o bego o le godimo?

Na ke ka kgwedi efe fao themperetšha ya lewatle e bego e tonya kudukudu?

Na themperetšha e be e le godimo ka kgwedi efe?

Na pula e nele kudu dikgwedi dife?

43 Sediko sa meetse

- **Ke ka lebaka la eng meetse a le bohlokwa mo bophelong?**
- **Na o nagana gore go ka diragala eng ge re se na meetse?**
- **Re tseba gore re hwetša meetse go tšwa mo puleng. Na se se diragala bjang?**

A re baleng

Bophelo ka moka mo lefaseng bo ithekgile godimo ga meetse. Ka ntle le moya wo re o hemago, meetse ke selo se bohlokwa kudu go dilo ka moka tšeo di phelago. Ntle le ona, diphedi di ka se phele. Ge re se na meetse ao a lekanego mo mebeleng ya rena, ditšhila tša mmele di ka se ke tša ntšhiwa goba tša lahlwa. Se se ka ama dikarolo tše dintši tša mebele ya rena gomme sa re bakela malwetši.

Re swanetše go kwešišiša sediko sa meetse gore re kwešiše moo meetse a tšwago gona. Sediko sa meetse ke mosepelo wa meetse wo o sa felego mo gare ga lewatle, lefase le moya.

Seswantšho sa ka tlase se hlaloša le go go bontšha gore go diragala eng mo sedikong sa meetse.

1 Moyafalo
Letšatši le ruthetša meetse ka dinokeng goba ka mawatleng gomme a moyafale.

2 Go kgahla ga meetse
Ge meetse ao a moyafetšego a thoma go tonya a kgahla gomme a fetoga maru.

3 Go na ga pula
Ge meetse a mantši a kgahlile, moya ga o sa kgona go a swara. Maru a ba boima gomme meetse a tšhologela gape mo lefaseng a le ka sebopego sa
- Sefako
- Lehlwa
- Lehlwapula

4 Ge meetse a fihla mo lefaseng a tsena mo mobung gomme a dirišiwa ke dimela le diphoofolo. Gape a ka elelela kua dinokeng, matsheng le mawatleng, gomme sediko se thome gape.

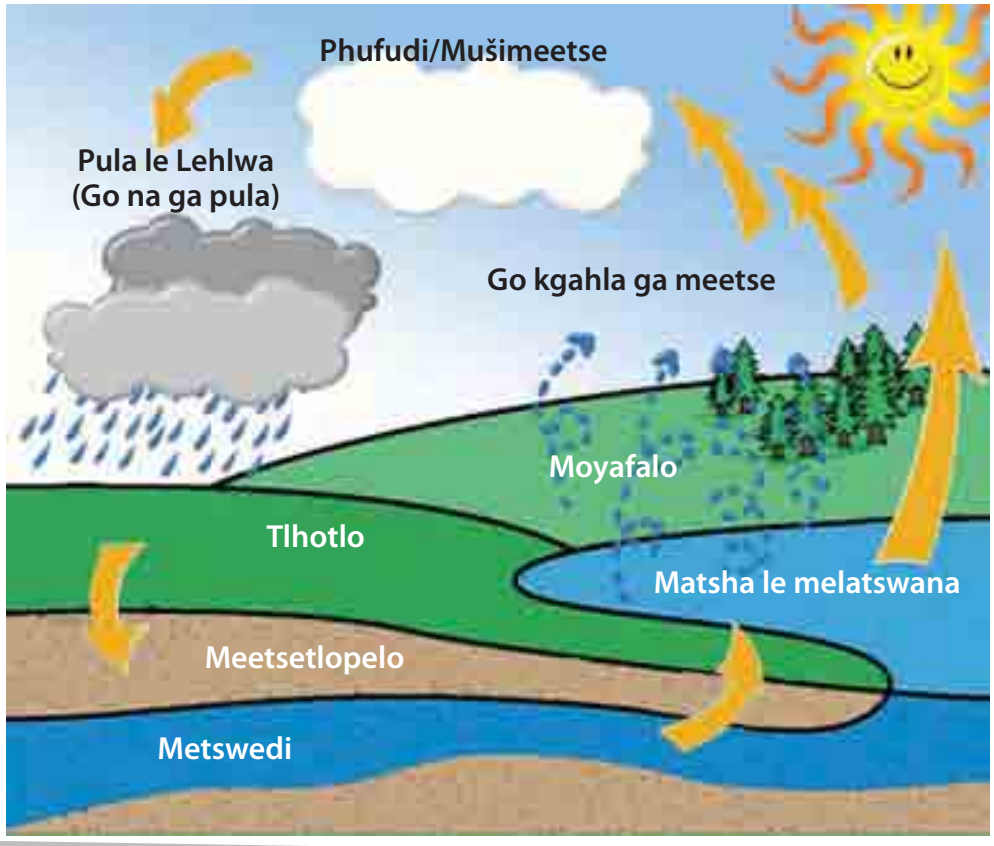

Mantšu a mafsa

A re boleleng

Lebelela seswantšho sa sediko sa meetse gape. Hlalošetšanang ka fao sediko sa meetse se šomago ka gona. Mo tlhalošong ya lena dirišang mantšu a a latelago: moyafalo, go kgahla ga meetse, go na ga pula.

Hlalošetšanang seswantšho. Mo tlhalošong ya lena botšanang se le naganago gore se a diragala. Lebelelang ka kelohloko marumo. Na a thoma kae le gona a felela kae?

- **Seswantšho se bontšha sediko (dilo tše di diragalago ka tatelano ye e rilego). Leka go nyakišiša gore sediko se re bontšha eng.**
- **Na ke mehuta ye mekae ya go fapana ya meetse ye o ka kgonago go e šupa mo seswantšhong?**

Bjale ngwala lefoko go hlaloša gore go diragala eng mo diswantšhong tše tharo tše.

A re ngwaleng

O hlalošitše ka fao sediko sa meetse se šomago ka gona. Bjale ngwala dikgato tše nne go hlaloša ka moo tiragalo ye nngwe e diragalago ka gona. E ka ba tiragalo ya go bediša meetse, goba go gama kgomo, goba go thiba phantšhara. Thoma ka hlogo gomme ka morago o fe ditaelo tše dibotse tše nne goba tše hlano. Morago kgopela mogwera wa gago gore a bale ditaelo go bona gore di a kwešišega.

Ditaelo tša _____

Teacher

Sign:

Date:

44 Go boloka meetse

A re baleng

Lebelela phoustara ye ya meetse. E thadilwe ke bana ba ba dulago kua Amerika ba mengwaga ya go lekana le ya lena.

Malia Moore, Mophat 5.

Ge o phela mo komelelong, lerothi le lengwe le le lengwe le bohlokwa.

Eric Wang, Mophat 6.

Meetse a bohlokwa kudu. Mpoloke.

Victoria Ouyang. Mophat 6

Maphelo ka moka a ithekgile ka meetse. Hle a boloke.

A re direng

Bjale dira phoustara ya gago ya meetse. Thala seswantšho gomme o fe mekgwa ye mebedi ya go boloka meetse..

O diriša -ago le -agwe neng, gape o diriša ga 'agwe neng? O diriša -ago le -agwe ge o nyaka gore selo ke sa motho. Go fa mohlala, "O file mmago / mmagwe dimonamone." O ka no diriša 'agwe ge o nyaka go re "ke ya gagwe". 'agwe ke khutsofatšo ya "ya gagwe": Mohlala wo mongwe "rakgadi'agwe go na le gore "rakgadi wa gagwe".

A re ngwaleng

Ngwala mašala a maleba mo mafokong ao a latelago. O se ke wa lebala go diriša tlhakakgolo mo mathomong a lefoko.

Nna	ka	_____ ke boloka meetse mo ntlong ya _____.
rena	re	_____ na le mokoti wa meetse kua ntlong ya _____.
gago	o	Na _____ na le puku ya _____ ?
o	gagwe	_____ na le puku ya _____ gomme ga a na pene.
ka	ke	_____ tlogetše puku ya _____ kua gae.
yona	e	_____ nkgobaditše ka mosela wa _____ ge e ewa.
ke	ka	_____ puku ya _____.
bona	ba	_____ išitše koloi kua karatšheng. Paesekela ye ke ya _____.

A re ngwaleng

mmagwe ke khutsofatšo ya mma wa gagwe

Tlatša ka gwe goba -gagwe goba yona go feleletša mafoko a.

Mma_____ a re go bohlokwa go boloka meetse.
Katse e latswitše marofa a _____.
Na o sepela le bana ba _____ ?
Mošemane o tšere mae a _____ ka sekotlelong se se fepelago mpša ya _____ .
Tšhengwana ya _____ e ka ba ye tala ge pula e ka na.
O ya go šoma ka tšhengwaneng ya _____ .

Bjale bona gore o ka ngwala mantšu ao a nepagetšego ka tlase dikgobeng tša maleba. Diriša mantšu ao a lego ka lepokising.

ka	ka tlase	kua	kua ntle	mo

Rati o ya sekolong _____ pese.

Re ya sekolong go tloga _____ Mošupologo go fihla _____ Labohlano.

O bapalele bolo yeo _____ e sego ka ntlong.

O dutše _____ setulong gomme butiagwe o bala puku_____ ga mohlare

45 Batho le mafelo

- **Lebelela diswantšho tše pedi tše gomme o bolele ka se se lego mo seswantšhong sa pele seo se sego gona ka go seswantšho sa bobedi.**
- **Na bohlokwa bja go dula dinagamagae ke bofe?**
- **Na bohlokwa bja go dula metsesetoropong ke bofe?**
- **Na ke eng seo se sego bohlokwa mo mafelong a mabedi a?**
- **Na batho ba mafelo a ba šoma mešomong ya mohuta mang?**

Metsemagae

Metsesetoropo

A re baleng

Ke Tshepišo. Ke na le mengwaga ye 12. Ke dula le mmane kua Mamelodi mo Gauteng. Mma le tate ba šoma kua Durban, gomme buti o šoma kua East London. Ke sepela kudu ge ke etela balapa la ka ka matšatši a makhutšo. Ke tsena sekolo ke dula mono Gauteng.

Ke na le mahlatse ka gobane ke kgona go bolela maleme a mantši. Ke bolela Sepedi kua sekolong, gomme ke bolela Sezulu le mmane le mma. Tate o bolela Sethosa. O goletše kua Bizana, Kapabohlaba. Ge ke eya mabenkeleng kua Tshwane ke bolela Seafrikanse, Ge ke etela bomotswala kua Johaneseborogo ke bolela Seisemane. Kua gae, ge ke bapala le bagwera ba ka, gantši re fetolafetola maleme. Ke na le bagwera ba bahlano bao ba lokilego. Ba bolela Setsonga, Seswati, Sesotho, Setswana le Seisemane. Re na le baagišani bao ba bolelago Sefora. Ba tšwa kua Democratic Republic of Congo. Ka fao, ke ithuta go bolela Sefora. Ke mahlatse kudu ka gobane ke kgona go kwešiša bontši bja dipolelo tša Afrika-Borwa.

Ke Bongani. Ke kgauswi le go ba 13. Ke dula motseng wo o lego kgauswi le Eshowe, KwaZulu-Natal. Ke dula le balapa la ka, batswadi le bomakgolo. Re dula mo magaeng gomme re na le dikgomo le dinku. Kua gae le kua sekolong ke bolela Sezulu. Kua sekolong re ithuta Seisemane gomme ga ke na nako ya go bolela Seisemane. Ke kwešiša Seswati le Sethosa ka gobane di nyakile go swana le Sezulu. Batho ka moka ba kua ke dulago gona ba bolela Sezulu. Ga nke ke ekwa maleme a mangwe a Afrika-Borwa. Ngwaga wo o fetilego ke ile ka sepela le sehlopha sa sekolo sa kgwele ya dinao. Re ile ra yo bapala kua Gauteng. Ka moka ga rena re be re bolela Seisemane ka gobane go be go se na motho mo sehlopheng sa rena yo a bego a kgona go bolela Sepedi.

Mantšu a mafsa

Re thabela go dula metsemagaeng ya rena, le ge bophelo bo le boima ka gobane go se na mohlagase. Ka dintlong tša rena ga re na meetse, ka fao re kga meetse kua nokeng. Dintlwana tša boithomelo ke tša mekoti. Le ge ke thabela go dula le balapa la ka mo metsemagae, ka letšatši le lengwe ke tla ikhwetša ke le kua toropong. Buti o ile go nyaka mošomo kua toropong.

Ke Belinda. Ke ya go ba le mengwaga ye 13 ka Manthole. Ke dula mo Durban. Ke tsena sekolo le bana ba ba bolelago Sezulu le Seisemane. Ke kgona go bolela Sezulu. Ke rata go bolela Sezulu ge ke kgona.

Ge ke bolela le bagwera ba ka re hlakanya Sezulu le Seisemane. Go na le bana ba bangwe mo sekolong sa rena ba ba tšwago kua mafaseng a mangwe, gomme ka moka ba bolela Seisemane. Ke dula le mma le makgolo. Ke na le moratho wa mošemane. O Mophatong wa 3. Nako ye nngwe re bolela Seafrikanse ge re etetše tate. O dula kua Motsekapa

A re direng

Nyaka batho ba bahlano gomme o ba botšiše gore ba bolela maleme afe ge ba le maemong a go fapana.

	Ngwala maina a bona mo dikgobeng tše gomme ka morago o bolele gore ke maleme afe ao ba a dirišago.			
Kua gae				
Ka phapošing				
Mo lepatlelong la dipapadi				
Le bagwera				
Kua mabenkeleng				
Le baagišani				

Bjale ngwala mafoko a mahlano fao o bapatšago mo Tshepišo le Bongani ba dulago gona. Diriša mantšu ao a lego ka kholomong ya ka go la nngele go go thuša.

	Kua Tshepišo a dulago gona	Kua Tshepišo a dulago gona
Mabenkele		
Ditsela		
Dinamelwa		
Mešomo		
Maleme		

Teacher

Sign:

Date:

Letšatšikgwedi

46 Maleme a rena ka moka

A re boleleng

- **Ke ka lebaka la eng batho ba ditoropong ba swanetše go bolela maleme a mantši go feta ba magaeng?**
- **Na o rata go ithuta leleme le lengwe? Ke leleme lefe?**

A re baleng

Lebelela tšhate gomme o arabe dipotšišo tše di latelago.

% Na ke maleme afe a semmušo ao re a bolelago ka mono Afrika-Borwa?

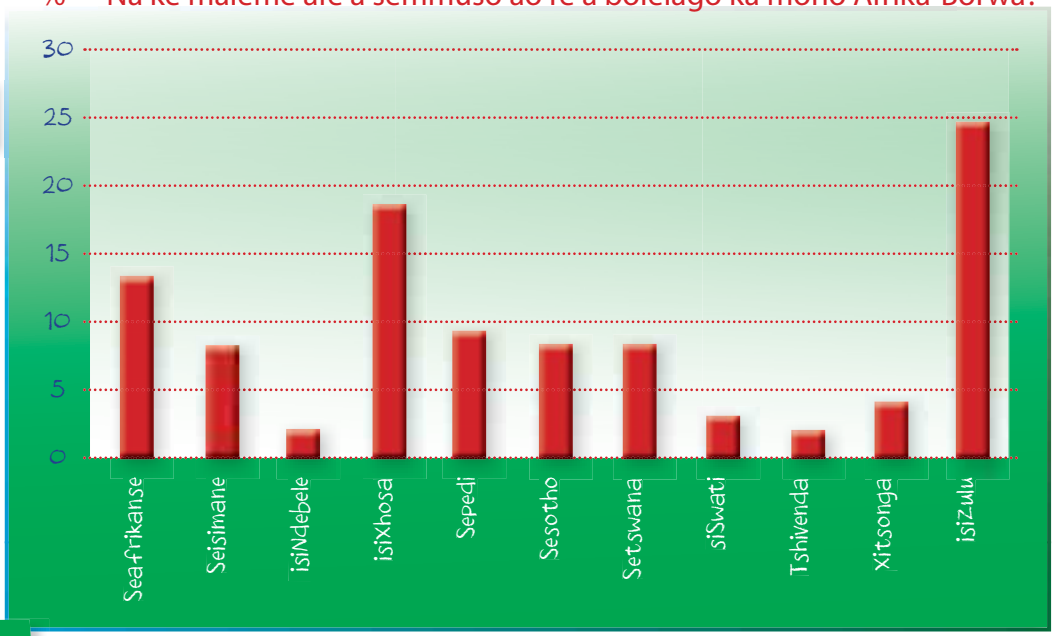

A re ngwaleng

Na ke leleme lefe le batho ba bantši ba le bolelago ka mono Afrika-Borwa?	
Na ke leleme lefe le le bolelwago ke batho ba mmalwa kudu?	
Go ya ka tšhate ye, na go na le maleme ao a bolelwago ke palo ye e lekanago ya batho? Ke afe?	
Na leleme la gae la gago ke lefe?	
Na ke diperesente tše kae tša Maafrika-Borwa tše di bolelago leleme la gae la gago?	

Mantšu a mafsa

A re direng

Lebelela tšhate ye e latelago. Mohuta wo wa tšhate o bitšwa phaetšhate. E bontšha gore Maaf-rika-Borwa a banna ke a makae le gore a basadi ke a makae.

Tšhate ye e bontšha gore basadi ba feta banna ka Afrika-Borwa

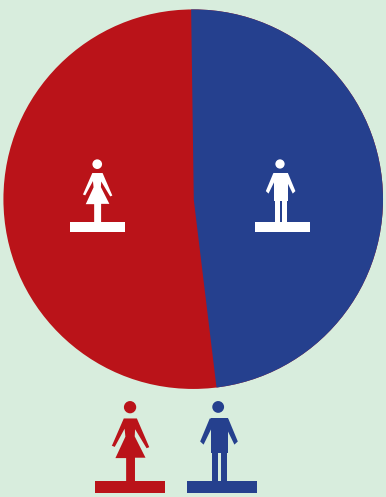

Bjale lebelela mmepe wo gomme o bone gore batho ba dula kae ka Afrika-Borwa

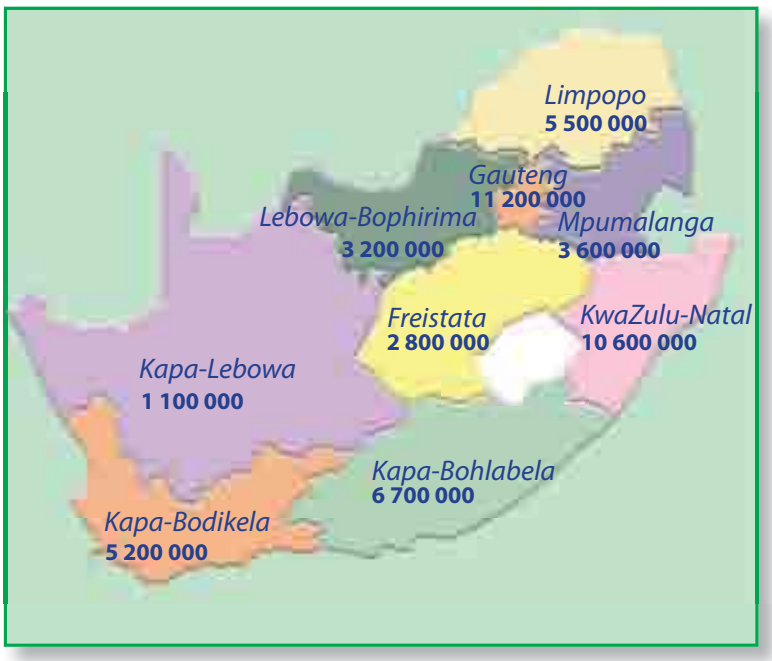

Ke profense efe ye e nago le batho ba bantši?	
Ke profense efe ye batho ba yona ba lego ba mmalwa kudu?	
Ke diprofense dife tše pedi tše di nago le palo ye e lekanago ya batho?	
Na o dula profenseng efe?	

47 Toropo goba motsemagae?

- **Na o belegetšwe kae – motsemagaeng, polaseng, toropong goba toropongkgolo?**
- **Na ke eng se o tla se gopolago ge o ka huduga mo lefelong le o dulago mo go lona gonabjale?**
- **Na o ka rata go dula kae – mo toropongkgolo goba mo motsemagaeng? Goreng o realo?**

A re baleng

Legotlo la motsemagae le legotlo la motsesetoropo

Mathilda Legotlo o dula mo polaseng ye nnyane le mmagwe, kgolekgole le toropokgolo. Ba phela ka lethabo fao ka gobane go bonolo go hwetša dijo mo polaseng. Ba na le ntlwana ye e hlwekilego ka mokoting ka tlase ga leobo la tšhengwana. Mathilda Legotlo le mmagwe gantši ba phela ba na le dijo tše dintši ka gobane rapolasa gantši o ba romela dithoro le mahea ge a šoma.

Ka letšatši le lengwe Mathilda o ile a kwa gore motswalagwe, e lego Missy, legotlo la kua toropong, o tlile go mo etela. Mathilda Legotlo le mmagwe ba be ba thabile kudu ka lebaka la ketelo ye. Ba ile ba apeela motswalagwe dijo tše di bose kudu. Ba kgobokanya mahea ba ba ba bona le tšhese ye kgolokgolo ye rapolasa a bego a e lahlile. "A dijo tše di bose," Mathilda Legotlo, a nagana. "Dijo tše di ka swanela mohumagatšana."

Mathilda o ile a amogela motswalagwe ka diatla tše pedi gomme a mo solela lehea le tšhese, gomme Missy a goga nko a re: "Ga ke kwešiše, Motswala Mathilda, ke ka lebaka la eng o eja dijo tše di sa rego selo ka tsela ye. Etla le nna wena, ke tle ke go bontšhe ka moo o swanetšego go phela ka gona. Ge o ka dula beke fela kua toropong, o ka ba wa ipotšiša gore go tlile bjang gore o tle go dula mono."

Magotlo a mabedi a tšwa a ya kua toropong. A fologa mo thekising kua renkeng ya dithekisi. "Bona!" gwa bolela Missy. "Mo ke bodulo bja Happy Hamburger gomme mola ke molokoloko wa mabenkele." Go be go na le lešata ebile go tletše batho. Mathilda o be a tšhogile dikoloi tše dikgolo le lešata le lentši la toropo. Mafelelong, ba fihla legaeng la Missy mo toropongkgolo. "O swanetše go ba o bolailwe ke lenyora," a realo Missy. "Etla re bone gore re ja eng." A tšea Mathilda Legotlo a mo tsentšha ka phapošiboiketlong ye botse kudu.

Ka go yona ba hwetša mašaledi a dijo tše dibose tša mantšiboa gomme ka pelapela magotlo a mabedi ke ge a eja jeli, dikuku le dimonamonane gammogo le ditšhokolete. Ka pela ba kwa modumo wa mmiiao, mmiaao! "Ke eng seo?" Mathilda Legotlo a botšiša.

"Se tshwenyege, ke ye nngwe ya dikatse tša ntlo ye," Missy a araba.

"Yona fela!" Mathilda a botšiša. "Nna ga ke rate mmino woo ge ke eja dilalelo."

Ka nako yeo katse ye kgolo, ye e swerwego ke tlala ya fofela Mathilda Legotlo. O ile a tšhoga kudu ka maatla. O ile a

Mantšu a mafsa

ile a kgona go phonyokga marofeng a makoto a katse, gomme a tlogelela ka lebelo. A se eme. "Šala gabotse, Missy," a goeletša a dutše a tšhabela mmileng.
"Ke tla mpa ka iphelela ka mahea le dithoro bophelo bja ka ka moka. Go a kgahliša ka ge ke phela ke bolokegile... ke phela ka ntle le letšhogo!" a hemela godimo. A kitima go ba go fihla a tsena ka motse wa gabo. A phakišetša ntlong ya gabo. Ge a fofela ka mokoting ka tlase ga leobo, a bolela a re: "Ga go na lefelo la go phala gae. Gabomotho ga go na bosehla!"

A re ngwaleng

Ngwala temana ka ga mohuta wa bophelo bjo bo phelwago ke magotlo a mabedi a. Hlaloša gore a phela bjang le gore a ja eng. Re go thometše temana ye nngwe le ye nngwe.

Mathilda, legotlo la motseselegae, le phela mo mokoting mo polaseng.

Missy, legotlo la motsesetoropo, le phela ntlong ye kgolo mo gare ga toropokgolo ye e tletšego mašata.

A re baleng

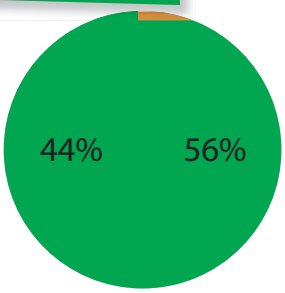

Na tšhate ye ke ya mohuta mang?

Na ke mebala efe ye e dirišwago go laetša dipalo tša metseselegae le tša metsesetoropo?

Lebelela tšhate ye gomme o bolele gore ke dipersente tše kae (%) tša Maafrika-Borwa tše di dulago metseselegaeng le tše di dulago metsesetoropong.

Na o nagana gore dipalo tše di tla fetoga? Ke ka lebaka la eng o nagana bjalo?

Teacher
Sign:
Date:

Letšatšikgwedi

48 Tšhomišo ya polelo Ditoropo le magae

A re ngwaleng

Tlatša ka le ge goba fela go kopanya mafoko a. Ka morago o hlalošetše mogwera wa gago ka fao ditlhalošo tša mafoko a mabedi a di fapanego ka gona.

Ke rata go yo dula kua motsesetoropong _____ ke sa rate lešata la mo toropong.

Ke thabetše go yo dula kua motsesetoropong _____ ga ke rate lešata la gona.

Bjale itokišetše go ngwala ditemana tše nne goba tše tlhano mabapi le gore o rata go yo dula metsemagaeng goba metsesetoropong. Tlatša mabaka a kgetho ya gago mo mmepeng wa segokgo.

Mantšu a mafsa

A re ngwaleng

Bjale diriša mmepe wa segokgo go go thuša go ngwala ditemana tša gago mabapi le fao o ratago go dula gona. Nomora maoto a mmepe wa segokgo gomme o a diriše go ngwala ditemana tša maatlakgogedi o sa lebale go diriša kgopolokgolo le dikgopolwana tša go thekga kanegelo ya gago.

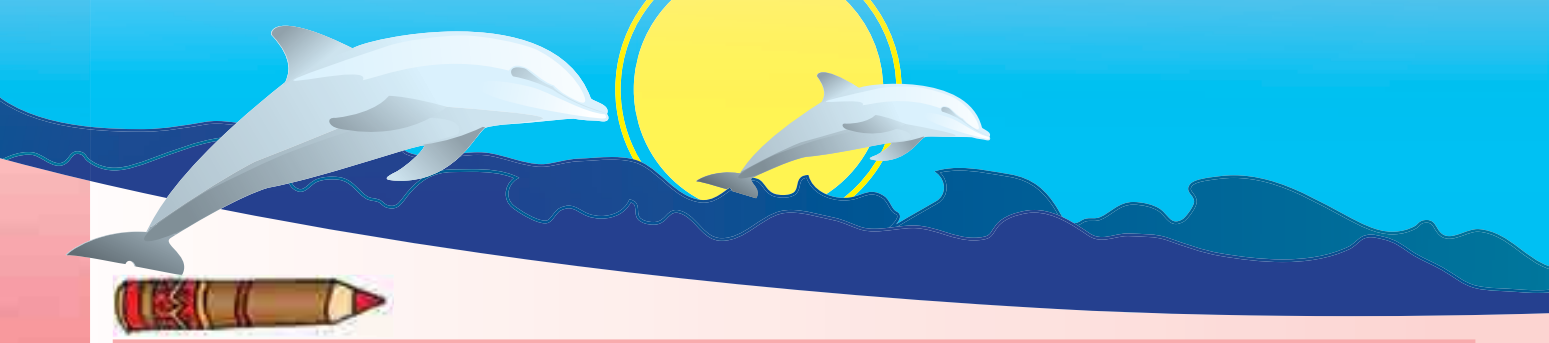

4

49 Bošego bjo nka se tsogego ke bo lebetše

A re boleleng

- **Na o šetše o kile wa ba le toro ye e tšhošago?**
- **Na o lorile eng?**
- **Na o šetše o kile wa lora ka ga puku ye o bego o e bala**

A re baleng

Bošego bjo bongwe Monene o be a patlame mpeteng a bala ka ga dikwena ka kgatišobakeng ya gagwe ye a e ratago kudu e lego, "National Animal Magazine". Pele a eya go robala o ile a bea Kgatišobaka yela rakaneng ya dipuku, ka ntlenyana ga lebati la phaposi ya bohlapelo.

Moragonyana bošegong bjoo, ge a eya phapošing ya bohlapelo, a kwa go huba ga kwena go etšwa mola rakaneng ya dipuku. O be a go kwela sa borokwaneng, ka fao ga se a tloga a go ela hloko kudu. Eupša gona fao, mokgobo wa dikuranta le dikgatišobaka mola rakaneng ya dipuku, wa thoma go šutša. Mokgobo wola o ile wa kotoga, gomme ka bonako ya ba dikgatišobaka le dikuranta di phatlaletše mo fase, gomme go huba mola gwa kwagala ka maatla.

Monene o be a sa kgolwe mahlo a gagwe: kwena ye e tšamago e ethimolaethimola e be e etšwa ka tlase ga rakana ya dipuku. O be a gatseditšwe ke letšhogo, a eme felo gotee. O be a lebeletše kwena e gagaba ka go iketla, e dutše e lebelela kua le kua ka mo phapošing. E be e bonagala eke e sa tšo tšwa ka meetseng. Mmele wa yona ka moka o be o kolobile o rotha meetse, gomme wa tlogela bodiba bja meetse mo fase. Kwena e dirile modumo wa go huba, ya hwidinyetša hlogo le mosela wa yona pele le morago. E ile ya ahlama, gomme Monene a metša lefeela ka maatla ge a bona mothaladi wo motelele wa meno a yona.

"National Animal Magazine" e be e le mo fase, kgauswi le kwena. Se sengwe ka ga yona se be se sa loka. Monene o ile a e lebelela ka tlhokomelo gomme a lemoga gore seswantšho se se lego mo go yona ga se swane le seo go tsebjago se le gona. Sebakeng sa kwena ye kgolo leribeng la noka, bjale go no ba leriba la noka! O ile a topa kgatišobaka yela. Ka yona nako yeo kwena yela ya hwidinya mosela wa yona ka maatla moo e ilego ya ba ya pšhatla pitšana ya matšoba ya mmagoMonene yeo a bego a e rata kudu, gomme digalase di ile tša šwalalana gohle. Monene o kitimetše phapošing ya gagwe ya go robala, a tswalela lebati ka maatla. O ile a dula mpeteng wa gagwe gomme a ikwa a imologile.

"Mohlomongwe maano a makaone a gore ke dire gore e tloge, ke go e fa sa go ja," a realo ka monaganong wa gagwe. O ile a lebelela "National Animal Magazine" gomme a bolela a le noši a re, "Ge kwena e kgona go tšwa ka gare ga seswantšho, mohlomongwe diphoofolo tše dingwe le tšona di ka kgona go dira bjalo." O ile a phetlolla gomme a hwetša seswantšho sa

Mantšu a mafsa

diflaminko. "Di ka ba sejo se sebose sa kwena," a realo ka mogopolong. Go phatlogago gogolo go ile gwa dira gore a tabogele godimo, gomme ntlhana ya mosela wa kwena ya šwahla mo lebating leo le phatlogilego. O ile a kgorometša seswantšho sa diflaminko ka mo lešobeng leo le bego le le mo lebating gore a laetše kwena nama ya yona.

Moo go bego go sa letelwa, go ile gwa kwagala ditosene tša diflaminko di tswinya di bile di phuphusela ka mafego a tšona, di kitimela kua le kua ka maotwana a tšona a masesane a matelele, di le ka ntle ga lebati la Monene. Gona fao flaminko e ile ya tsena ka gare ga legano la kwena, ya timelela, gomme gwa felelela tše tharo ka go latelana. E ile ya lapa, ya patlama, ya tswalela mahlo, ya se hlwe e šikinyega.

Monene o ile a bula lebati gabosele gomme a bea kgatišobaka pele ga dinko tša kwena. "Hle," a hwenahwena, "hle, boela gae." O ile a khukhuna a tsena ka phapošing gomme a hlola ka lešoba leo le lego mo lebating. Dikwena le diflaminko di be di boela ka kgatišobakeng, di timelela.

Ge go sele batswadi ba ile ba rata go tseba gore ke ka lebaka la eng lebato le kolobile, lebati la Monene le robilwe ke eng, le gore go tlile bjang gore pitšana ya matšoba ya mmagoMonene yeo a bego a e rata kudu e pšhatlege e šale e le dinkgetlwana di phatlaletše mo fase. Monene ga se aka a tseba gore a reng. Ge go le sebaka, mmotšeng a botše batswadi ba gagwe gore go diregile eng

Kanegelo a lekaneditšwe go tšwa go "An unbelievable night" ya F Hohler, bjale ka ge e akareditšwe ka go ditemana, dipotšišo le dikarata tša go laetša dintlha tša 'PIRLS Sample'.

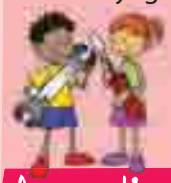

A re direng

Mafoko a a mabapi le seo se diragetšego ka go kanegelo ya Monene. Ga se a beakanywa gabotse. A nomore gore a be ka tatelano ya maleba. Re nomorile a mmalwa go go thuša.

	Ka morago o ile a ya ka phapošing ya go hlapela.
	O ile a bona kwena e huba gomme e hwidinya hlogo le mosela wa yona.
2	O ile a yo robala.
	O ile a inotlelela ka phaphošing ya go robala.
	O ile a bona seswantšho sa diflaminko.
	Kwena e ile ya ja diflaminko.
9	Kwena e ile ya yo robala.
	Diflaminko di ile tša fofela ka ntle ga seswantšho.
1	Monene o ile a bala, kgatišobaka ya "National Animal Magazine" gomme a e bea godimo ga raka ya dipuku.

Teacher

Sign:

Date:

50 Ekwa gape ka ga dikwena

A re ngwaleng

Bala kanegelo ye gape, "Bošego bjo nka se tsogego ke bo lebetše", gomme ka morago o arabe dipotšišo tše.

Ke seka sefe sa mathomo se se bontšhitšego gore go be go diragala selo seo se sa tlwaelegago?

a) Mokgobo wa dikuranta o ile wa thoma go šutašuta.

b) Monene o ile a bona gore seswantšho se se lego mo godimo ga sephuthelo sa kgatišobaka se be se se na selo.

c) Lebati la phapoši ya gagwe le be le robegile.

d) Monene o ile a kwa modumo wa go huba.

Na Kwena e be e etšwa kae?

a) Ka phaphošing ya bohlapelo

b) Ka sephuthelong sa kgatišobaka

c) Ka tlase ga mpete

d) Kua nokeng ya kgauswi

Ke mantšu afe ao a hlalošago gore Monene o be a tšhogile?

a) O be a gatseditšwe ke letšhogo

b) A se ke a kgolwa mahlo a gagwe

c) A ba a re huu!

d) A kwa go huba

Ke ka lebaka la eng Monene a be a nagana gore kwena e ile go hlasela?

a) E be e ntšha meno.

b) E be e huba e šutša.

c) E ile ya thoma go ona le go gohlantšha meno.

d) E ile ya hwidinyetša mosela pele le morago.

Na lebati la phapoši ya go robala le robegile bjang?

a) Mosela wa kwena o ile wa le thula gomme wa tsena mo go lona.

b) Pitšana ya matšoba ya mmagwe e ile ya pšhatlega mo lebating.

c) Melomo ya diflaminko e ile ya thula lebati.

d) Monene o ile a thulana le lebati kudu gomme la pšhatlega.

Mantšu a mafsa

Ke ka lebaka la eng Monene a be a bitša diflaminko gore di tšwe ka kgatišobakeng?

Bolela mekgwa ye mebedi ye kgatišobaka e thušitšego Monene ka yona.

Na o nagana gore kanegelo ye ya kwena e be e le toro ya Monene?
Efa lebaka la go bontšha gore e be e le toro.

Bjale efa lebaka la gore e be e se toro.

Na kua mafelelong o ile a ikwa bjang ka ga diflaminko?

a) A thabile

b) A na le molato

c) A na le kelohloko

d) A selekegile

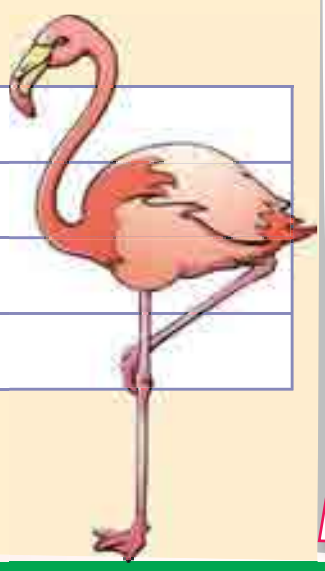

51 Letšatši le le latelago

A re direng

Go ekiša

- **Dirang kekišo yeo mo go yona le bontšhago Monene a anegela batswadi ba gagwe gore go diragetše eng.**
- **Na o dumela gore batswadi ba gagwe ba tla mo kgolwa?**
- **Bontšha ka fao Monene a dirago ka gona gore batswadi ba kgolwe se a se bolelago mabapi le ka fao meetse a tšhologetšego mo fase ka gona. Gape, o bontšhe ka fao pitša ya mmagwe ya matšoba e ilego ya pšhatlega ka gona le ka fao lebati la phoposi ya gagwe ya go robala le ntšhitšwego lešoba ka gona. Efa kekišo ya gago mafelelo.**

Lebelela kanegelo gape. Ela hloko semelo sa Monene. Nagana ka ga dilo ka moka tše a di dirilego go itšhireletša kgahlanong le kwena. Diriša mahlaodi a mmalwa go hlaloša semelo sa gagwe. Ge o feditše go dira bjalo, ngwala gore wena o nagana gore ke motho wa mohuta mang (semelo).

A re ngwaleng

Bjale diriša mahlaodi go ngwala semelo sa Monene.

Mantšu a mafsa

Rulaganya go ngwala tlhalošo ya toro goba toro ye e tšhošago ye o e lorilego. Diriša mmepe wa segokgo go rulaganya dikgopolo tša gago.

Hlogo ya gago ke: "Maabane ke lorile ..." . tsenya dintlhakgolo tša gago mo mmepeng wa segokgo. Bolela gore o dirile eng pele o yo robala, go diragetše eng mo torong ya gago le gore e fedile bjang. Bolela gore o ile wa ikwa bjang mo torong ya gago.

Na o be o tšhogile goba aowa?

Ka morago ga go dira bjalo, o swanetše go ngwala ditemana tše 3 goba tše 4 ka ga toro ya gago. Ngwala mokgwarinyo wa gago mo pampišaneng. Kgopela mogwera wa gago gore a lebelele ge e se na diphošo. Gosasa o tla ngwalollela mošomo wa gago ka bothakga mo papetlaneng ye e latelago.

A re ngwaleng

Maabane ke lorile

se ke se dirilego pele ke robala..

Ge ke tsoga

ka moo toro e thomilego ka gona

ka fao toro e fedilego ka

ka fao ke ikwelego ka gona ge ke

Teacher

Sign:

Date:

52 Go ngwala kanegelo ya ka

Ngwala gape maitekelo a gago a taodišo mo sekgobeng se se filwego.

Maabane bošego ke lorile

53 Ka fao segokgo se bilego le maoto a masesane ka gona

A re baleng

Lehono re tlile go bala kanegelo ka ga segokgo sa Sea-frika seo se bitšwago Anansi.

Ka letšatši le lengwe o ile a aparela ngwakong wa Mmutla. Mmutla o be a le mogwera wa gagwe yo mogolo.

"Go na le merogo ka pitšeng ya gago," Anansi a goelela ka lethabo. Anansi o be a rata merogo.

"Ga se ya ba ya butšwa," gwa realo Mmutla. "Eupša, e tla butšwa go se go ye kae. Leta o tle o je le nna."

"Ke be nka thabela go leta, wena Mmutla, eupša ke na le dilonyana tše ke nyakago go yo di dira," Anansi a realo a le lebelong. O ile a nagana gore ge a ka dulanyana mo ngwakong wa Mmutla, ga go ka mokgwa wo mongwe, Mmutla o be a tlile go mo fa mošongwana. O be a sa nyake gore a be a tle a hlatswe dibjana.

"E re ke go botše," gwa realo Anansi. "Ke tla ohla bolepu. Ke tla bofelela mafelelo a mangwe leotong la ka gomme mafelelo a mangwe ka a bofelela leotong la pitša ya gago. Ge merogo e butšwitše, ubula bolepu, gomme ke tla tla ke kitima!"

Mmutla o ile wa bona e le kgopolo ye botse. Gomme gwa ba bjalo.

"Ke kwa monkgo wa dinawa," Anansi a dupelela ka lethabo ge a dutše a eya kgato ka kgato. "Dinawa tše bose, tše di apeilwego ka mo pitšeng."

"Etla o je dinawa tša rena le rena," gwa goelela dikgabo. "Di batametše go butšwa."

"Nka thabela seo, Tate Kgabo," gwa realo Anansi. Gape o ile a šišinya gore a ohle bolepu, ntlha ye nngwe e tatiwe leotong la gagwe, gomme ye nngwe e tlemelelwe leotong la pitša ye kgolo ya dinawa.

Tate Kgabo O BONE E LE KGOPOLO YE BOTSE. Bana ba gagwe ka moka le bona ba be ba nagana bjalo. Ya ba ka nnete go direga bjalo.

"Ke kwa monkgo wa dipotata," Anansi a dupelela ka lethabo, a dutše a eya kgato ka kgato. "Dipotata le todi. Di bose bjang!"

"Anansi," gwa bitša mogwera wa gagwe Kolobe. "Pitša ya ka e tletše dipotata le todi! Etla o je le nna dijo tša ka."

"Nka thabela seo," gwa realo Anansi. Gomme gape, a šišinya gape gore a ohle bolepu, ntlha ye nngwe leotong la gagwe, ye nngwe leotong la pitša ya dipotata.

Mantšu a mafsa

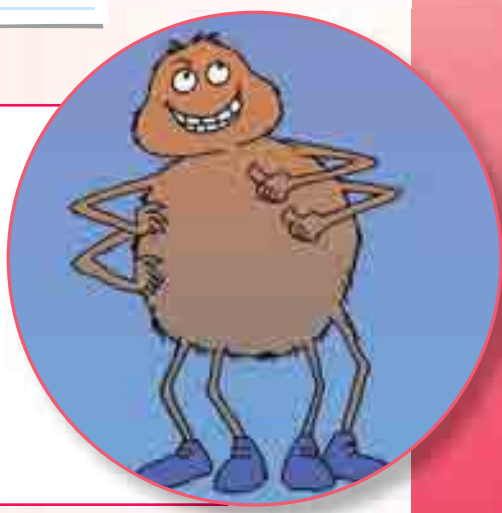

Mogwera wa gagwe Kolobe o bone e le kgopolo ye botse. Gomme gwa diragala bjalo. Gomme gwa ba bjalo.
Ge Anansi a fihla nokeng, maoto a gagwe ka moka a be a bofeletšwe bolepung bjo tee.
"Ye e be e le kgopolo ye botse," ke Anansi a ipotša bjalo ka go ikgantšha "Ga ke tsebe gore na ke pitša ya mang ye e tlago go butšwa pele. Ke tlile go ja gaseswai lehono. Mahlatse a ka!"

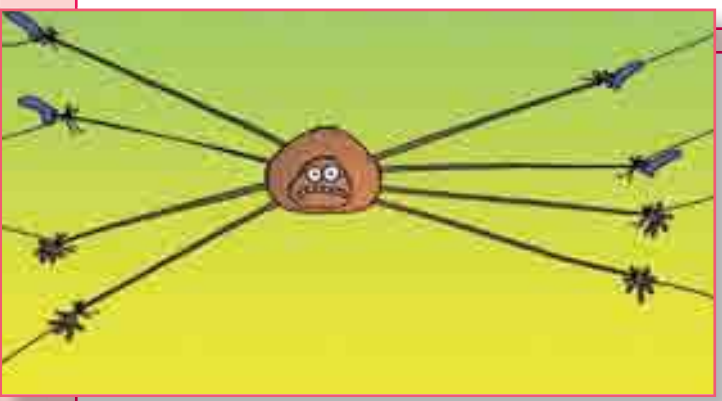

Ka yona nako yeo, Anansi a kwa go ubulwa leotong la gagwe. "Agenkeke! " Anansi a realo. "Ke thapo ya bolepu bjo bo tlemeletšwego leotwaneng la pitša ya Mmutla." A kwa go ubulwa go gongwe gape. Gwa latela go gongwe gape. Anansi o ile a gogelwa mathoko a mararo ka nako e tee.
"Mmalo!,"Anansi a realo, ge a ekwa go ubulwa la bohlano ka thapo ya bolepu. Gwa tla la boselela, la bošupa. Gomme la boseswai! Anansi o be a gogelwa kua le kua, ge bohle ba ubula thapo yela ya bolepu ka nako e tee. Ge maoto a gagwe a be a ubulwa, a be a sesefala go ya pele. Anansi o ile a kgokologela ka nokeng ka lebelo. Mafelelong, ge bolepu ka moka bo gogotšwe ke meetse, Anansi o ile a ikgoga gabohloko, a tšwa ka nokeng.
"Ehu! Ehu!," Anansi a hema. "Mohlomongwe, kgopolo ye e be e se ye botse go ya ka mo ke bego ke naganne."
Le nankhono, Anansi, segokgo, o sa na le maoto a seswai a masesanesesane. Gomme, le gatee, ga se a ka a hwetša dijo letšatši leo.

A re boleleng

Ke ka lebaka la eng Anansi a sa letela merogo ya Mmutla gore e butšwe?

Go tlile bjang gore a be le maoto a masesane a seswai?

Na Anansi o iphološitše bjang gore a se ke a tšwa diriparipa?

Na molaetša wa kanegelo ye ke eng? Na re tseba bjang gore kanegelo ye ga se nnete?

Teacher
Sign:
Date:

54 Digokgo

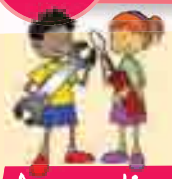

A re direng

- **Na maikutlo a gago ke eng mabapi le digokgo?**
- **Na o ka fa maina a tšeo di lego kotsi le tšeo di sego kotsi?**
- **Na digokgo tše di sego kotsi di botlhokwa bjang mo go rena?**
- **Na segokgo se fapana bjang le dikhukhwanyane?**

A re baleng

Maoto a tshelelago goba maoto a seswai

Na o be o tseba gore digokgo di bohlokwa mo bathong. Mokgwa wo mongwe wo di re thušgo ka ona ke wa go ja dikhukhwanyane tše di nago le kotsi mo go rena. Na digokgo di swara dikhukhwanyane bjang? Digokgo tše dingwe di swara dikhukhwanyane ka matata a tšona a silika. Segokgo se na le mekotinyana mo mmeleng wa sona, gomme ge se nyaka go dira letata, meetsenyana a tšwa mekotinyaneng ye. Ge moya o kgoma meetsenyana ao, a a thatafala gomme a ba tlhale ye thata, ye tshesane, ye e phadimago, gomme se ke sona se segokgo se se dirišago go dira letata. Digokgo ka go fapana ga tšona di dira matata a go fapana.

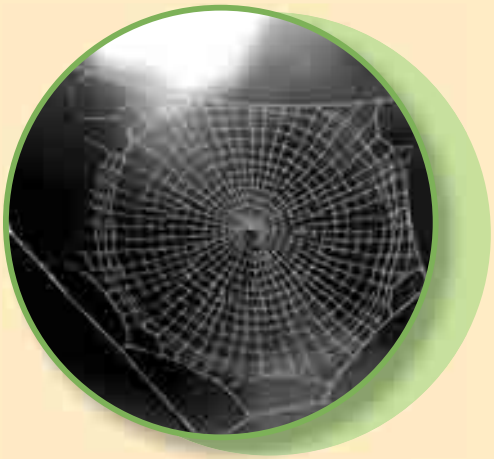

Digokgo tša tšhengwana di dira letata le le kgomarelago.

Digokgo tše diso tša bahlologadi di dira letata le le raraganego.

Digokgo tša bjang di dira matata a phaphathi a mannyane.

Digokgo tše dingwe ke barei ba dihlapi. Di dula kgauswi le noka goba letangwana gomme di swara dikhukhwanyane tše di thuthago.

A re boleleng

Digokgo ga se dikhukhwanyane. Di fapana kudu le dikhukhwanyane. Lebelela lenaneo la ka tlase.

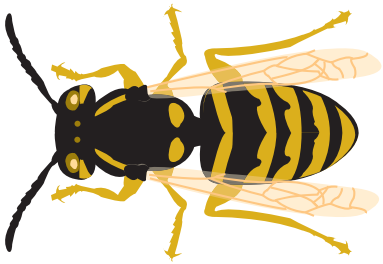

Dikhukhwanyane

Dikhukhwanyane di na le maphego, dikwi le maoto a tshelelago fela. Mebele ya tšona e arotšwe ka dikarolo tše tharo – tlhogo, kgara le dimpa.

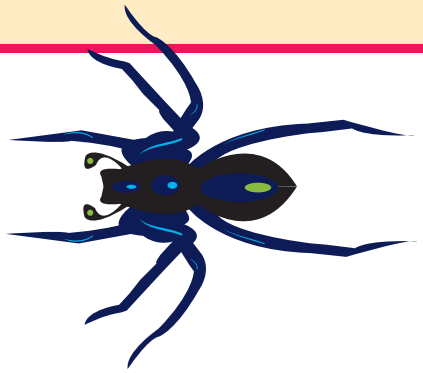

Digokgo

Digokgo di na le maoto a seswai gomme ga di na diatla le meno. Di na le manala mo maotong le mehlagare ye o ka rego maotonyana. Letlalo la segokgo le apešitšwe ka boya.

A re ngwaleng

Lebelela diswantšho tše pedi tše gomme o botše modirišani wa gago ka fao dikhukhwanyane di fapanago ka gona le digokgo.

Efa mekgwa ye meraro yeo ka yona digokgo di fapanago le dikhukhwanyane ka gona.

Lebelela maoto.

Lebelela dikarolo tša mmele.

Lebelela gore mmele o apešitšwe ke eng.

Na digokgo di thea dikhukhwanyane tše di di jago bjang?

Na digokgo di dira matata goba bolepu bja tšona bjang?

Efa mehuta ye 3 ya matata ye e dirwago ke digokgo.

55 Ke eng se se nago le maoto a tshelelago?

A re baleng

- **Re tseba gore Anansi o be a na le maoto a seswai. Ke eng se se nago le maoto a tshelelago?**
- **Na o ka kgona go fa maina a dikhukhwanyane tše kae?**
- **Na ke dikhukhwanyane dife tšeo di go selekago**

Dibopiwa tše di nago le maoto a tshelelago

Na o šetše o kile wa kwa khukhwanyane e sepela mo letsogong la gago gomme e go tsikinya ka maoto a yona? Na e be e le ntši goba tšhošwane goba nose, tšie goba khunkhwane, sentserentsere goba serurubele?

Go se na taba gore o dula kae, tše dingwe tša dibopiwanyana tše tša maotonyana a tshelelago tše di tla fela di go etela. Go na le mehuta ya dibilione ya dikhukhwanyane.

Na dikhukhwanyane ke tše di bjang?

Dikhukhwanyane ka moka di na le maoto a tshelelago le manaka a mabedi mo dihlogong tša tšona. Tše dingwe di na le maphego a mabedi gomme tše dingwe di na le maphego a mane. Mebele ya dikhukhwanyane e bopiwa ke dikarolo tše tharo – tlhogo, kgara le dimpa.

Dikhukhwanyane ga di swane le batho. Ge o nyaka go kwa tatso ya se sengwe, o e latswa ka leleme la gago. Ge ntši e nyaka go kwa tatso ya selo, e sepela godimo ga sona! Ge o nyaka go nkgelela selo, o diriša nko ya gago. Gomme ntši ga e na nko. E nkgelela ka manakana a yona a a mo hlogong. Dikhukhwanyane ga di bone bjalo ka rena. Mahlo a tšona a dirwa ke mahlonyana a mannyane a makgolo ka palo. Leihlonyana le lengwe le le lengwe le bona karolonyana ya se wena o se bonago.

A re direng

Bala tlhalošo ya dikhukhwanyane gape, gomme ka morago o leke go thala seswantšho sa khukhwanyane. Thoma ka dikarolo tše tharo tša mmele wa yona. Efa dikarolo ka moka tše o di thalago maina.

A re ngwaleng

Boela kua tlhalošong ya dikhukhwanyane. Nyaka tshedimošo ye e go botšago ka fao dikhukhwanyane di fapanago le batho ka gona. Ngwala diphapano tšeo mo lenaneong la ka tlase.

	Batho	dikhukhwanyane
Monkgo	Re nkgelela ka dinko tša rena	Ka nako ye nngwe dikhukhwanyane di nkgelela ka maoto a tšona.
Tatso		
Go bona		
Go sepela		

Feleletša temana ye

Ke ile ka kwa ke tsikinyega mo letsogong la ka. Ka morago ka kwa ke lomiwa ke sengwe se o ka rego nalete. Ke ile ka goelela godimo gomme...

Teacher

Sign:

Date:

56 Polelo ye e kopanyago

Go diriša mantšu ao a kopanyago
O tla gopola gore re diriša mantšu a itšego ao a kopanyago go bontšha mabaka le ditlamorago ka gobane ke lentšu le le kopanyago, gomme re le diriša ka tsela ye: "Ka gobane pula e be e ena papadi e ile ya šutišetšwa nakong ye e tlago."
Mohlala wo mongwe šo, wo mo go ona go dirišwago lentšu le le fapanego: "O ithutile kudu ka fao o hweditše meputso ya godimo."

A re ngwaleng

Bjale feleletša gore o kgone go bopa mafoko ao a tletšego. Mafoko ka moka a diriša makopanyi go laetša mabaka le ditlamorago.

Pese e robegile, ka fao ba
O…… ka gobane o ile a ikgobatša leoto ge a be a itšhidolla.
Monamedi wa paesekela o be a sa phela gabotse, ka fao o
Ba be ……ka gobane senamelwa sa bona se fihlile ka morago ga nako.
……ka lebaka la komelelo

Lenalana le le laetšago tlogelo le dira eng mo mebolelwaneng ye " 'ihlokgomo" goba " 'inalebe"? Le bontšha tlogelo. Tlogelo e thuša mošito wa sereto gore o kwagale le go sepelelana le mošito wo mongwadi a o nyakago. Mo mehlaleng ye, go direlwa gore ditemana di sepele ka bonako, go šupa gore ga go a iketlwa go itlhaganetšwe.

A re ngwaleng

Tsenya lenalana mo lentšung le le nepagetšego go laetša tlogelo.

1. O robetše ihlokgomo.
2. O se ka wa mo makalela, gape ba re inalebe seromo.
3. O ka re a ka hlokomela nyalo la gagwe.
4. 4. O mmoditše gore ba mo kgaole oto la nngele.
5. O tla mo reng, na ga o bone gore ino la gagwe le tšwetše ka ntle!

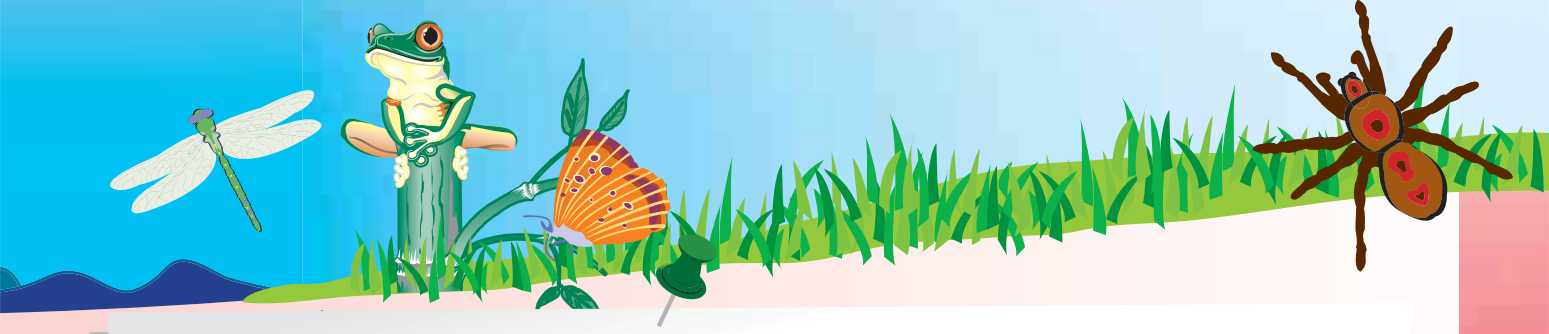

Re diriša mahlalošetšagotee goba mantšu ao a laetšago selo sa tlhalošo e tee ge re sa nyake go selekiša batho.

Na ke lentšu lefe leo le kwalago bokaone?

1) O be a selekegile kudu ka gobane o lahlegetšwe ke puku. Go lahlega ga puku ya gagwe go mo **selekišitše.**
2) O be a selekegile kudu ka gobane o timeletšwe ke puku. Go timela ga puku go **mmefedišitše.**

Mohlala wa bobedi o kaone ka gobane mongwadi o dirišitše letlhalošetšagotee, 'mmefedišitše', leo le nago le tlhalošo e tee le 'selekegile'. Se se dira gore leleme le be bose.

A re ngwaleng

Bjale ngwala dipara tša mantšu. Diriša lentšu le lehlalošetšagotee la lona (a filwe) mo pareng ye nngwe le ye nngwe.

thakgetše	
thabile	
bohlale	
thantše	
lešilo	
setlaela	

Ke ka lebaka la eng batho ba ngwala?

- Batho ba ngwalela gore ba go ntšhe bodutu le gore ba go segiše.
- Gape ba ngwalela go go hlohleletša go dumela selo se se itšego.
- Nako ye nngwe batho ba ngwalela go go fa tshedimošo goba go go ruta ka ga selo se se itšego.

Ge sengwalwa se na le dintlha tše dintši go na le dikgopolo fela, go ra gore se fana ka **tshedimošo.** Se a go sedimoša.
Ge sengwalwa se na le dikgopolo tše dintši go na le dintlha, goba se bolela ka ga boitlhamelonyana, ge go le bjalo se **ntšha bodutu** fela.
Ge sengwalwa se leka go go gapeletša go dira selo se se itšego, re se bitša sengwalwa se se **hlohleletšago**. Se a go hlohleletša.

Teacher
Sign:
Date:

A re boleleng

Na kanegelo ya Anansi ke sengwalwa sa mohuta mang?
Tlhalošo ya segokgo ke sengwalwa sa mohuta mang?
Kanegelo ya toro ya Monene ke sengwalwa sa mohuta mang?

57 Mohuta wa bomoswe

A re boleleng

- **O sa tšwa go ithuta ka ga dibopiwa tša maoto a tshelelago le tša maoto a seswai. Bjale a re lebeleleng dibopiwa tša maoto a mane.**
- **Ke diphoofolo dife tše o di tsebago tše di phelago ka dihlopha?**
- **Na o šetše o kile wa bona moswe?**

A re baleng

Diphoofolo tše dingwe ke diphoofolo tša kagišano. Di rata go phela ka dihlopha, le go sepela mmogo, di eja mmogo, gomme di thušana. Meswe e phela mmogo, ka dihlopha tša kagišano, tšeo di bitšwago dihlopha, tšeo di bopšago ke maloko a palo ya makgathe ga hlano le masomepedihlano. Sehlopha gantši se bopša ke "malapa" a mabedi go ya go a mararo.

Na moswe ke wo mobjang? Moswe wo o ipheditšego go gola o imela kilogramo ye e ka bago tee, gomme mosela wa wona ke botelele bja disentimetara tše di ka bago 20. O na le manala (mo marofeng) a matelele, a go epa. Gape, o šomiša manala a wona go namela mehlare. Sehlopha sa meswe se epa marangrang a dithanele ka tlase ga bogodimo bja mobu. Ke ka fao dithaneleng e phelago e bilego e robalago. Gape, e kgona go tšhabela le go iphihla ka moo dithaneleng. Dithanele tše di bitšwa matšaba. Na meswe e dula kae, le gona bjang? E dula maganateng, mafelong ao mobu o omilego, gomme dimela ke mehlašana le mabjang a matelele. Lefelo le ke lona bodulo bja yona. Bodulo bjo bo fa diphoofolo dijo, meetse le botšhabelo. Meswe e hwetšagala Kapalebowa, gape le Namibia le Botswana.

Ba lapa la meswe ba dula mmogo ka letšabeng. Malapa ga a robale lefelong le tee ka mehla. Lapa le lengwe le le lengwe le na le karolo ya lona. Meswe e robala bošego, gomme mesong e tšwela ntle gomme ya ikhuthumatša bothunyeng. Ge e ema thwii, letšatši le ruthetša dimpana tša yona tšeo di ponaponago, ka morago ga bošego bja go tonya bja leganata. Go tle go fiše kudu mosegare mo leganateng, gomme meswe e boele ka matšabeng a yona gore e khutše.

Bomme le botate ba meswe ba thušana go hlokomela bana. Meswe e rata bana ba yona. Ge bana ba na le dibeke tše tharo, dihlopha ka moka di tla go tlo ba bogela ge ba etšwa ka matšabeng la mathomo.

Ge meswe e swerwe ke tlala, e a tšwa ya yo nyaka dijo. E lebelela mo fase e nyaka dikhunkhwanyane

tša go swana le makeke, le diphoofotšwana tše dinnyane tša go swana le digokgo le megokolodi, le digagabi tše dinnyane bjalo ka mekgaritswane. E ja le dinonyana le dienywa, magotlo le mae. Godimo ga moo e epa gore e hwetše dibolawa tša tšona. Ka fao, meswe ke dibata. Go realo ke gore e tsoma diphoofolo tše dingwe, ya di ja. Diphoofolo tše e di tsomago di bitšwa dibolawa.

Ge e tsoma e direlana mašata, eke e a ratharatha ka dinako tšohle. E kgonthiša gore ga go wo o sepelelago kgole le meloko. Ka dinako tšohle ge e nyaka dijo, wo mongwe wa meswe o na le mošomo wo mongwe wo o o dirago. Moswe woo o swanetše go ema thwii lefelong leo o kago go bona dilo ka moka, gomme o lebelela kotsi ye e ka hlagago. Moswe wo o lebelelago o bitšwa tlhometši (lentšu le lengwe ke mohlokomedi goba modiši). Ge go le kotsi, tlhometši e bogola ka lešata le legolo, gomme meswe ye mengwe e tšhabela ka meleteng le ka mantšhwahleng. Ye mennyane e tšhabela go bommabo. Na tlhometši e lebelela kotsi ya mohuta mang, ka mokgwa wo o bonago? Ge kotsi e fetile, tlhometši e tla ba yona ya mathomo ya go tšwa ka letšabeng, ya lebelela kua le kua.

A re ngwaleng

Bala kanegelo gomme ka morago o arabe dipotšišo.

Na bana ba meswe ba hlokomelwa ke bomang?
Na o nagana gore meswe e dira mekoti ya yona bjang?
Na melete ye meswe e dulago ka go yona e bitšwang?
Na dijo tša meswe ke eng? Efa mehlala ya tšona.
Mongwadi o re moswe wo mongwe ga o tsome o dira mošomo wa matšekelane. Na se se ra goreng?

Teacher

Sign:

Date:

58 Tše dingwe gape ka ga meswe

A re boleleng

- **Bjale o a tseba gore meswe ke dibatana gomme di tsoma diphoofolo tše dinnyane.**
- **Na ke diphoofolo dife tšeo di tsomago meswe? Ke dife tše di e bolayago?**
- **Ke ka lebaka la eng go le bonolo gore ntšhu e sware moswe ge o tsoma dijo?**

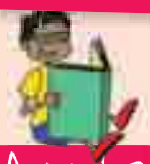

A re baleng

Meswe e swanelwa ke go itšhireletša

Meswe e itšhireletša ka sehlopha kgahlanong le dibata tše bjalo ka diphukubje. E "kgobokanela" sebata. E a kgobokana, ya koralala gomme ya tšhirimolla boya. Se se dira gore e bonagale e le ye megolo go feta ka moo e lego ka gona. E tla korologa, ya šutša, ya tsaretša ka mare gore e tšhoše manaba a yona; gomme e tla fataka, ya tupiša lerole.

Eupša e ka se dire se ge sebata se etla se etšwa se le godimo, go etša ka mokgwa wo ntšhu e kago dira. Na le nagana gore se se diragala ka lebaka la eng? Ge ntšhu e feta e theoga gore e sware moswe, meswe yeo e tšhabela ka matšabeng goba ka mantšhwahleng a meetlwa. Eupša ge ntšhu e theoga e sa letelwa, meswe ye megolo e tla šireletša bana ba yona ka go ba alamela ka mebele ya yona. Mohlomongwe ntšhu yeo e ka thaula mmago meswenyana yela, ya tšhaba ka yena.

A re ngwaleng

Ngwala temana o bolele ka fao moswe o itšhireletšago ka gona mo dibolaing. Re go thometše temana ka lefoko la hlogo.

Meswe e kgona go itšhireletša go dibata

Mantšu a mafsa

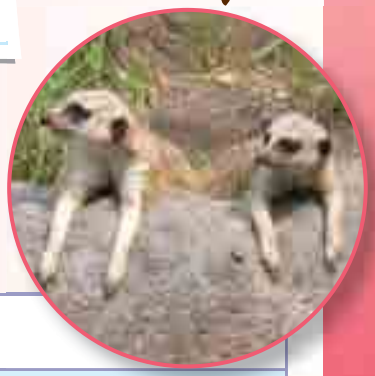

A re ngwaleng

Tsenya ditsebjana mafokong a ka tlase.
Re go diretše la mathomo.

"Bona, phukubje ke yela!" gwa goeletša moswe
Na re ka sepela ra yo bona meswe? gwa botšiša Matome.
Meswe e robala meleteng, gwa hlaloša morutiši.
Ntšhu e thautše mmagomeswe! gwa goeletša Lesiba.
Le swanetše go fana maele ge le ngwala, gwa bolela morutiši.
Ke bone moswe le ntšhu kua serapeng sa diphoofolo, a realo Reabetšwe.

Lebaka le ditlamorago

Re setše re boletše ka mabaka le ditlamorago. Lebaka ke karabo ya gore ke goreng selo se diragetše. Ditlamorago ke selo se se diragetšego.
Go fa mohlala: Ge o tšhuma ketlela, gona meetse a tla bela.
O ka bona gore karolo ya "ge" e re botša ka lebaka, gomme karolo ya "gona" e re botša ka ditlamorago.

A re ngwaleng

Kopanya mafoko a go bontšha lebaka le ditlamorago.

Ge diphoofolo di phela mmogo,		**gona** o ka lemoša sehlopha gore go na le kotsi.
Ge phoofolo e na le manala a matelele a mathata,		**gona** ga go le o tee wa yona wo o ka sepelelago kgakala.
Ge e ema ka maoto a yona a morago mo mesong,		**gona** o ka kgona go epa ka tlase ga lefase.
Ge balapa ba tlatša lešata ka dinako ka moka,		**gona** letšatši le a o ruthetša.
Ge tlhometši ya moswe e ema e bile e lebelela,		**gona** ba ka thušana.

59 Ke nna moswe

Itire nke ke wena moswe. Maabane o tsogile ka masa le meswe ye mengwe. Bjale anega kanegelo ya gore go diragetše eng. Bolela gore ke dijo tša mohuta mang tše o di jelego le gore o phologile bjang go lewa ke phoofolo ye nngwe. Gopola gore se se diragetše nakong ye e fetilego. Šomang ka babedi ka babedi go feleletša mmepe wa segokgo gomme ka morago o ngwale kanegelo ka mantšu a gago.

A re boleleng

Ka moleteng

Re ja dijo mmogo

Mo mesong

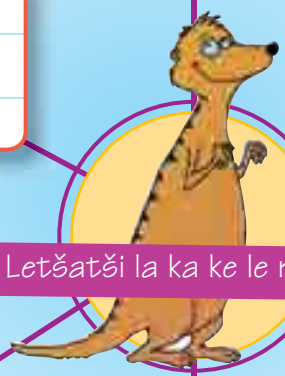

Letšatši la ka ke le moswe

Iphihletše ntšhu

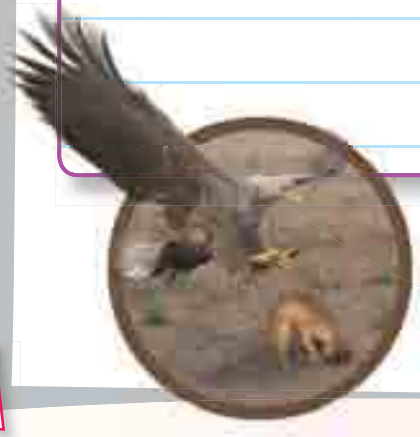

Re tsoma dijo

Re a itšhireletša

Mantšu a mafsa

Diriša dintlhakgolo mo mmepeng wa segokgo go ngwala ditemana tša gago. Ngwala

A re ngwaleng

Teacher

Sign:

Date:

60 Phoustara ya balapa la moswe

A re direng

Thala phoustara go hlohleletša batho go šireletša meswe. Mo phoustareng efa tshedimošo ka:

- **Ke ka lebaka la eng re bitša meswe gore ke diphoofolo tše di phedišanago**
- **E dula bjang le gona kae**
- **E hwetša dijo tša yona bjang**
- **E šireletšana bjang**

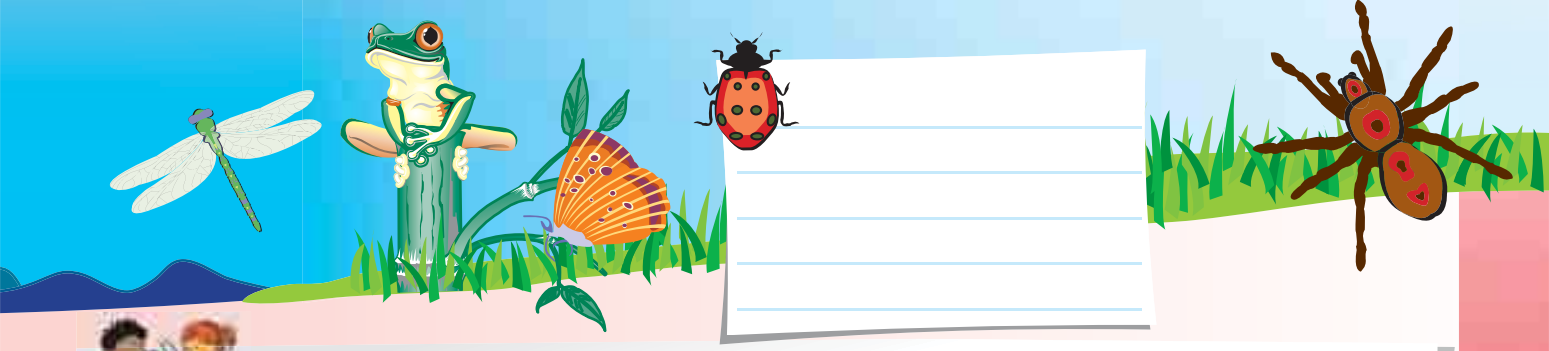

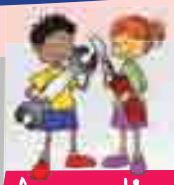

A re direng

Ngwaga wo o badile mehuta ye mentši ya dikanegelo le diathekele. Na maikemišetšo a dingwalwa tše ke eng? Ke ka lebaka la eng sengwalwa se sengwe le se sengwe se ngwadilwe?

Swaya ka sefapaano mo hleng le sengwalwa se sengwe le se sengwe se se latelago.

	tloša bodutu	sedimoša	hlohleletša
Ka moo meswe e phelago ka gona			
Ka moo segokgo se bilego le maoto a masesane ka gona			
Melao ya gore go se ke gwa kgogiwa e šireletša bana			
Manifese wa mobu: Go godiša mobu wo o lokilego			
Bošego bjo nka se tsogego ke bo lebetše			

A re ngwaleng

Didiri le madiri di šoma mmogo. Mo lefokong le le nepagetšego, didiri le madiri di dumelelana go ya ka palo. Se se ra gore ge o na le sediri se le ka boteeng, lekgokasediri le lona le swanetše go ba ka boteeng, gomme ge sediri se le ka bontšing, lekgokasediri le lona le swanetše go ba ka bontšing. Lebelela mehlala ye.

1. **Moswe o** epa molete. (moswe o tee)
2. **Meswe e** epa molete. (meswe e feta tee)

Dira gore sediri se sengwe le se sengwe se dumelane le lekgokasediri. Thalela sediri gomme ka morago o kgethe lekgokasediri le le nepagetšego go "sepelelana" le sediri.

1. Meswe **ye**/**o** mentši e kua Kapalebowa, Botswana le Namibia.
2. Mosetsana **o**/**ba** bapala kgwele ya diatla kua sekolong.
3. Bašemane **o**/**ba** otlela dikoloi tša go bapala.
4. Dintšhu tše pedi **e**/**di** tsoma meswe ya bana.
5. Meswe **e**/**o** a goeletšana.
6. Sehlopha **se**/**di** phadišana gabotse kua diphadišanong tša diatletiki tša dikolo

Thala tlhalošo ye.

Ntšhu ye e fofago kua lefaufaung le letalalerata e lebeletše kua tlase gomme e bona mmagomoswe a šireleditše bana ba yona ka gare ga dikgwa tša meetlwa. E fofela kua tlase ka lebelo go thaula moswe ka menotlo ya yona ye mekoto gomme meswe e tšhabela ka meleteng ya yona.
Go na le dikarolo tše tharo tša tlhalošo ye. Thala seswantšho sa karolo ye nngwe le ye nngwe mo dikgobeng tša ka tlase.

A re direng

61 Na dikanegelo tša bogologolo ka ga ditolfeine ke nnete?

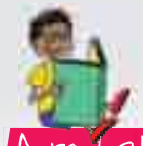

A re baleng

Na le kile la kwa ditaba mabapi le ka fao ditolfeine di kilego tša thuša batho ka gona?

Mengwaga ye sekete ya go feta go kile gwa ngwalwa kanegelo ka ga tolfeine le mošemanyana wa go itlhakela. Mošemanyana yoo wa batho a gwerana le tolfeine yeo e dulago ka lewatleng leo le lego kgauswi le moo a dulago. Letšatši le lengwe le le lengwe mošemane o bitša "Simo" gomme Simo e tšwe e tle go yena. Mošemane le tolfeine ba ba bagwera ba bagolo, ebile Simo o pepula mošemane, a mo iša sekolong motseng wa kgauswi le bona. Eupša kanegelo e fela ka maswabi. Mošemane o a hlokagala gomme Simo o mo hlologela mo le yena a bilego a hlokagala ka lebaka la go nyama. Baagi ba motse ba ile ba hwetša a hwile mo lebopong.

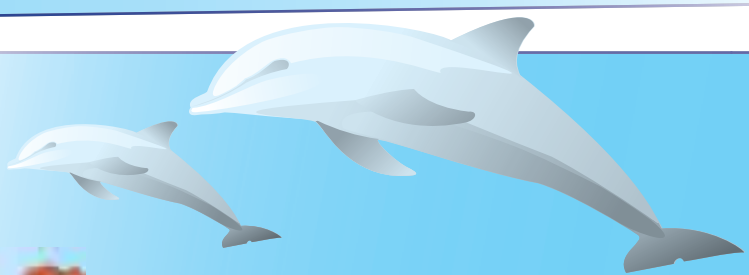

A re boleleng

Na o nagana gore kanegelo ya Simo ke ya nnete? A ruri ditolfeine di tloga di kgona go dira dilo ka tsela ye? Goba se ke kanegelo fela ya bogologolo?

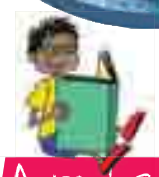

A re baleng

Kanegelo ya nnete ka ga tolfeine ye e tšwago kua New Zealand ke ye. Le yona ke kanegelo ya bogologolo kudu.

The New Zealand Times **Hlakola 1956**

Tolfeine e a thuša

Mmadi o rometše kanegelo ye ka ga tolfeine ye e bitšwago Opo ye e dulago lebopong la Apononi. Motho yo Opo a mo ratago go feta ke Sarah Ross, eupša o rata a bile a swara bohle gabotse bao ba thuthago ka moo meetseng. Opo o tla ge Sarah a bitša leina la gagwe, gomme a dule a bapale le bathuthi ba bangwe. O tla moo batho ba lego gona, gomme a dire gore ba mo phaphathe. O rata go bapala le go re "mponeng". O kgona go taboga, a kabe kgwele ya maoto ya rabara gona moo lebopong ge a dutše a thutha, a eya kua le kua. Ka nako o a thinya a ye fase gomme a boe a swere lebotlelo la piri ka nko ya gagwe. Bohle ba a sega, gomme o nagana gore o dirile metlae ya go segiša. O a kgahlega ge batho ba mo phaphathela matsogo. Sarah o thabile ge a na le mogwera yo bohlokwa bjale ka yo.

Mantšu a mafsa

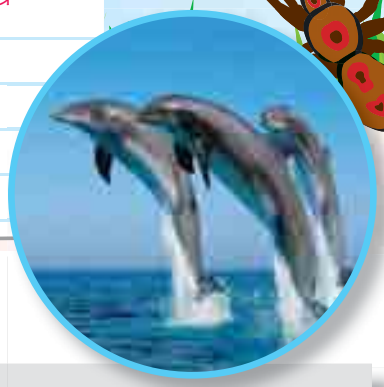

Kanegelo ye e latelago e ka ga tolfeine gomme e bolela ka seo se diragetšego e sego kgale.

The Ocean City Maryland News **4 Moranang 2010**

Tolfeine ye e Tumilego e Bonwe mo Ocean City Waters

Mathapama a Lamorena 4 Moranang, batho ba bangwe ba be ba theile dihlapi mo *West Ocean City*. Ba mmalwanyana ba bona, bašemane ba sekolo se se phagamego ba tšere sephetho sa go boela boemakepe, gomme ba dumiša entšene ya seketswana sa bona. Mo ba bego ba sa letela, ba bona tolfeine e thala e lebile seketswana sa bona. Ga se ba nyaka go e gobatša, ka fao, ba tima entšene. Tolfeine e thuthile ya ba ya fihla seketswaneng gomme ya emelela ka meetseng, ya myemyemelela mosoganyana ale. Bašemane ba ile ba ntšha dillathekeng tša bona ka bjako, ba e tšea dinepe. Yo mongwe wa leloko la yo mongwe wa bašemane bao o be a le ka seketswaneng sa kgauswi le sa bašemane bale, gomme ba ile ba ema gore ba bone gore go direga eng. Ba emišitše seketswana sa bona dimetara tše 100 go tloga go sa bašemane bale.

Tolfeine yela ya lerato e thadile ya ya go seketswana sela sa ba babedi, ya taboga ya tšwa ka meetseng gore e kgone go dumediša baeng. E be e bonagala eka e nyaka go samiša hlogo ya yona mo seketswaneng. Yo mongwe wa banna o ile a e kgwatha. Gona fao tolfeine yela ya boela seketswaneng sela sa mathomo. Bašemane ba ile ba lemoga ka morago gore ye e be e le Tolfeine 56, tolfeine ya go tuma kudu yeo boraseanse ba bego ba ithuta ka ga yona. Ba be ba bofeletše nomoro ya 56 mo lefegwaneng la yona leo le lego mokokotlong wa yona, gore ba kgone go e latišiša dinyakišišong tša bona. E be e dutše e thutha karolong yeo ya lewatle mengwaga ye e ka bago ye 30. Ka nako e be e fela e tabogela godimo le fase, gomme e kgopele moputso. Moputso wo e bego e o nyaka e be e le hlapi yeo e ka e jago.

A re ngwaleng

Ka morago ga go bala diathekele tše tharo ka ga ditolfeine, na o ka akaretša maitshwaro a tšona bjang?

Na re tseba gore ke ka lebaka la eng ditolfeine di rata batho ka tsela ye? Na re ka nyakišiša bjang?

Ditolfeine di rata go ngwaiwa. Na ke diphoofolo dife tše dingwe tše di ratago go ngwaiwa?

Teacher

Sign:

Date:

62 Tše dingwe gape ka ga ditolfeine le maruarua

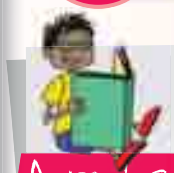

Bjalo ka ge le tseba, ditolfeine le maruarua di a tswala ga se dihlapi. Na o tseba eng ka ga maruarua?

A re baleng

Ditolfeine le maruarua di thutha ka lewatle, eupša ke meswananoši ka gore ga se dihlapi, ke diamuši. Ditofeine ke tše nnyane go na le maruarua, ka fao, re tseba kutšwana ka ga ditolfeine go feta ka fao re tsebago ka ga maruarua. Maruarua ke a magolo kudu. Mohuta wo mogologolo wa maruarua ke wa botelele bja dimetara tše 34 gomme boima bja tšona ke ditone tše 140. Ke phoofolo ye kgolokgolo go feta tšohle. Leruarua le lennyane kudu ke la botelele bja dimetara tše tharo.

Maruarua le ditolfeine di rata go tlatša mašata. Ditolfeine di ikgokaganya ka go letša melodi, go epa goba go tsetla. Gape, di boledišana ka dika tša mmele. Maruarua a go ba le lekoro a dira medungwana ya go bontšha kagišano ge a ikgokaganya, a go swana le go go "potla", go "tsetla". Go "golola", go dupelela", le go "bogola".

Ge ngwana wa tolfeine a sa tšwa go belegwa, mmagoyona o tla e leletša molodi ka dinako tšohle, e "bjala" modumo wa yona mo go ngwana wa yona, gore a kgone go e tseba. Batho ba ba ithutago ka ga ditolfeine ba nagana gore tolfeine ye nngwe le ye nngwe e na le "nakana" ya yona ya moswananoši, go no swana le leina, leo le tšweletšegago ge e sa le ngwana.

Maruarua a dira dikoša ka mo tlase ga lewatle. Dikoša tše di kgona go kwagala dikilometara tše makgolokgolo, ka gore meetse a kgona go swara modumo go feta ka mo moya o dirago. A fetoša dikoša tša ona, eupša ga re tsebe lebaka. Leruarua le kgona go bušeletša koša e tee yeo e tšeago metsotso ye 30 goba go feta, le e opela gantši le gantši, diiri goba matšatši. Sehlopha se se itšego sa maruarua se tla opela koša e tee dibeke tše mmalwa, gomme tša e fetoša gannyane gannyane. Se se direga go fapana le ka mokgwa wo dinonyana di dirago. Tšona di opela koša e tee dinako ka moka.

Ditolfeine di tsebega ka go thuša bathuthi le barei ba dihlapi. Gape, di bonwe di šireletša bathuthi kgahlanong le dišaka ka go thutha di dirile lešaka go dukološetša bathuthi goba ka go kgeregela dišaka go di dira gore di tloge. Mo lebopong kua Brazil, ditolfeine di gapela dihlapi thokong ya baswari ba dihlapi bao ba letilego mo lebopong gomme tša "botša" banna bao gore ba lahlele malokwa a bona. Mpho ya ditolfeine tšeo e tla ba dihlapi tšeo di šwahlilego mo malokweng a baswari. Ditolfeine di ja dihlapi tšeo.

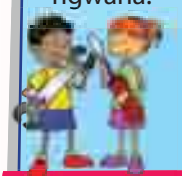

A re direng

Mo dihlopheng tša lena, itireng se nkego yo mongwe wa lena ke moswaradihlapi, gomme yo mongwe a be tolfeine. Moswaradihlapi o botšološa tolfeine. Moswaradihlapi o botšiša tolfeine dipotšišo mabapi le gore e phela bjang le gona e dira eng. Moswaradihlapi o swanetše go botšiša bonnyane dipotšišo tše tshela, gomme tolfeine e swanetše go hwetša dikarabo go tšwa matlakaleng a mane a.

Wena le mogwera wa gago ngwalang dipotšišo le dikarabo, la mathomo mo pampišaneng, gomme le di ngwalolle gabotse mo letlakaleng le le latelago. Bonnyane o swanetše go ba le dipotšišo tše di tshelelago le dikarabo tša tšona.

A re ngwaleng

Potšološo ya ka le Tolfeine

63 Polelo ya ditolfeini

Ekwa gape ka ga mahlaodi

O filwe sebaka se sentši go ithuta ka ga mahlaodi. O tla gopola gore lehlaodi ke lentšu leo le hlaolago leina goba lešala. Mahlaodi a go botša gore motho, selo goba lefelo ke le lebjang. Go fa mohlala, , "mpša" ke leina, re ka rata go tseba gore ke mohuta wo mobjang wa mpša. "Mpša e ka ba ye kgolo, khunou, tshehla". Mehlala ye e re botša kudu ka ga mpša ye e itšego.

Gape, mahlaodi a ka re botša ka ga palo. "Go na le barutwana ba lesomešupa ka phapošing ya rena." "Lesomešupa" ke lehlaodi.

Gape, mahlaodi a araba potšišo: "Efe?" Go no fa mohlala:

- Dihlapi tše ditshehla
- Tolfeine ye khubedu
- Ditolfeine tše tharo?

Tlhaolo ye nngwe e hlaola sengwe ka go re botša gore mong wa sona ke mang. mantšu "ya ka", "ya gago", "ya gagwe", le "ya bona" ke tlhaolo ka marui (re a bitša maamanyirui). Mantšu a a swana le mašala. Mehlala ke: "sesi wa gagwe", "mpša ya gagwe", "diatla tša gagwe"

Maina le ona a ka tšea sebopego sa mahlaodi fela bjalo ka ge mašala a marui a dira. Lebelela a: "Koloi ya Mehlape", "Phapoši ya Marematlou".

A re ngwaleng

Swaya ka sefapano lentšu le e sego lehlaodi mo sehlopheng se sengwe le se sengwe.

mogolo	lebelo	phapoši	mpša
tshesane	bonya	motelele	bose
khubedu	taboga	boleta	lehwana
ka bonako	mpsha	mokoto	tala

Mantšu a mafsa

Bjale thalela mahlaodi mo lefokong le lengwe le le lengwe.

A re ngwaleng

Go tla be go na le ditulo tše talalerata le tše khubedu kua stadiamong se sefsa.
Go be go na le mesamelo ye boleta le dikobo tše borutho mo malaong a magologolo.
Mokgabiši yo a tsebegago o pentile diswantšho tše dibotse tšela mo dipukung tša gago.
Ke ya ka ntlong ya Dimo go bona paesekela ya gagwe ye mpsha.
Go na le matšoba a magolo, a a nkgago bose.
O pakile dikuku tše bose tša tšhokolete.
Ke nonyana ye khunou, ya modumo wo mogolo.
Katse ye nnyane, ye e homotšego, ye tshehla e ngwapa tafola.

Bjale beakanya mahlaodi ao a thaletšwego go ya ka dikarata tše.

Palo	Mmala	Bogolo

Modumo	Mohuta	Tatso goba monkgo

Teacher

Sign:

Date:

64 Tshekatsheko ya puku

A re direng

O badile dikanegelo tše di fapanego tše mmalwa le ditemana tša tshedimošo ka pukung ye. Ke mehuta efe ya ditemana ye o ratilego go e bala kudu.

Na o rata mohuta ofe wa puku kudu? Na e be e le bose?	√	X
Athekele ye e bolelago ka meswe?		
Kanegelo ye e bolelago ka ga segokgo se se bitšwago Anansi?		
Tshedimošomo ye e balwago ye e bolelago ka boitekanelo le mebele ya rena?		
Go reta le direto tša boitapološo?		
Tshedimošo ka ga maemo a boso?		
Kanegelo ya "Monna yo a rekilego moriti"?		
Tshedimošo ka ga maleme ao a bolelwago diprofenseng ka go fapana ga ona?		
Kanegelo ya Mmutla, Leruarua le Tlou?		
Tshedimošo ka ga diplanete?		
Kanegelo ye e swanago le ya kwena ka go "Bošego bjo nka se bo lebalego?"		
Tshedimošo ka ga mafelo a mangwe a go swana le Antarctica?		
Pego ka ga mosetsana wa sekolo yo a phološitšego bophelo bja mošemane yo a bego a nwelela ka meetseng?		
Bala maswao a gago.		
Ge o na le maswao a mantšinyana ka bopinking go ra gore o rata go balela tshedimošo.		
Ge o na le maswao a mantšinyana ka botaleng go ra gore o rata go balela bose.		

A re ngwaleng

Bjale ngwala tshekatsheko ya puku ye o e badilego gomme wa e rata. Tlatša tshedimošo ye e latelago.

Leina la puku	
Mongwadi	
Thulaganyo: Go diragala eng mo kanegelong?	
Tikologo: Kanegelo e direga kae le gona neng?	
Baanegwa: Ke batho bafe ba ba kgathago tema mo kanegelong?	
Morero: Kanegelo e bolela ka ga eng? Molaetša wa kanegelo ke eng?	
Moanegi: Ke mang yo a re anegelago ditaba	
Se ke se ratilego: Ke karolo efe ye o e ratilego kudu	
Tigelo: Ke ka lebaka la eng o ka botša mogwera wa gago gore a bale kanegelo ye?	

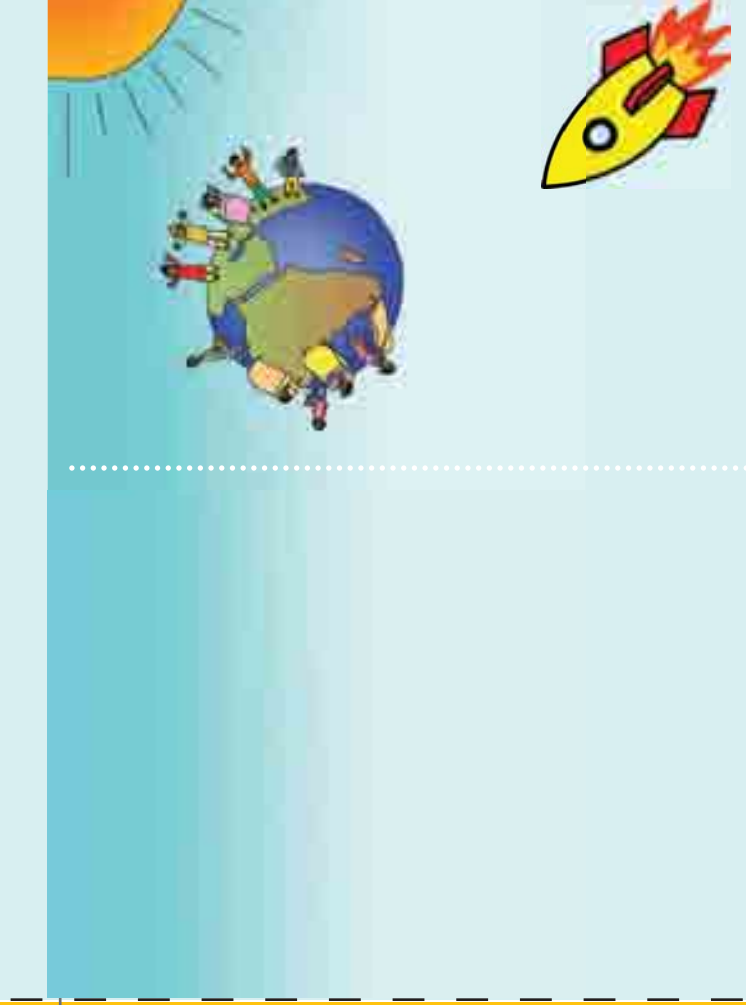

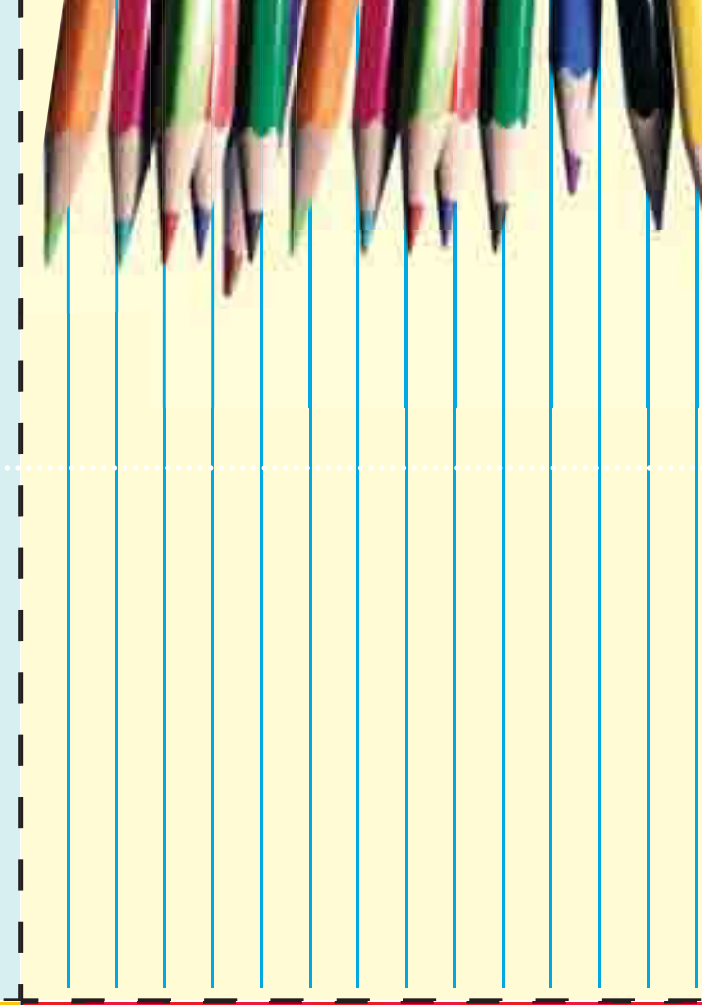

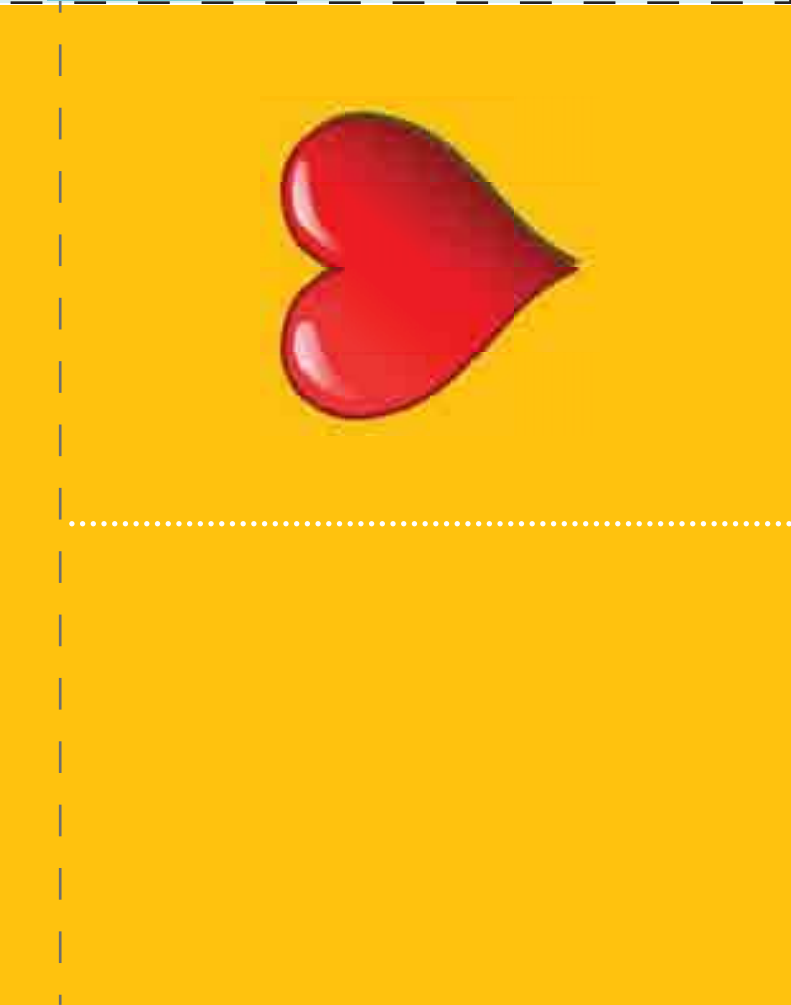

BLACK

BLUE

2

5

GREEN

BROWN

6

MAYBE

NO WAY

THAT'S IT

NO

1

CAN BE

CORRECT

FALSE

YES

3

4

ORANGE

RED

8

7

YELLOW

PURPLE

Instructions:

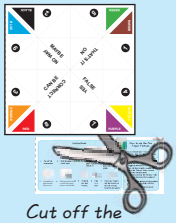

1. Cut off the instructions.

2. Fold the paper in half and in half again.

3. Unfold it and place it printed side down.
4. Fold up all 4 corners so that the points meet in the middle.
5. It should now look like this.

6. Flip it over.
7. Fold up all 4 corners so that the points meet in the middle.

8. It should now look like this.

9. Fold it in half.

10. Work your fingers into the corners so that the creases form the four points.

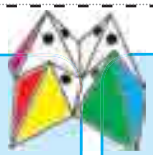

How to use the Fun Finger Fortune:

1. Have a friend ask a "Yes or No" question. (like "am I pretty?" or "Does Sam like me?")
2. Ask them to pick a color. Spell out the color "R" - "E" - "D" while opening and closing the Fun Finger Fortune Teller in opposite directions with each letter.
3. Then ask them to pick a number from where the Fortune Teller was left open after the last letter.
4. Now open and close the Fortune Teller in opposite direction that number of times.
5. Now have them pick one of the numbers showing. Pull up the flap with that number on it...
and your answer will be revealed.

